

ЛЕОНІД
ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

ВИБРАНЕ

Державне видавство України

Виды 80 нот.

ЛЕОНІД
ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

Поезії

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
КИЇВ-1954

ВСЕ, ЧИМ ЖИВЕ ДУША

1

Все, чим живе душа, чим серце володіє:
Ясну блакить небес і зелень ранніх трав,
І цей малий струмок, що так весні радіє,
В прозору пісню я, мов дивний скарб, ввібрав.

Степів ранкова тиш, і міста пізній гомін,
І паровозу крик на станції нічній,—
Все будить у душі непереможний спомин,
Відгомонам пісень народжується в ній.

Цвітуть, цвітуть сади, що ми в степу садили,
Джерела синіх рік, що плинуть до морів,
Мені свій дар несуть, снаги вливають в жили,
Неначе знов свою я молодість зустрів.

І я схиляюсь знов до стиглої пшениці,
Врізаюсь з усіма в глибини і кряжі,
Щоб день і ніч гули далекі залізниці,
Пронсячи руди і збіжжя вантажі.

Нічого не люблю, як рідну землю милу,
Як мій радянський світ, напружений, мов сталь,
Як теплий блиск зорі з нічного небосхилу,
Що серцю розкрива нову за даллю даль.

Не вік життя — і трьох мені було б замало.
Тут кожний камінь — мій, і кожний подих — мій.

Я хочу, щоб в піснях жило і шумувало
Усе, що процвіло в моїй душі живій.

Щоб будувать міста, з озимини радіти,
Неначе зелен-ліс підводиться в рядку,
Топтати цю траву і рвати ранні квіти
В майбутньому уже — безсмертному віку.

2

Коли згадаєш знов,
Як ця земля палала,
Всі сльози і всю кров,
Що в темні ріллі впала,—

Всю скорб безмірних втрат,
Що не забуті нами,
Що вчать тебе, солдат,
І явою і снами,—

То ще ясніш встає
В очах перед тобою
Сьогоднішне твоє
Життя, здобуте з бою.

Ти йшов на смертний бій
І знав, що ворог згине.
Ти край радянський свій
Підвів з вогню й руїни.

Як велетень з біди
Ти вийшов — і навіки
Ці насадив сади
І загатив ці ріки.

Ти збудував міста,
Сяйнув вогнем вагранок;
Аж ось твоя мета —
Комуністичний ранок.

У гомоні пісень,
Мов міст над течією,
Підвівся світлий день
Над рідною землею.

Уже її краси
Нікому не здолати.
Ти серце віддаси,
Щоб знов їй не палати.

Так стій за Владу Рад
В своїй напрузі звичній,
Бо ти її солдат
І охоронець вічний.

3

Будувати, діяти, рости,
Душу чисту, мов свіча, нести...
Над широкими
 потоками
Золоті підводити мости!

Не спиняйтесь, жити і творить,
Серцем молодіти, не старіть.
Над просторами
 неозорими,
Наче жар, твоя зоря горить.

Молодий — будь вічно молодим!
Прокидайся рано, і ходім —
Переорана,
 непоборена,
Вся земля твоя — твій рідний дім.

Повний сили, зваги і надій,
Світлим скарбом щастя володій!
В пісню вірою
 влийся широкою,
Щастям рідної землі радій!

Бо тільки той живе і тільки той радіє,
 Хто у душі своїй тривожній поєднав
 Всю радість і любов, всю скорб і всі надії,
 Всю правду наших днів,— хто бореться і діє,
 Як рядовий боець комуністичних лав.

І тільки той сповна спроможний зрозуміти
 Життя в усій красі, хто брав його в бою...
 О, як дзюрчать струмки, як ніжно пахнуть квіти,
 Як вабить сміх жінок, як дзвінко плачуть діти,
 Як ночі кличуть нас в зірчасту течію!

Як радісно щодня виходити у поле,
 Спускатись в котлован, сідати в шахтну кліть,
 Рубати угольок чи склити вікна школи,
 І знати, що твій труд — це мир, і що ніколи
 Нікому не здолать тебе і не зломить!

Все, чим живе душа — в співуче слово влити,
 Все серце вичерпать, всі почуття — до дна,
 Вітчизну одягти в гісні, неначе в квіти,
 Щоб вічно квітла в ній, не в'януци, весна.

Ще раз пройти життя дорогами старими,
 Де під вогнем стояв, не хилячись в бою,—
 Лишити по собі не ці минущі рими,
 А душу молоду і радісну свою.

Ту силу юності, яка й під сивиною,
 Мов жар під попелом, не гаснучи, горить,
 Що думою тебе наповнила одною:
 Для батьківщини жить, боротися, творить!

ЛЕНІН З НАМИ

I

В хвилини в'южні і холодні
Мовчанням сповнилась земля.
Пригадуєм — немов сьогодні —
Керманіч сходив з корабля.

Хитало штормом суходоли,
Сніги звивались, наче дим,
А він ішов високочолій —
Смерть відступала перед ним.

Ламаючи всі перепони —
Старий закон, стару судьбу,
Пробуджені ним мільйони
За ним ішли на боротьбу.

Мов клятву — йти крізь всі навали
Його шляхами в даль ясну, —
В той день зимовий піднімали
Мільйони рук його труну.

То крізь пургу несамовиту
До площі Красної в Москві.
Простих людей усього світу
Пробилися серця живі.

Його несли до Мавзолею
І кожен серцем знав без слів:
Він був як прапор над землею
І як майбутнє грударів.

Пливуть роки і час полоще
Червоний прапор на Кремлі, —
Єднаються на Красній площі
Народи й племена землі.

Коли ми йдем на подвиг і на труд,
 — ти з нами, Ленін!
 Вдень і вночі на риштаках споруд,
 — ти з нами, Ленін!
 Коли ми йдем у битвах крізь вогні,
 — ти з нами, Ленін!
 І на полях колгоспних навесні,
 — ти з нами, Ленін!
 Народи повстають на правий бій,
 — ти з ними, Ленін!
 В їх боротьбі, в горінні їх надій,
 — ти з ними, Ленін!
 На Грамосі живим бійцем в рядах
 — ідеш ти, Ленін!
 Мао Цзе-дуна армії на шлях
 — ти вивів, Ленін!
 Під Джок'якартою в нічному бою
 — ти бився, Ленін!
 В суворому іспанському краю
 — ти ходиш, Ленін!
 І всюди, де лиш борються й живуть,
 — живеш ти, Ленін!
 Ти борешся і прокладаєш путь
 — для людства, Ленін!

На все життя запам'ятали ми
 Сніги й морози отії зими,
 І вітер той суворий, що летів
 І рвавсь крізь сітку крижаних дротів,
 І тишу ту, що раптом залягла
 В степу біля далекого села,
 На площах міст і в хащі лісовій —
 По всій землі, по всій землі старій...
 Його життя скінчилося в ту мить.
 Цього ми не хотіли зрозуміть.
 Мільйони серць злились в одне биття —
 І він почав своє нове життя.
 Життям безсмертним він живе з тих пір.

Не згасло серце,
 не потьмаривсь зір.
 Народам шлях показує рука
 Живого —
 першого більшовика.
 В народній славі, в нашому труді —
 В металі,
 в зброї,
 в музиці,
 в руді,
 У кожній квітці,
 в кожному стеблі,
 Що на колгоспній пророста землі,
 У кожній тонні чорного добра,
 Що шахтарі виносять на-горá,
 В живому сяєві кремлівських зір,
 В борні народів за свободу й мир,
 Мов вічний світоч він для нас горить
 І кличе жить, боротись і творить!

4

Ми твоєї армії солдати,
 Твій народ — твої більшовики.
 Ти нас вивів з бою здобувати
 Комунізму зоряні віки.

Не загине і не змерхне слава
 Днів суворих, що змінили світ.
 Ось вона стоїть — твоя держава,
 Певна й непохитна, мов граніт.

І готові до нового бою,
 Вірну зброю стиснувши в руці,
 Ось твої ідуть перед тобою
 Площею Червоною — бійці.

Прапор твій шумує над землею,
 І надією нових століть —
 На крилі твогого Мавзолею
 Сталін в одязі бійця стоїть.

1949

КИЇВСЬКИЙ ЛИСТОПАД

І

Машини залишивши в лісі,
Ми мовчки вийшли до Дніпра.
Немов у димовій завісі
Курилась київська гора.

Вона в осінній позолоті
Вела розстріляні сади —
В ровах, в поплутаному дроті —
По темних схилах до води.

Понад іржавими дахами,
Грози й розору побратим,
Звивався темними клубками
І в світле небо зводивсь дим.

Уже було подать рукою
До наших вулиць і садів,
Що повставали за рікою,—
І кожен зустрічню радів.

Та ще між містом і між нами,
Крім голувої течії,
Мостом вогню над берегами
Вставали штурми та бої.

Чи це могло нас зупинити,
Коли ми рвалися сюди
Руїни темні воскресити
І відродити ці сади?

Одна надія і порада
Вела й веліла нам: пора! —
Від стін безсмертних Сталінграда
До урвищ сивого Дніпра.

Тривога нас не обминала
І не була нам путь легка
Від Ахтуби до «Арсенала»,
Від Волги до «Більшовика».

Та нам не жаль було спокою,
Нас не втішали мирні сни,
Коли ми Київ за рікою
Нарешті взріли восени.

Палало місто й клекотіло,
Як наших серць лункий прибій,
І з круч назустріч нам летіло...
Тоді вночі почався бій.

2

Танки ідуть через міст, і дніпрова
Б'є об понтони холодна вода.
Ще не закінчена з німцем розмова —
З башні на захід танкіст погляда.
Згадує він перелоги і кручі,
Ночі беззоряні й буряні дні,
Дні, коли хмари й вітри кругойдучі.
В небі пустельнім кресали вогні.
Згадує волзькі й донські переправи,
Степ підмосковний в морозних снігах,
Шлях бойовий невмирущої слави —
Кров'ю святою зволожений шлях.
Знову попереду стужа зимова,
Знову бої, але воля тверда...
Танки ідуть через міст, і дніпрова
Б'є об понтони холодна вода.

Був нелегкий йому шлях до України.
Сотні він визволив селищ і міст.
З башні на темні, задимлені стіни
Дивиться, мов крізь запону, танкіст.
Дивиться він на розбиті квартали,
Зриті снарядами парки й сади...
Спомини серце солдатське обстали.
Після боїв він поверне сюди.
Паклею витре гарячі долоні,
Візьме сокиру чи заступ до рук —
В синьому давньому комбінезоні
Ось він — і всі його друзі навкруг.
Так він поклявся й дотримає слова,

Буде нелегко, та воля тверда...
Танки ідуть через міст, і дніпрова
Б'є об понтони холодна вода.

3

Танкісти, льотчики і піхотинці
В новому зустрічаються бою.
Товаришів гуртом і поодинці
На риштках я знову пізнаю.

Ти, виконроб, укритий сивиною,
З одвісом і рулеткою в руці,
Здається, ми стрічалися з тобою —
На Ахтубі, чи може, на Дінці?

На чоботях твоїх вапно і глина,
Мов тепла хвиля, грає в грудях кров.
Я радий, друже, тим, що ти з Берліна
У Київ наш вернувся жив-здоров.

Аж ось ми знову вийшли на будову,
Неначе вдосвіта на вічний бій,—
Сувору пісню, просту і чудову,
У риштках співає вітровій.

І світ лежить, як даль вогниста,
Єднаючи в один вінець —
Огні відродженого міста
З вогнями вірними сердець.

4

Дивлюсь навкруги і вбачаю споруди без краю,
І пісню нову про звияги нові піднімаю,

І чую, як б'ється вона на широких шляхах,
І в'ється, і має, як вітром наповнений стяг.

Недарма бої нас вогнем гартували, недарма
Ми слухали голос суворий свого командарма.

Недурно ми в полі лежали. Недурно в крові,
В диму і в пожарах палали шляхи степові.

Над нами горіли, ночами не гаснучи, зорі,—
Ми клятву здійснили — сини батьківщини суворі.

Ми входили в наші зруйновані темні міста —
Та ось уже щастя вітчизни над ними зроста.

Але ми одверті і мужні, мій друже, з тобою,
І світ перед нами, як поле величного бою,—

І пісня над ним, і безсмертна тривога над ним.
Встає невсипущим і вірним старим вартовим.

1946

НА ПОЛІ ТІМ

На полі тім, де відгула війна,
Солдат пройшов за плугом борозною.
Досвітній степ, укритий сивиною,
Бринів життям, як напнута струна.
Солдата теж торкнулась сивина.
Він бачив світ розлогий і прозорий,
П'янкий, як хміль холодного вина,
Немов огонь — веселий і суворий.
На сході мріло вже. Імла нічна
Розходилась і розкривала далі.
Близького лісу здимлена стіна
Була на колір схожою до сталі.
Там, де вночі палала далина,
Дівоча пісня билася луною...
На полі тім, де відгула війна,
Солдат іде за плугом борозною.

Який лежить довкола супокій!
На обрії світанок не згоряє.
Солдат іде і плугом землю крає,
І крок його повільний і важкий.

Стиска чепіги й згадує солдат:
Весь світ він перейшов цим дужим кроком,
Вслухаючись в глухе виття гармат,
Вдивляючись в безодні пильним оком.
За ним лежать і Волга, і Дунай,
Усі шляхи й стежки він пам'ятає,
Але вернувся він в свій рідний край,
Щоб заорати поле це безкрає.
Напій війни гіркий він спив до дна,
Йдучи від бою до нового бою...
На полі тім, де відгула війна,
Солдат іде за плугом борозною.

О весняний прозорий небосхил,
О неозоре світу поле орне!
Мов тужну повість, хто вас перегорне,
Горби солдатських мовчазних могил?
Сухе стебло торішньої трави,
З іржавим схоже сплутаним залізом,
Повзе на протитанкові рови,
На бліндажі й землянки поза лісом.
Стань на межі і глянь на всі кінці.
Ти взяв життя із рук лихої долі.
Схиляючись вперед, немов бійці,
Йдуть сівачі по зораному полі.
І трактор між горбами вирина —
Він, наче танк, укритий зеленою...
На полі тім, де відгула війна,
Солдат іде за плугом борозною.

У небі птах співає і кружля,
Своїм весняним сповнений клопотом.
Як дише, скроплена солдатським потом,
Засіву прагнучи, вогка земля!
Як лоно стомлене її тремтить!
Прийшла пора новий засів приймати,
Родити хліб, щоб сіяти і жить
Могли нові бійці, нові солдати.
Щоб колосились в полі врожаї,
Не пам'ятаючи тієї крові,
Що ниву цю споїла; щоб гаї
Над джерелом клонилися чудові;
Щоб дівчина струнка й лицем ясна

Схилилась над криницею ясною,—
На полі тім, де відгула війна,
Солдат іде за плугом борозною.

«Спочинь, солдат...»—«Я спочивать не звик,
Дарма, чи це чепіги, чи рушниця.
Мені моя земля у щасті сниться —
Для неї я труждаюсь весь свій вік».
І він іде, й лягає борозна,
І чорна скиба падає під ноги,
І не згаса в його ході луна
Тяжких боїв,— і сонце перемоги
Над ним встає, як вартовий, в блакить,
Щоб гріти землю й вічно не згасати,
І вся земля — його правічна мати —
Велить йому в труді і в щасті жить.
О безконечна, плідна борозна,
Співай, пливи, зливайся з далиною...
На полі тім, де відгула війна,
Солдат іде за плугом борозною.

1946

ЯГОТИНСЬКИЙ ШЛЯХ

Ох, бориспільська дорого,
Яготинський битий шлях!
Прислухаюсь — фронтового
Вітру чую свист в полях.

Бачу — йдуть важкі машини
Вдень — без сну, без фар — вночі,
Грузнуть в багнах щохвилини,
Риють землю тягачі.

Йде обстріляна піхота
Вздвж дороги по стерні.
В небі — крила самольота
І хмаринки розривні.

Закурив би хоч з газети —
Та розмокли сірники.

Від тії хіба ракети,
Що злітає з-над ріки?

А дорога в'ється, в'ється,
Мов сльоза біжить з лица,
І немає їй, здається,
Ні початку, ні кінця.

Темні села почорнілі
Похилились від думок.
Над коморами артілі
В'ється згарища димок.

В берегах ревуть отари,
Міст розбито — де тут брід?
Хмари,

хмари,

хмари,

хмари

Сунуть з заходу на схід.

Ох, бориспільська дорого,
Битий шлях на Яготин!
Злого щастя фронтового
Там зазнав я не один.

І на схід я йшов тобою,
І на захід — по тобі.
Ох, дорого, поле бою,
Хмари димно-голубі!

Ніч осіння, давній спомин,
Згублені товариші —
Все знаходить свій відгомін,
Повстає зо дна душі.

Обламалася машина,
Захлинувсь мотор і стих.
Що робить, лиха причина?
Почвалаєм на своїх.

Дощ стіною встав, суцільний,
Та розходиться стіна

І важкий тягач повільний
Наче з прірви вирина.

Підкувать на всі чотири? —
Чути голос за дощем,
І пливем ми на буксирі
За повільним тягачем.

Є тютюн? Немає й кришки.
Спирт давно у фляжці всох.
Хоч повільно — та не пішки,
Хоч не згурт нас, але втрюх.

З незнайомим старшиною
По бориспільським шляху
До Дніпра на гуркіт бою
Повземо ми в ніч глуху.

Вдалині гудуть пожари,
Чути шелест ближніх мін.
Хмари,
 хмари,
 хмари,
 хмари
Грізно сунуть на Берлін.

Де тут дні і де світанки?
Де тут луки й сіножать?
Тягачі, гармати, танки
При дорозі знов лежать.

А дорога — шлях відомий,
Хоч прославсь в чужих краях —
Наш бориспільський, знайомий,
Яготинський битий шлях.

.

Знов бориспільська дорога,
Битий шлях на Яготин.
Не гуде в дротах тривога —
Інший час і скільки змін!

Вільний лан і даль весела,
Моя зачлечана, в гаях,
І колгоспні світлі села
Повиходили на шлях.

Де тримали оборону,
Де в бої ми йшли без сну,—
Смуга сірого гудрону
Простяглася в далину.

Міняється на колір неба,
І рожева й голуба —
Ідь куди й коли потреба
Та дивуйся на хліба.

Грому дужого удари
Котяться з-поза лісів.
Хмари,
 хмари,
 хмари
Щедро скроплюють засів.

До добра — усе, що в пору,—
Казано в старовину.
Хай дощі підводять вгору
Ярину й озимину.

Будуть ці поля щасливі
У добрі й достатку жить...
...Зупиняй, шофер,— по зливі
До машини хтось біжить!

Ох, ти, поле неозоре,
Дощ над полем, мов стіна...
— Ви, товаришу майоре?
— От так зустріч! Старшина?!

Як війнуло давниною,
Як розмови полились!
Знов дорогою одною
Втрюх ми їдем, як колись..

Вже крізь хмару, мов крізь призму,
Сім ясних пробилось дуг.
— Чули — «Шлях до комунізму»?
То моя земля навкруг.

Скільки щастя тут нового,
Скільки сонця в цих полях...
Ох, бориспільська дорого,
Яготинський вільний шлях!

СТЕПОВИЙ ОРЕЛ

Орел кружляє над гніздом своїм.
Не руш гнізда — в гнізді його орлята.
Приходив ворог руйнувать твій дім,
Його стрічала на шляху розплата.

Дивляйся в пошуг дужого крила.
Чи не зрідні ви серцем і душею?
Тобі твоя земля снаги дала,
На ній твоє гніздо — кружляй над нею.

А зайде хмара, й знову вдарить грім —
Спокійний будь, це вже тобі не вперше.
Орел кружляє над гніздом своїм,
Назустріч блискавкам крило простерши.

1946

В ДНІ ОСЕНІ

Дні осені спокійні та прозорі...
Обсипались берези білокорі,
Старі дуби, немов з огню руді,
Ідуть-бредуть повільно вздовж дороги,
А верби, похилившись при воді,
Неначе вітрові вклонились в ноги,
Щоб сіре листя з них не обривав,

Не гнав пожухле, вкриті сірим пилом,
Не стоптував лугів пожовклий килим
І зибом голубий не мружив став.
Гелгочуть білі гуси в кінці греблі,
Де на лотоки падає вода,
Що дні ще довго будуть тихі й теплі,
А листя все кружляє і спада,
І стелеться, і шурхає, мов знає,
Що жар його надовго пригасає.

А над селом, що мріє у садах,
Димком встає осінніх яблук пах .
І тиша коливається блакитна...
На греблі грузовик дає гудки:
Шofer — русява дівчина привітна —
Везе на цукрсварню буряки.
Мимо колгоспного нового двору
Біжить не кваплячись широкий шлях.
Йй видно, як з підвід у лантухах
Там зносять збіжжя в рублену комору.
Мов дятел на сосні, монтер сидить
На свіжому стовпі біля сільради,
Він дівчині-шоферу щось кричить,
Та слів його не можна розібрати —
На грейдер вилітає грузовик,
Війнув газком — і за зворотом зник.

А листя все кружляє і кружляє...
Гурток малечі з школи вибігає,
І хлопчаки, неначе горобці,
Підстрибують, кричать біля афіші,
Що ввечері к і н о, й на всі кінці
Розходяться... Дівчатка ж поважніші
Ще довго біля клубу гомонять
Про давній фільм та про Любов Орлову,
І тиха осінь слуха їх розмову,
А голоски дзвенять, дзвенять, дзвенять,
Мов весняні ясні струмочки срібні,
Але й вони змовкають вдалині...
Враз темніє, і, до цвяшків подібні,
Прорізаються зорі мовчазні
В осіннім небі. Всюди тихо стало,
Лиш сторож б'є в колгоспі в калатало.

Вже з клубу розійшлись. Вже спить село.
Легким туманом з ставу потягло
І вздовж тинів послались пасма білі.
Останній вогник у вікні погас.
Іде з колгоспу голова артілі,
Іде спочити — вже не ранній час.
Не кваплячись іде, ступає рівно,
Дарма, що це в житті не перший слід.
— Добраніч на ніч вам, Любов Петрівно,—
Йй з-під комори каже сторож-дід...
Спинилася: десь птиця гелготить...
Чи не тхори гусей наполошили?
Але навкруг усе змовкає вмить,
Лиш дід у калатало б'є щосили —
Добро колгоспне пильно догляда,
Та тихо в ставі хлюпає вода.

Ось греблю перейти й вона вже вдома...
А в серці тиша дорога, знайома,
Те радісне й тривожне відчуття,
Що ним тебе щодня і щогодини
Так щедро обдаровує життя,
В якому щастя мудрої людини.
Вона стоїть на греблі. Шелестить
У вербах вітер, ледве шелевіє...
Замислилась вона про щось чи мріє?
Чи, може, з пережитим гомонить?
Ні, просто щастям повна та багата,
Вона стоїть тут пізньої пори,
Як щедра осінь, що несе на свята
Трудящим людям золоті дари,
Добробут в хати, ферми та обори —
І теплим хлібом сповнені комори.

Добраніч на ніч вам за шириї труд,
За мир оцих полів і цих споруд,
Добраніч на ніч вам, жінки і діти,
Добраніч вам, чоловіки й діди,
Усім, хто вміє весело робити,
Добраніч на ніч всім вам за труди,—
Так мовчки думає Любов Петрівна
І поглядом обводить все село,
Що на очах її з руїн зросло

І дихає вві сні спокійно й рівно.
Добраніч на ніч вам, сади й поля,
Ліси й озера, береги і луки,
Й тобі, радянська золота земля.
І вам, трудящі, невсипущі руки —
Вже другі півні над селом гудуть,
Нас завтра вранці труд і щастя ждуть...

ГОЛУБАР

Поблизу Нових Санжар
Є в колгоспі Голубар.
Це не прізвище у нього:
Так у рідному селі
Тракториста молодого
І старі звать і малі.
Невідомо, де й коли
Це ім'я йому дали.
Чи за те, що в плавці синій
Приз узяв він по плавбі,
Чи за те, що безневинні
Має очі голубі,
Чи за те, що сам він гожий,
З голубочком сизим схожий,
Всяк йому дарує в дар —
Голубар та й Голубар.

Поблизу Нових Санжар
Голубар орав під пар.
В нього трактор завжди справний,
Ходить наче по струні.
Може, він механік давній,
Голубар отой? Так ні!
Він на курсах трактористів
Вчився, мив, мастив і чистив.
Що б у нього не спитали —
Все він знає на зубок,
Всю машину, всі деталі,
Наче тракторний той бог.
Ніби голуб, він туркоче,

Вийшов перший по сівбі,
І сміються в хлопця очі
Яносині, голубі.
Ранній пар і чистий пар —
Все підніме Голубар.

Поблизу Нових Санжар
Всіх дівчат кидає в жар:
В того хлопця-тракториста,
Що завдав їм всім турбот,
Трудоднів не те щоб триста
І не те щоб вісімсот,—
Словом, як їх не учили —
Не зуміли, не злічили...
І не в тім, звичайно, справа,
Що у хлопця трудодні,—
Головне, що добра слава
У колгоспній стороні.
Головне, що сам він гожий,
Всім на голуба схожий,
І нема на нього чар,—
З кременю той Голубар!

Поблизу Нових Санжар
Ходить хлопець Голубар.
Чом же хлопцеві не спиться,
Чом в тумані голова?
Наливається пшениця,
Наближаються жнива.
Хлопець ходить, як в натхненні,
Із газетою в кишені,
В ній новини й вісті свіжі,
І між ними, мов удар —
Є шахтар на Криворіжжі,
Також, пишуть, Голубар!
Що в того Голубаря
Слава чиста, мов зоря;
Той шахтар орденоносний
Стільки тонн дає на рік,
Що не злічить і колгоспний,
Сам колгоспний рахівник.
От так велетень шахтар,
То вже справді Голубар!

Голубар, мій Голубар,
Якщо маєш в серці жар,
Будеш ти в країні славний —
Тракторист, а чи шахтар.
Будеш ти на пар орати,
Молотити на току,
На колгоспній сцені грати
В драматичному гуртку,
Працювати будеш, жити,
Як не жив твій батько й дід,
Будуть всі тебе любити
І за діло, і як слід,—
Особливо ж мила, гожа,
На голубку білу схожа,
Та, що всім тобі до пари —
І робітна, й молода,
Всі дівочі має чари —
І характером тверда.
Буде вечір — візьмеш любу,
Вдвох ви прийдете до клубу,
І охочі й не охочі,
Трактористи й ланкові,
Скажуть, глянувши вам в очі:
Будьте здорові та живі!
Чи в весінню, чи в зимову,
Але бути тій порі —
Скаже представник промову
І подасть вам дві зорі —
Хай палають, мов той жар...
Голубар, мій Голубар!

ТРАВНЕВЕ СВІТАННЯ

Травневий світанок встає над землею,
Над сном, над життям, над душею моєю,
Над ближнім простором,
Над дальньою даллю,
Над містом і полем, над хлібом і сталлю.

Розплющувеш очі — і перед тобою
Весь світ з його пристрастю і боротьбою,

Освітлений теплим ранковим промінням,
Вирує і плине потоком весіннім...

О, як я люблю цю травневу прозорість,
Цю пазелень ніжну,
Цю зоряну прорість,
Це світле буяння природи,
Цю землю, і води,
І небо блакитне,
Спокійне й прозоре, ясне й непохитне!

Травневий світанок встає над землею,
Над сном, над життям, над душею моєю.

Ясніє, ясніє й пливе небозводом...
Над Кіровським гримнув гудок над заводом,
Луною озвалось в Ташкенті й Тбілісі,
І ось вже злилися,
Немов підвелись над простором, над часом,
Гудки над Кузбасом,
Гудки над Донбасом...
Ранковому першому променю раді,
Співають дівчата в рільничій бригаді.
Старий бригадир перейшов борозною,
Схилився над колгоспною озиминою.
В руках він тримає
Пружисту стеблину,
А серцем вчуває,
Що в цю хвилину —
Ударники в Димитровграді
Виходять в цехи, як господарі, владно.
Спалахують зорі над Кладно.
На Граммосі тишу збудили гармати.
Луна прокотилась і згасла за гаєм,
Та ось починають їй відповідати
За тисячі верст — під Шанхаєм.
За тисячі верст перегуки весняні
Лунають на Тихому океані.
Прокинулись мужні народи.
Солдати,
Солдати,
Солдати свободи
В бою зустрічають травневе світання,
І знають:

Це битва остання,
Остання!

Травневий світанок встає над землею,
Над сном, над життям, над душею моєю.

О, перші удари травневого грому!
Ви — присуд захланному світу старому,
Ви — сила, якій перепони немає,
Що нищить старе і в новім воскресає!
Ти, Травень, над світом проходиш як злива,
Ясна і смілива,
З огнем громовиці у хмарі, з грозою,
І ось прокидається світла й щаслива
Земля,
Мов омила сльозою.
Нещадна
Ти, сило травнева всевладна.
Могутне
В тобі поривання в майбутнє.
Над нами
Цвітеш ти червоними прапорами.
Іду за тобою,
Іду за тобою,
Вслухаючись в сурми останнього бою,
І знаю, що ти — комунізму дорога,
Що ти — це життя, боротьба, перемога!

РОЗВИВАЙСЯ, ЗЕЛЕН-ДУБЕ

Розвивайся, зелен-дубе, розвивайся,
Та снагою весняною наливайся!
Розростайся, будь могутнім та гіллястим,
Укривайся молодим зеленим листом.
Навкруг тебе вже берези зеленіють,
Про ранковий легіт-вітер тихо мріють,
В білі льолі нареченими вдяглися,—
Ти один лише чорнієш край узлісся...
Що сказати на тее дубові старому?
Після першого розів'ється він грому,
Під грозою він одягне світлі шати,
Щоб під снігом і дощем не облітати.

1949

ДЕ ТЕЧЕ ЛА-ПЛАТА

Мов той школяр, стою біля стіни...
Неначе з днів дитинства, з даліни,
На карті повстають передо мною
Зелені суходоли і моря,
В рудих пустелях зотліва зоря,
Гірські кряжі підводяться стіною,
Блакитні ріки в океан течуть,
Шумлять ліси на предковічних схилах,
Летить пурга на розпростертих крилах
І гуркіт дальніх водоспадів чуть.
Ні, мимо, мимо... Я дивлюся знов
На карту світову,— дивлюсь, немов
Шукаю стежку втраченого брата...
Південний суходіл... Так, я знайшов
Ту дальню землю, де тече Ла-Плата.

Ла-Плата... Ні, це не одна ріка.
Ось в'ється смужка довга і тонка,
Зливається Парана з Парагваєм,
Ось Пількомайо, нижче Уругвай...
Який далекий світ, далекий край!
Що ми про нього чули, що ми знаєм?
Все читане в старих книжках колись:
Вальдівія, Альмагро та Пізарро —
Всі спомини в один потік злились,
Все встало в хмарах одного пожару.
Тубільці. Нафта. Селища в огні.
Селітра й золото... Страхітні дні...
Вся кров, що тут колись була проллята...
Але чому ж зійшли на мисль мені
Ті дальні землі, де тече Ла-Плата?

На березі далекої землі,
Куди не ходять наші кораблі.
В ті грізні дні, коли під Сталінградом
Народ мій у бою на смерть стояв,
Твердий і чесний голос пролунав...
З бійцями поруч під залізним градом,
Неруда — ворог наших ворогів —
Підвівсь на захист волзької твердині.

В ту грізну мить його любов і гнів
Були з чуттями нашими єдині.
П'ябло Неруда! Мужній голос твій
В ті дні звучав, як сурма тих надій,
З якими людство йде до свого свята,
По всій землі, по всій землі старій—
Де мій Дніпро і де твоя Ла-Плата.

Війна скінчилася, а навкруги
Живуть ще наші давні вороги.
Чому ж в сльозах твоя земля весела?
Чи не тому поза законом ти,
Що неспроможний був перемогти
Тебе закон Гонзалеса Відела?
У давніх друзів спільний ворог є.
Ворожий суд для братства не осуда.
Так, під загрозою життя твоє,
Друг людства і поет, П'ябло Неруда,
Але ти знову й знову рвешся в бій,
Бо ти боець і дух в тобі живий
Старого сталінградського солдата.
Нас не спиняє дивний адрес твій:
Земля, країна, де тече Ла-Плата.

Бо де тече Ла-Плата? Подивись
На карту знову. Ріки простяглись
І сплутались. То вени вузлуваті
Землі, яку стрясають гнів і біль,
В могутньому напруженні зусиль
Вона торує шлях новій розплаті.
Наш давній друг, де б ти не був тепер,
Ти в серці нашому живеш однині.
Не лише я долонь тобі простер —
Мільйони рук на нашій батьківщині.
Ми будемо з тобою до кінця.
Стоїть навколо тебе грізна чата.
Крізь наші скровлені живі серця
Тече твоя ріка, твоя Ла-Плата.

МАШЕНЬКА

Не знають сну серця наші живі...
...Іспанська дівчина живе в Москві.

Їй дев'ятнадцять, може, двадцять літ,
Наш світ давно для неї рідний світ.

Шумить московська, у бруньках, весна —
Не пам'ятає іншої вона;

Завихрить сніг, розсиплеться зима:
Здається, в світі іншої й нема.

З іспанським сонцем золотим в крові
Дванадцять літ вона живе в Москві...

...У тридцять шостім сірій пароплав
До берега радянського пристав.

Вона ступнула перша на місток,
Стискаючи маленький кулачок,

А поруч з нею хлопчик — старший брат...
Все це було дванадцять літ назад.

Де був їх батько? Бився за Мадрид.
Фашизм ще не повстав на цілий світ,

Лиш першу спробу він в ті дні робив —
Валенсію і Герніку бомбив...

В Каса дель Кампо присмерком одним
І мати їхня впала поруч з ним,

Щоб чув весь світ, щоб знали з роду в рід,
Що не без бою ми здали Мадрид.

Світ пив уже з лихого джерела...
Іспанська дівчинка у нас росла.

У нашій школі вчилася вона.
Коли у червні почалась війна,

Своїх дітей рятуючи від бід,
Ми одвезли її також на схід.

Де був смагливий хлопчик? Старший брат
Згадав Мадрид — пішов під Сталінград.

У степовій землі він міцно спить,
Над ним ковил приволзький шелестить,

Та чує він в своїм останнім сні
Далекої Іспанії пісні...

З дерев осінній вітер листя рве.
Іспанська дівчина в Москві живе.

Щоденних досить в дівчини турбот—
У першу зміну ходить на завод,

Сидить в читальні, бігає в райком,
В ремісників керує драмгуртком,

А ввечері із зграйкою дівчат
Тарасову біжить дивитись в МХАТ.

Нема квіток — посидить і в кіно...
Всі Машенькою звать її давно,

Хоч знає добре заводська сім'я,
Що Мануела — дівчини ім'я.

Йй дев'ятнадцять, може, двадцять літ.
Наш світ — давно для неї рідний світ,

Та інший край в думках її встає —
У Машеньки вітчизна дальня є...

Іспанія! — І спалахне в очах,
Немов крилом проріже хмару птах,

І той далекий край, забутий дім,
Неначе кличуть дівчину: ходім!

Ходім мерщій до теплих схилів тих,
Де матері лунав твоєї сміх,

До тих скривавлених зелених трав,
На котрі батько твій в бою упав...

Ніч на іспанській мовчазній землі.
Біля в'язниць крокують патрулі.

Цивільна гвардія ввійшла в село,
Що партизанам схованку дало,

І знову герільберос вийшли в ніч,
Навстріч тривозі — подвигам навстріч.

Вони ідуть узгір'ям... Слід їх шез
Між сивих буків та блідих берез.

Між темних скель без сну лежать вони.
Для них ще не скінчилась ніч війни.

Дванадцять літ пройшло, але для них
Ще кулеметний клекіт не затих —

Лише з'явився у руках солдат
Новий американський автомат.

Цей автомат новий кладе підряд
Старих дідів і молодих дівчат.

Хто їх убив, без суду, без вини?
За мир вітчизни билися вони.

І ти також лежала б там в крові,
За те лише, що виросла в Москві,—

За те, що віриш в наш радянський світ,
В свою Іспанію і в свій Мадрид,—

За те, що дух батьків в тобі не згас,
Що Машенькою зवेशся ти у нас!..

Вір, Машенька,—
в приволзькому степу
Не вмер твій брат,—
на бойову трону

Виходять герільерос,—
в Фірміні
Триває бій,—
стахановські вогні
Горять над Кладно,—
месників загін
З'являється під стінами Афін,—
Стара тривога сотрясає світ...

— Вір, Машенько, ти вернешся в Мадрид!

1948

НАЗИМ ХІКМЕТ

Я пам'ятаю місто на Босфорі,
Легкий туман над Рогом Золотим,
Під слупами мостів гарячі зорі
І над Ейюбом кипарисів дим.

Обідраних отих жінок з Галати
І хлопчаків, що за малий бакшиш
Стрибають в воду, щоб зо дна дістати
Той ламаний потертий мідний гріш.

Все пам'ятаю — робітниць Ізміра,
Селян анатолійських у дракті,
В кайданах в'язнів з-під Ескішеїра,
Яких зустрів я на своїй путі.

Все пам'ятаю — лиш не пригадаю,
Як подали мені оці німі
Поля й шляхи занедбаного краю
Холодну вість— Назим Хікмет в тюрмі.

Все навкруги мовчало. Наче тіні,
Хиталися і повагом пливли
Нові бульвари й мури старовинні...
На цій землі — подібній до золи —

Мовчали в'язні, грузчики, матроси,
Мовчало все — крім думки й почуттів,

І навіть дужий вітер — безголосий —
Вітрилами в порту не лопотів.

Як у страхітнім сні, з людського тлуму
Не виривавсь ні стогін, ані крик.
Народ мовчав, в тяжку пірнувши думу,
Мов дзвін, в якого вирвали язик.

Тонкий півмісяць відбивавсь в Босфорі
І рибкою на хвилях плюскотів.
Англійський крейсер бовванів на морі
З гарматами вздовж броньових бортів.

Форд будувавсь в околицях Стамбула,
І пазури уже гострив хижак
На хліб черствий найдальшого аула,
На Бруссу, Едірне і Зонгулдак.

Чатують кипариси край збіговищ
Німотних міст і скам'янілих сел,
Мов поліцаї біля нафтосховищ
Стандард-ойл Кóмпані й Роял Детч-Шелл.

А той, хто був тут голосом народу,
Хто міг сказати чужинцю грізне — ні! —
На вапняку мурованого зводу
Видряпує вночі свої пісні.

Він не мовчить. Ні розпачу, ні втоми.
Не спи, народ, бо слушної пори
Американські ждуть аеродроми
Біля Стамбула й біля Анкари.

Не спи, народ, розпростуй дужі крила
Над даллю міст, аулів і портів!
Щоб славою твоя зробилась сила,
Щоб вільний голос твій у світ летів!

Свобода й мир! Яка велика й чиста
Мета веде його шляхом ясним:
Народ в бою — і пісня комуніста
Летить у небі грізному над ним.

Її ніщо не може подолати.
Ударять в мур пробуджені громи,
Впадуть закови, розпадуться ґрати,—
Непереможний — в світлу мить розплати
Народ свій голос виведе з тюрми!

МИР

Не тільки голуб з гілочкою в дзьобі,
Не лиш кружляння в небі білих крил,
Мир — велетень в шорсткій шахтарській роботі,
Могутній, владний, певний власних сил.

Мир піднімає спраглу землю плугом,
В сто тисяч рук припавши до чепіг,
Наперекір всім атомним потугам
Він бореться за хліб дітей своїх.

Він яблуні саджає в Сталінграді,
На вигорілій та живій землі.
Він палить люльку на нічній нараді
Уже не першу ніч у нас в Кремлі.

Він падає дівчам на рейки в Д'єпі,
На Макронісосі лежить в крові,
Щоб завтра звитись прапором у небі
І встать живим на подвиги нові.

Він рве загати, розбива в'язниці,
Його надія — певна і тверда,
Він танки в море викидає в Ніцці
І в Овієдо зброї не склада.

Він, зраджений, не вірить в асамблеї,
В кровоторговців співчуття не жде,—
З солдатами Північної Кореї
Він в першій лаві під вогнем іде.

Літопис бурі я перегортаю,
Дивлюсь в пільму воєнних штабквартир,

Та п'ять зірок на прапорі Китаю
Мені говорять урочисто — мир!

І зорі, зорі, зорі над Москвою,
Своє проміння стелячи навшир,
Старою міццю й клятвою новою
Говорять людству урочисто — мир!

Війна клекоче вже в одвертій злобі,
Заокеанський шаленіє звір,
Та мир — це труд у славі та шанобі,
Мир — ми самі, єднання наше — мир!

Мир — воїн шахт, родючих нив, затонів,
Підняв свій прапор вище синіх гір.
В ім'я мільйонів, волею мільйонів
Ми кажем: мир, і переможе — мир!

1950

НАШІ ЖИВІ СЕРЦЯ

I

Не сплю, бо серце не дає заснути;
Прокинеться у ньому півзабуте,
Розплющить очі, підштовхне — іди,
Крізь ці міста у весняній обнові,
Крізь запашні світанки малинові
І тихим сном вколисані сади.
У чоботях рудих, в старій шинелі,
З гвинтівкою на правому плечі
Ти добредеш до давньої пустелі
Дорогою, що зрили тягачі.
Шляхом, який тобі пробрили танки,
Десантником на спаленій броні
Ти вернешся в свої солдатські дні,
Коли ти мріяв про оці світанки,
Про ліс, і луки, й роси на траві,
Про труд, яким живуть серця живі.

До тихої серпневої блакиті
 Вночі мене вели дороги биті.
 Я пам'ятаю місто в тій землі,
 Де нам назустріч привидами встали
 Руді, немов скривавлені, квартали
 І чорні над костьолами шпилі.
 За містом на капустаному полі,
 Де сизий лист над попелом буяв,
 В півтемному бараці чи столоді
 Біля дверей без шапки я стояв.
 Старий поляк в тужурці машиніста
 І жінка з сірим спланим лицем
 Були тут поруч з молодим бійцем
 В шоломі шкуратяному танкіста.
 Мовчали ми, і тільки між дротів
 У вікнах вітер тихо шелестів...

Ви мусите зо мною все згадати,
 Окопні друзі — Сталіна солдати,
 Сьогоднішні селяни й ковалі,
 Поети, вчителі і рудокопи,
 Вчорашні визволителі Європи —
 Надія миру й щастя на землі.
 Де б ти не був — чи йдеш через екватор,
 Чи у загату втоптуєш бетон,
 Чи правиш електричний екскаватор
 На трасі, що єднає Волгу й Дон,
 Чи топиш сталь, чи вчиш дітей у школі,
 Всією кров'ю, що в тобі шумить,
 Згадай в своєму клопоті на мить,
 Як ми стояли в тій лихій столоді,
 І гнів, і біль, мов леза бойові,
 Врізалися в серця наші живі.

З печей зруйнованих іще пашіло
 Вогнем, що гриз зажерно кості й тіло,
 А тут — в столі, — спробуй, переліч
 Ці міліони, ці прокльони й крики, —
 Лежали чоботи і черевики,
 Тих, що учора спопелила піч.
 Дружині машиніста тьмою в вічі
 Впливали й знов ховались по кутках —
 Підбівані цвяхами чоловічі,
 Жіночі на високих каблуках,
 Лакірки, постолі, сабб, дитячі
 Балетки й тапочки на безліч мір,
 Підметки, ву́стілки, — пекельний збір, —
 І личаки і шкарбуни жебрачі, —
 Де ж ті живі, оті старі й малі,
 Що в них колись ходили по землі?

Це не мое питання на папері...
 Старий поляк зіперсь плечем на двері,
 В шоломі шкуратяному танкіст
 Вслухавсь допитливо в глухе мовчання,
 В якому чулось теж-таки питання,
 Що і сьогодні зберегло свій зміст.
 Я бачу їх, мов зараз. Не остання
 Спливає ніч під зорями з тих пір.
 Я чую знову у дротах ридання
 Німого вітру. Мій спокійний зір
 Єднає знов минуле і сучасне,
 Я відповіді жду — за них, за всіх,
 Хто передчасно під вогнем поліг,
 І хто боронить сонце непогасне,
 У кого руки дужі, трудові,
 У кого в грудях є серця живі.

Вони питають: де ота потвора,
 Що роздягла й спалила їх учора?
 Чи справді, смерть відчувши за дверми,
 Убивця-боягуз ковтнув отруту,
 А чи по невідомому маршруту
 Він зник — і з ним не покінчили ми?
 Так, це його фельдмаршали дебелі
 Затисли черево в новий мундир,
 Це він на тридцять восьмій паралелі
 Вогнем і кров'ю знов повстав на мир.
 Що ж, над садами й школами Пхеньяну,
 Мов над Освенцімом піднявши дим,
 Нехай помислить над кінцем своїм
 Він, сидячи по той бік океану,—
 Бо не уся земля лежить в крові,
 Бо б'ються на землі серця живі.

Мій спів летить в дороги світові!
 Його мені дали серця живі
 Солдатських вдів, батьків, що орють ниву
 І дивляться на схід з-під сивих брів,—
 Я взяв його в безвісних матерів,
 Що прагнуть щастя, мов земля засіву.
 Від цих сердець себе не відокремлю,
 Одним життям із ними я живу
 І щастям називаю рідну землю,
 Цей ліс і сонце, зорі і траву.
 Усю любов землі, і біль, і віру,
 Зумівши в серці одному вмістити,
 Над зорями Кремля у світ летить
 Надія світу — білий голуб миру.
 Світання час встає. Як вартові,
 На всій землі не сплять серця живі.

СЕМЕРО НЕГРІВ МАРТІНСВІЛЛА

1

Вас розбудили в цю ніч, в цей час...
Ще в темнім небі зоря не зоріла.
Я не спав, я дивився і бачив вас,
 Семеро негрів Мартінсвілла.
Фотографи, судді та поняті,—
Душа вам мовчала і серце не стисло?
Хоч правда, уже ви не вперше в житті
 Бачите електричне крісло.
Репортер не дбає про зло й добро,
Він служить за гроші своїй газеті,
Він бачив уже юнаків Скотсборо
 І байдуже дивився на Сакко й Ванцетті.
Але я поет, і не спати ночей
Мені моя совість — пісня звеліла.
Я не можу забути ваших очей,
 Семеро негрів Мартінсвілла!

2

Електричний струм спалахнув і погас.
Кров не лилася і не хлюпотіла.
Досконало Америка вбила вас,
 Семеро негрів Мартінсвілла.
За що? Мовчатиме Білий дім,
Як це і личить ханжі та блюзніру.
Але я на питання це відповім —
 За вашу нігерську чорну шкіру,
За те, що в трущобах селищ і міст
Землі, що мачуха вам, а не мати,
Ви хочете звестись на повний зріст,
 На повний хист працювати й співати.
За те, що суддів охоплює сказ,
Бо тридцять мільйонів рук — це сила.
За все це Америка вбила вас,
 Семеро негрів Мартінсвілла.

Я родився і виріс в радянським краю,
 В мене батько — білий, і мати — біла,
 Але я вам пісню свою віддаю,

Семеро негрів Мартінсвілла.

У мене був схожий на негра брат,
 М'єджі — в дитинстві ми його звали.

Він міг би сьогодні восьмим в ряд
 Стати в Річмонді поруч з вами.

Нехай би трудивсь він уперто, як віл,
 І його спалити були б готові

Судді Віргінії — за Блакитний Ніл,
 Що озався в жаринах його крові.

О Америко, з сонцем відплати в очах,
 Що ти навіки згасити б хотіла,

Ще пройдуть по битих твоїх шляхах
 Семеро негрів Мартінсвілла!

4

О першій приходять газети з Москви.
 Листоношу дружина в дверях зустріла.

Зі шпальти на мене дивитесь ви,

Семеро негрів Мартінсвілла.

Атлантична хвиля лежить між нас,
 Але відстань — для серця її немає.

Минає сторіччя — і знову Тарас

Айру Олдріджа обнімає.

І торкнувши душу, немов струну,

Голосом, наче з бронзи відлитим,

Пісню про людську щасливу весну

Чорний співець піднімає над світом.

Ми поруч в бою, а спинюся на мить,

Чи пісня стомлено згорне крила,—

Своїми очима мене розбудить,

Семеро негрів Мартінсвілла!

БАЛАДА
ПРО ПОЕТА. ЩО ЗОСТАВСЬ МОЛОДИМ

Коли я був молодим,
Прокинувся було на світанні —
Дивлюся на роси ранні,
На хмарку в небі блідім;
Почую першу пташину,
Надібаю перший цвіт,
І знаю, що знову зустріну
Щасливого сонця схід.
Все суще — яре й зелене —
Зо мною, казало, ходім!—
Буяло й цвіло для мене,
Коли я був молодим.

Коли я був молодим,
В гуртку комсомольського клубу
Зустрів я дівчинку люблю
У платтячку голубім.
Навіки вона в ту хвилину
Серце моє взяла...
Я й досі за нею лину,
Мов човничок без весла.
О, скільки ніжності й сили
Було у погляді тім!
Любив я й мене любили,
Коли я був молодим.

Коли я був молодим,
Не знаю вже й як — зненацька —
Завзята пісня юнацька
Родилася в серці моім.
Сміливою й молодою
Лилася вона з душі,
В поході її зо мною
Співали товариші.
Повітрям, водою і хлібом
Була вона друзям моім.
Дива не здавалися дивом,
Коли я був молодим.

Коли я був молодим...
Стривайте, з якої це речі?
У мене ще дужі плечі
І груди, побий мене грім!
Не двадцять я років маю?
Давніше вино — хмільне.
Я й досі люблю і співаю,
І досі ще люблять мене.
Багатий і щедрий піснями,
Я хочу під небом оцим
Не молодість згадувать з вами,
А бути завжди молодим!

Бути завжди молодим —
Любити, співати, творити,
Піснями ту землю зігріти,
Де з щастям зустрівся своїм.
Коли ж під сто років до краю
Я пісню і душу свою,
Співаючи не dospіваю,—
Хай трапиться це в бою,
Щоб міг безтурботно сказати
Юнак з підборіддям твердим:
— Не час би йому помирати,
Ще ж зовсім був молодим!

БАЛАДА, ПІДТВЕРДЖЕНА ПІЗНІШИМИ ПОДІЯМИ

1

Малий клишоногий японець
З холодним бузковим лицем
Свої володіння обходить
То підтюпцем, то тюпцем.
Військовий біолог чи лікар,
Він все передбачив як слід —
Таємні цехи, і в'язницю,
І струмом насичений дріт,
Будівлі для лабораторій,
Плескаті хатки для щурів,
Балони для бліх, а для трупів —

На скотомогильнику рів,
Містки казани й автоклави,
Обслугу пекельно-німу,
І речі, призначення котрих
Відоме йому одному —
Чавунні стовпи серед поля,
Де добрий протоптано слід...
 Навкруг заборонена зона.
 Варта біля воріт

2

Звичайна радянська жінка
В сусідній приїхала край.
Пустеля лежить перед нею.
Дзвенить на барханах курай.
Слова незнайомої мови —
Нерідної мови слова.
За тисячі верст, наче хвиля,
Гуде в репродуктор Москва.
Лікарня стоїть серед степу.
Надвечір приносять вітри
Гаряче дихання пустелі.
В мовчанні нічної пори
Зітхання за вікнами чути —
То шурхають важко піски.
До лікарки вдень на верблюдах
З'являються кочівники.
Вони не при пам'яті жінку
Повільно знімають з сідла.
 Жінку заносять в лікарню.
 Хилиться ковилá.

3

Малий клишоногий японець
В товстих окулярах пласких
В легку порцелянову бомбу
Впаковує старанно бліх.
Що він готував в автоклавах
І що в термостатах варив?

Що впорскував він власноручно
В годовані спинки щурів?
На тілі щурів випасав він
Своїх посланців табуни.
Тепер в порцеляновій бомбі
На вибух чекають вони.
Проплив під крилом самольота
Гірський прикордонний кряж,
Пілот подивився на карту —
І викинув свій вантаж.
Лікарня стоїть серед степу.
За вікнами тиша німа.
Лікарка вийшла з палати.
Діагноз точний — чума.

4

Звичайна радянська жінка
Виходить на подвиг, на бій.
П'ятнадцять ночей не змикає
Вона біля хворої вії.
Ніхто не повинен ступати
В кімнату, де хвора лежить.
Хто зважить це смертне змагання,
Цю битву — жить, чи не жить?
Наука? Вона в неї вірить.
Але ще й в тепло своїх рук,
Але ще й в любов до людини —
Найвищу з людських наук.
У серці радянської жінки
Палає те світле чуття,
Що владно наказує жити
Заради чужого життя.
Що сталось? У хворої напад...
Мерщій одягатись, мерщій...
Лікарка знову в палаті,
Не припиняється бій.

Малий клишоногий японець,
 В пустелю пославши чуму,
 Гадає, що віруси смерті
 Підвладні йому одному.
 Чумою, сибіркою й сапом
 Він знов начиняє балон.
 З тюрми полонених китайців
 Вже вивели на полігон.
 Прикручують їх до чавунних,
 Закопаних в землю стовпів,
 Балон розривається поруч —
 І чути, як хтось захрипів,
 І тиша — на ношах обслуга
 Жертви несе в карантин, —
 Військовий біолог чи лікар,
 В палатах з'являється він...
 Костюм захисний, наче панцир,
 Обтягує клітку грудей.
 У нього своя наука —
 Як убивати людей.

Радянської лікарки також
 Торкнулось дихання чуми.
 З людьми це трапляється часом,
 Та тільки і тільки з людьми:
 Вночі, рятуючи хвору,
 Вона до палати прийшла, —
 Пустеля дивилась знадвору,
 Припавши до темного скла, —
 Зробивши укол, вона вийшла,
 І тільки коли розсвіло,
 Своїх захисних окулярів
 Знайшла запорошене скло.
 Шумить в репродукторі море,
 Мов друзі шепочуть старі...
 За темним віконцем лікарні
 Блискуча краплина зорі.

Пливе і хитається небо,
Гуде і колишеться твердь.
Та серцем вона не самотня..
І подолає смерть.

7

Малий клишоногий японець
Бузковим обличчям своїм
Схилився над нею в лікарні,
Хитнувся й розтанув, мов дим.
Легені гудуть, наче дзвони.
Піт котиться рясно з чола.
Мов камінь, важкою рукою
Вона олівець підняла
І пише повільно в свій зошит
Під словом коротким — чума:
«Я з смертю зустрілась віч-на-віч,
Аж ось вона руку здійма,
Але, коли б знов довелось
Чуже рятувати життя,
Я вийшла б знов без вагання,
Без сумніву і каяття,
Щоб крові останню краплину
Віддати — і перемогти...»

Так стрілись в пустельній лікарні
Два серця — два світи.

8

Звичайна радянська жінка
Під сонцем чужої землі
Пливе поміж жовтих барханів
В верблюжачому сідлі.
На тисячу верст перед нею
Одкривсь золотий виднокруг,
І люди пісків і пустелі
Їй вірять, і кажуть їй: друг!
Вона об'їжджає пустелю,—
Довго їй дивляться вслід,—
Хто в світі живе не для себе,

Той житиме тисячу літ!
Та люди пустелі не знають,
Що жінка ночами не спить,
Що світло у неї в лікарні
Щоночі до ранку горить,
Що ця переможниця смерті
Для спокою в їхнім дому
Дарує велике серце —
І знов собі щепить чуму.

9

Малий клишоногий японець
Бузковим обличчям своїм
Схилився вночі над тобою,
Хитнувся й розтанув, мов дим.
Де він, той військовий біолог?
Бурхливий гуде океан.
В сталюму підземному сейфі
Лежить людожерницький план.
В біолога в бганках жалату
Проблискує тьмяно погон.
Він висновки лабораторій
Вночі однесе в Пентагон.
Увімкнуто вже циклотрони.
Насичено струмом дроти.
І все-таки смерть безсила —
Життя не перемогти.
Земля великого серця —
Все людство боронить грудьми!
Від смерті старої — й нової
Атомної чуми.

В жовтні 1950 р.

СТАГІЙ ХУТІР

К. Буковському

1

Тебе не вабить на старі сліди,
В перейдені шляхи, в сади опалі,
До чорної осінньої води,
Подібної до всроної сталі?
Тебе не будить вранці дальній грім
Забутої глухї канонади,
Що потрясала твій сосновий дім,
Отой вогкий бліндаж у три накати?
Ти не виходиш на нічний роз'їзд
В старій шинелі з темного вагону,
Неначе безліч сіл і сотні міст
Ще ждуть тебе по той бік перегону?

2

А я прокинусь притьмом уночі
Десь на Айдарі або на Осколі,—
І враз почую: стогнуть тягачі
В холодному несіяному полі.
Або ж озветься вітром далина
І вдосвіта розкине дужі крила,
І попливе над світом та весна,
Що нас звела і не на день здружила.
В Старому Хуторі все це було
І мимохить мені на думку спало...
Так звалося оте мале село,
Що під горою в вишняку втопало.

3

О, як п'янить мене вишневий цвіт
На гіллі червонастому гнучкому!
Бджола гуде. неначе білий світ
Належить тільки їй — і більш нікому.
В тім хуторі неvistачало хат.
Біля похилої малої школи

У вишняку розташувавсь санбат;
Біляві сестри, наче світлі бджоли,
Схилялися до квітів і до трав,
Що в промінцях хитались, наче п'яні...
Поранений малий сержант співав
І пригравав на тихому баяні.

4

Одинадцять чи десять їх було?
З-під сонця блиснувши, немов лускою,
Вони втовкли у землю те село,
Не зачепивши тільки нас з тобою.
Над згарищем кружляв фашистський ас,
Мотор аж захлинався від напруги,
І мовчки повз через вишняк до нас
Малий сержант, поранений удруге.
Він прихиливсь до вишні, а вона
Його вкривала білими руками,
Безсмертна мати юності — весна
З обпаленими толом пелюстками.

5

В Старому Хуторі спокійно спить
Малий сержант, що розважав нас грою.
Над ним пливе й колишеться блакить,
Гуркоче трактор в полі під горою;
Пробудить сонце молоді сади,
Підійде до вікна нової школи...
Забутий слід тебе привів сюди.
Ти б міг забути ці шляхи? Ніколи!
Все, що живе й радіє на землі,
Омите сонцем, втром і росюю,
Мов квітка на зеленому стеблі,
Новою повне світлою красою.

Ти не забудь, ти чуєш дальній грім...
 У клопоті живому між живими,
 Прокинься рано-вранці і ходім
 Широкими шляхами верстовими.
 В Старому Хуторі, в малім селі,
 Червоні вишні вже, либонь, дозріли,—
 Вони горять на гіллі, мов краплі,
 Якими ми за мир землі платили.
 А світ лежить на безліч верст навкруг —
 Прогріте сонцем урожайне поле,
 І пролітаючи повз пшениці на луг,
 Моторами гудуть робочі бджоли...

ГРЕЦЬКА БАЛАДА

1

Тінь проповзає по землі,
 Ламається об стіни.
 Проходять мовчки патрулі
 По вулицях Егіни.
 Вершини гір стоять здаля
 Серпанком хмар повиті.
 Мовчить вода, мовчить земля,
 Мовчать сади у цвіті.
 Нестерпне сонце. Тишина.
 Все небо в синій крейді.
 Еомінець вити почина
 Сиреною на рейді,—
 Та чути в вуличках вузьких,
 Можливо, зойк, можливо, сміх —
 То десь звучить залонго¹.

¹ Залонго — національний танок, який танцюють грецькі патріоти перед вирішальними сутичками з ворогом, в хвилини смертельної небезпеки. Танок виник під час визвольної боротьби грецького народу проти турків, понад сто років тому.

Суддя прислухався — і зблід,
 Мов злодій в небезпеці.
 Жах в пазелень фарбує вид
 Начальника фортеці.
 Воєнний прокурор стоїть,
 Мов пес зігнувши спину.
 Де взявся він, відкіль летить,
 Як він пробивсь в Егіну,
 Цей вільний спів, цей грізний спів,
 Який не зна завади,
 В якому об'єднались гнів
 І біль синів Еллади?
 Спиніть його! Але дарма —
 Немов прибий, гуде тюрма,
 Танцюючи залонго.

Патруль бреде, неначе в тьмі,
 І чути в мертвій тиші,
 Як голоси звучать в тюрмі
 Все впертіші й чистіші,—
 Уже все місто чує їх,
 Уже їх чує море,
 Лунає в прискалках гірських
 Звучання те суворе,—
 Ті голоси летять в блакить
 За сонцем наздогінці,
 І їх не може зупинить
 Сирена на есмінці:
 То комуністи в смертну путь,
 В останню путь — на страту йдуть,
 Співаючи залонго.

Залонго трусить всю тюрму —
 Двір, камери, підвали;
 Так цей танок сто літ тому
 На скелі танцювали,

Свій зустрічаючи загін,
Жінки в кільці пожегів,
Коли їх оточив загін
Турецьких яничарів.
Ішли в танець, мов під вінець,
Дочка, дружина, мати,
Ніж яничарських куль свинець,
А чи ганьбу приймати —
Краса Еллади, цвіт весни,
У море кидались вони.
Танцюючи залонго.

5

Сто літ — хоч пройде ще сто літ:
Ці вічні хвилі й гори,
Покіль стояти буде світ,
Не знатимуть покори.
Сурмлять тривогу сурмачі.
Ідуть, ідуть солдати.
Американські тягачі,
Англійські автомати.
Кипить розтоплений свинець,
Старі палають рани,
Та перед боєм свій танець
Танцюють партизани.
Смерть, небезпека, вороги, —
Все замовкає навкруги,
Коли звучить залонго.

6

Мовчить земля. Мовчить вода.
Мовчать криваві стіни.
Але вночі чия хода
Вривається в Афіни?
Чий дужий голос будить вас,
Міністри та банкіри?
Тривожна ніч, не ранній час.
На вікнах штаб-квартири

Посол Америки в цю мить
Поквапно глушить штори, —
Реве вода, земля шумить,
Гудуть ліси і гори:
За волку й мир, за отчий дім —
Еллада йде на бій під грім
Безсмертного залонго!

БАЛАДА ПРО НЕГРА, ЩО СПІВАВ У ЧИСТІМ ПОЛІ

Негр мав співати в ріднім місті. В машину сів він
в шість годин.
Він правив сам і по дорозі сам заливав у бак бензин.
Дорога в край, де він родився і де жила його рідня,
Пливла повз ферми зубожілі і кукурудзяні поля.
До смуги сірого асфальту, що річкю здавався здаля,
Мов до води, повибігала реклама «Білого Коня».
Машина мчить. Кінця немає кушам, переїздам, мостам.
Лежить в бічній кишені в негра блакитна пачка телеграм:
Хай краще він не приїжджає, коли ж приїде — хай
мовчить.
Машина мчить. Ні, він приїде — що б не було. Машина
мчить.

А негр співає, негр співає.

Швейцар із срібними гудзями сказав йому в готелі — ні.
Він сів за руль і знов подався — на передмістя, до рідні,
Та в тій халупі, звідки вийшов той чорний нігер в білий
світ,
Давно жили вже інші люди, яких не знав ніколи він.
Йому лишалось до концерту уже не більше двох годин
І мовчки в нігерській харчевні він з'їв свій несмачний обід.
Що жде його — він добре знає, бо він давно до того
звик, —
Уславленого в цілім світі, на берегах далеких рік,
Його вітчизна не приймає в отой так званий отчий дім,
Лише вузькі для негрів двері вона відкрила перед
ним, —

А негр співає, негр співає.

Той негр співав в Парижі й Відні, в Калькутті й Лондоні
співав,
Його глибокий дужий голос простих людей зачарував,—
Він сам був голосом народу, що кривдивсь в рідній
стороні,
Вантажив трюми, поле сіяв, вугілля в шахтах здобував,
І потім обливався при топках і в музик-холах танцював,
Та мав свою надію в серці — і вклав її в його пісні.
Співає той, хто мужність має, хто не схиляє голови.
Він бачив цеглу Сталінграда й досвітні вулиці Москви,
І він чудово пам'ятає, як грізно кров у серце б'є,
Коли, немов на поклик бурі, в єдину мить весь зал встає,
А негр співає, негр співає.

Вже в темнім небі загорілись разки неонових вогнів...
Біля театру в центрі міста свою машину негр спинив.
Шумує буйна людська хвиля, хоч і мовчить, як море
в штиль,
Коли воно чекає вітру, щоб вдарити у береги.
Міліяй є в морях — і скелі. В житті є друзі й вороги.
Театр для білих — може й зайде, але не вийде він відціль.
Біля дверей, він помічає, стоять поважні слухачі —
Не варто з ними зустрічатись в завулку темному вночі.
І раптово світло примерхає, мов перерізав тось дроти,
На темних пагорбах за містом палають смоляні хрести,—
А негр співає, негр співає.

Так, він співатиме. Він знайде театр, в якому вільний
вхід.
Негр виїздить у чисте поле. Благословляється на світ.
За ним приходять білі й чорні, вони стають серед трави—
Плече в плече, за руки взявшись, ось негр підвівся серед
них,
Серед ливарників, монтерів і машиністів поїзних,
Ось він співати починає ту пісню, що прийшла з Москви.
Вона росте і напливає, і в ній з'єднали голоси
Зелені луки Оклахоми і світлі Муромські ліси,—
Спини її, хто силу має! Замкни в тюрму оці поля!
Нехай навкруг хрести палають, нехай він чорний, мов
земля,
А негр співає, негр співає...

НАЗАВЖДИ

З. К. Бажановій

День минає за днем... Наче грізний потік,
В берегах пропливає, шезаючи, рік.

Тишина. Тільки чуть бурмотіння ріки,
Що з-під ніг вимиває сипучі піски,—

Я на березі літ у мовчанні стою
І дивлюсь на глибоку, як світ, течію,

Що вколисуге серце, п'янить, наче хміль,
І тече невідомо куди і відкіль...

Що ж, вколисуй мене! На твоїй глибині,
Безліч відив чудових ввижалось мені,

Безліч снів пропливло і зотліло до тла,
Але інших забути душа не змогла,

І встають вони знов з глибини, з далини,
Ті всевладні, ті вічні, ті буряні сні,

І за руку беруть мене й знову ведуть
На перейдений шлях, на перейдену путь...

Сні. Ніякого дива у тому нема,
Що мені пригадалась жорстока зима,

Коли серце, міста, і поля, й береги
Облягали морози, вкривали сніги,

Коли промінь блідий виривав з темноти
На засліплених вікнах тривожні хрести,

І на тисячі верст, від вікна до вікна,
Листоношею лиха бродила війна,

І, не дивлячись в очі сухі матерів,
Віддавала трикутнички давніх листів,

Тих листів, що писали їх мертві сини,
Ще не скошені в полі косою війни...

...До знайомого дому тієї зими
У шинельках своїх прибивалися ми.

На четвертому поверсі пізно вночі
Розкладались нехитрі солдатські харчі,

І хазяйка, актриса з хлоп'ячим чолом,
Наливала нам чарку за круглим столом,

І, в мовчанні зближаючи наші серця,
Поминали ми всі молодого бійця,

Молодого бійця, що, упавши на сніг,
Щастя дому оцього навіки зберіг.

Він не був її сином. Не мати йому,
Розтинаючи поглядом ночі пільму,

В дальнім полі стояла вона поруч з ним,
Похололим навік, назавжди мовчазним,

Назавжди молодим... Важко, мовчки, без слів,
Поруч з нею між нас його батько сидів,

І лягала на скроні йому сивина,
І палала у нього в очах далина;

І читав нам рядки хрипким голосом він,
У яких оживав той боець, його син,

Його кров, його жар, його очі і сміх,—
Він читав і ридав, і читати не міг...

Я давно вже не гостем приходжу в той дім,
Я не знаю чому — став він домом моїм,—

Може бути, тому, що у ньому жило
Поруч з горем людським людське вічне тепло?

Не буває біди, щоб прийшла назавжди,
Хоч у серці й лишаються вічні сліди.

Наче слід від свинця, наче рани бійця,
Ми несем у душі ті сліди до кінця,

І ніщо у душі тих слідів не стирає,
Але значить це лиш, що любов не вмирає.

Знаю я, що той дім перебуде біду,
Що не гостем я знову до нього прийду,

І білява хазяйка з хлоп'ячим чолом
Знову нас об'єднає за круглим столом,

Бо, давно посивілі і немолоді,
Ми і досі не клонимось в ноги біді,—

Є кохання, а смерті й розлуки — нема.
Так навчає нас та незабутня зима...

КОГІННЯ

Стояв за селом і на бурю
Шумів листвиною,
Коли ми до бою
Знайомою йшли стороною.
Ми день в тому лісі стояли
І ніч ночували,—
Сказати ж по правді,
Спочинку й хвилини не мали.

Ми рушили з лісу —
І він залишився за нами.
Стоїть поріділий,
Позначений свіжими пнями,
Сокирами рубаний,
Траками танків поритий,
Віднині вітрам
На всі сторони світу
Відкригий.

Ми ліс той рубали
І танкам дорогу гатили,
Мости будували —
Співали і плакали пили.
Гармати і танки
Зеленим гіллям укривали.
Над нами у небі
Весь час бомбовози
Кружляли.

Палали долини,
І в лісі бої почалися.
Снаряди і міни
Косили зелене узлісся.
Ми тричі братів
Між корінням вузлистим
Ховали,
І тричі з боями у німців
Той ліс одбивали.

А взимку,
Як хуга снігами
Укрила поляни,
Пройшли болотами
В поранений ліс партизани.
За кожним кущем,
І заметом,
І дубом крислатим
Стояв партизан з кулеметом,
Боець з автоматом.

Фашистський начальник
Зібрав в своїм штабі нараду.
Удосвіта танкову
Кинув на ліс він бригаду.
На мінах порвалися танки,
Загрузли в болоті,
І вийшов наказ тоді
Рушить німецькій піхоті.

Піхота прийшла.
Дві дивізії ліс оточили,
І шість ескадрилій
Його безперервно бомбили,

І стала круг лісу
Важка артилерія колом,
І падали дужі дерева,
Підірвані толлом.

Напружував ворог
Всю силу свою,
Все уміння —
Той ліс партизанський
Він знищить хотів
До коріння,—
Не те, щоб його не було,—
Щоб не стало і сліду,—
Таку непоборний той ліс
Викликав ненавиду.

Коли ми на захід
Знайомою йшли стороною,
Той ліс не шумів,
Не вкривав уже нас зеленію,
Даремно у спеку
Шукали бійці прохолоди —
Обабіч дороги
Були тільки пні та колоди.

Лиш пні та колоди
Лежали тепер перед нами
Та пагін живий пробивавсь
Де-не-де поміж пнями,
Бо сила живого коріння,
Незнищена сила,
Вологу збирала
І пагін зелений
Живила.

...Я їхав в дні миру
Тією дорогою знову.
Крислаті дубки
Вже провадили
З вітром розмову,
Розкинувши віти широкі
Над давніми пнями,
Вкриваючи землю

Рясними своїми шатрами.
В них стільки було
Молодої
Живої потуги,
Що я мимоволі
В ту хвилю
Подумав про друге:
Аби залишалося коріння,
А памолодь буде,
А в ній — наша вічність,
А в ній наша молодість, люде!

КОЛГОСПНЕ ВЕСІЛЛЯ

1

Як гуляють на дозвіллі
На колгоспному весіллі?
Біля двору молоді бубон грає, скрипка грає,
Гомонить народ, сміється, на дорогу поглядає.
Стіл під грушею старою вже накрито біля хати,
Рід увесь — гостей чимало наскликали батько й мати.
Три сусідки помагали, вся рідня пекла й варила,
Є і смажене й печене, та не в тім, звичайно, сила.
Голова і бригадири і подружки молоді
Почіпляли всі медалі, і зірки свої — герої.
Як робити, так робити, а гулять — без заборону.
Обіцяли бути гості і з сусіднього району,
Погуляти на дозвіллі
На колгоспному весіллі.

2

На дорозі колотнеча,
Жарти, сміх — біжить малеча.
— Ідуть, ідуть, — залунало, — розступись, давай
дорогу!
Ось у клéчанні машина виринає з-поза рогу.
В тій машині, вкритій рястом, у колгоспній тій
тритонці,
Ланкова розчервонілась, наче рожі цвіт на сонці, —

Поруч з нею, з молодого, рівний з нею в шані й славі,
Комбайнер із емтеесу — молодий сидить на лаві,
А навколо трактористи, хлопці в повному параді,
І доярки, і свинарки — всі немов за себе раді.
Скрипка смиче, бубон ріже, бас гуде в новім баяні —
Так ніколи не гуляють на звичайному гулянні,
Як гуляють на дозвіллі
На колгоспному весіллі.

3

Молодий народ вітає,
Хмелем, збіжжям поспіає...
Молодій неповних двадцять, біля того й молодому, —
Хлопець рік учивсь на курсах, а в жнива прибув
додому...
Не дивись на них сьогодні, в ці хвилини незвичайні,
Ти б побачив їх у полі при роботі на комбайні!
В золотих житах налитих, мов огнем, липневим
палом,
Ось пливе він, мов на хвилях, на комбайні за
штурвалом.
Як було не закохатись їй у того комбайнера!
А тепер хай погуляють, потанцюють хай тепера
Всі доярки, і льонарки, та й учителька із школи,
Гарна дівчина-полтавка, що не бачила ніколи,
Як гуляють на дозвіллі
На колгоспному весіллі.

4

Знов машина біля двору:
Гості, гості — саме в пору!
За столами першу чарку наливають, піднімають,
Що на серці те й говорять, а говорять — що думают.
Повне серце — повна чарка і сповна душі промова,
Та не варто в пісню бгати все од слова і до слова, —
Тільки випили за щастя молодой й молодого,
Голова скривився: «Гірко!» — бригадири біля нього
Загукали: «Щось ти, свахо, нам гіркого наварила!»

Звівся батько молодого: «Ей, синок, берись до діла!
Що тут довго червоніти? Не зганьби мого роду!
Хто не знає, хай повчиться — покажи, синок, народу,
Як ведеться на дозвіллі
На колгоспному весіллі!»

5

Не від меду, не від пива
Молода сидить щаслива.
Ох, і вдарив бубон лунко, скрипка в серці задзвеніла,
Баяніст міхи розводить — от так пальці, от так сила!
Бас гуркоче, скрипка плаче, щось сміється в тім баяні,
Все пливе, кружляє, в'ється, наче в клубі на екрані...
Як ударили в підбори трактористи з ланковими,
Як війнули ті дівчата спідничинами новими,
Як лягли на плечі хлопцям молоді дівочі руки —
Вся земля застугоніла від Полтави до Прилуки.
Місяць вийшов, обіперся об стару гіллясту грушу.
«Розступіться, — каже людям, — адже й я прознати
мушу,

Як гуляють на дозвіллі
На колгоспному весіллі!»

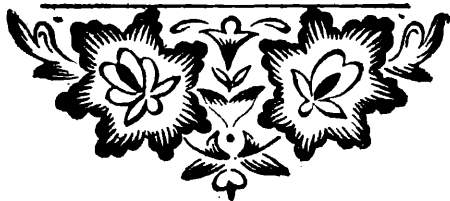
6

Враз навколо залунало:
«Чи в подвір'ї міста мало?
Розступіться, хай він гляне із своєї високості,
Хай хоч цілий світ' приходить до колгоспника у гості,
Хай побачать, що дали нам наша праця, наші руки,
Хай почують ці веселі співи скрипки, бубна звуки,
Хай подивляться, як вийшла на простор селянська
доля,
Як вона кружляє в танці серед двору, серед поля,
Як вона живе й сміється, як вона співає в лузі,
Хай почують, хай побачать нашу радість ширі друзі,
А як ворог розженеться — загуде навкруг борвієм,
Вся земля, як буря, встане, показати йому зумієм, —
Що́ бува, як хто з похмілля
Забреде в чуже весілля!»

Потягло туманом з лугу,—
 Наче випив першу й другу,
 Місяць з груші покотився... Молодих ведуть до хати.
 Одспівали вже дівчата — доки ж пісню колихати?
 Хто на призьбі примостився, хто дрімає серед двору,
 Розійшлися бригадири, голова подавсь в контору.
 Десь далеко, може в лузі, потихеньку скрипка грає,
 Та дедалі тихше й тихше, і нарешті все змовкає.
 Все замовкло, все поснуло — ненадовго, на годину...
 Хто ж це йде селом без шапки, хить від тину та до
 тину?
 Це той пасічник старенький, що кохає тільки бджоли,
 А горілки, боронь боже, ані краплі, аніколи! —
 Погуляв він на дозвіллі
 На колгоспному весіллі...

СОЛДАТСЬКІ ПІСНІ

ПАРТКВИТОК

Його знайшли вночі на полі бою.
Грім затихав і гаснув вдалині.
Лиш зрідка блискавкою голубою
Сигнальні в небі рвалися вогні.
Полк наступав. Бійці за долиною
Розтанули: напевно — залягли.
Ми мовчки йшли долиною сумною,
Де наші друзі в битві полягли.
Боець лежав, неначе на привалі,
Та нам тривога поїняла серця.
Спинились ми і партквиток прибрали —
Лежав він біля серця у бійця.

Ми далі йшли і на світанку лише,
Коли зарожевів холодний схід,
У степовій, до бою звиклій тиші,
Квиток той роздивилися як слід.
Пробитий наскрізь кулею лихою,
В кривавім павутинні партквиток,
Як віщий свідок подвигу та бою,
Ввійшов в тривожний світ моїх думок.
Тим довго я мовчав над ним, пробитим
Гарячою краплиною свинця,
Що в наступі, в бою несамовитім
Лежав він біля серця у бійця.

За ним я бачив думи незрадливі,
Травневий цвіт, весняний шал землі,
Співаючу хвилю в сонячнім припливі,—

Все, що життям ми в світі нарекли.
Боець, пройнятий поривом єдиним,
Жив молодим і згинув молодим,
І батьківщина, як над вірним сином,
В останню мить схилилася над ним.
На клич її, її підвладний волі,
Він од бди не відвернув лиця.
Так ми знайшли бійця у темнім полі
І партквиток на серці у бійця.

О друже мій! Ідуть на поле бою
Нові бійці... їх більше щомить.
Світає день за даллю голубою,
І самольот над обрієм сурмить.
Світає день. Прокинулись гармати.
Вже за ліском сокоче кулемет,
І по шляху безсмертя і відплати
Лавиною пєлки ідуть вперед.
Нас не злама цей шал несамовитий!
Ми поклялись боротись до кінця
Над партквитком, що, кулею пробитий,
В бою, лежав на серці у бійця!

1941

* * *

Я зростав на оцій неспокійній веселій землі.
Ці сади над Дніпром навесні розцвітали для мене.
Ці тополі, мов щогли на зоряному кораблі,
Пропливали крізь небо, неначе крізь море зелене.
Од похилих горбів лісових до масної ріллі,
До прозорих озер, де горять золоті чорноклени,
Я проходив в досвітній співучій і теплій імлі,—
Наді мною у небі підводилось сонце черлеце.

Тут я жив і любив. На осінніх стрімких берегах
Зустрічалися ми при далекій забутій могилі.
В барвінковому небі кружляв над безоднею птах,
Під дощами стояли кущі і дерева похилі.
Через міст у заплавні луги ми проходили шлях,

Зачудовані шумом спокійним досвітньої хвилі.
Я бував по світах, по далеких незнаних містах,
Та для серця мого найдорожчі краї твої милі.

Тут я жив і любив. Кожний камінь в цих вулицях —
мій.

Я садив ці сади, мурував ці палаци й заводи.
На риштовання сходив я в тиші врочисто-німій,
Як володар труда під знаменами злагоди й згоди.
Тут будив мене світом ясним вогняний буревій
І сліпучим вогнем осявали осінні негоди:
Звідси вийшов я, взявши гвинтівку, щоб рушити в бій,
Коли грізно зависли над містом моїм небозводи.

На оцій неспокійній щасливій землі я зростав.
Тут я жив і творив. Тут я втілювався в дивні будови.
Огняний закипів і під бурею вихриється став,
Наче щогли стрункі, нахилились тополі чудові.
Пропливай же крізь шторм до ясних берегів,

пароплав!

Хай полощуться в небі серпневому стяги багрові!
Тут я жив і творив — тут я жити і вмерти поклав.
І скріпити присягу я кров'ю своєю готовий.

1941

* * *

В осінньому полі між кіп почорнілого жита,
В лісах партизанських під вітру пронизливий свист,
На битих шляхах, де у слід бойового копита
Лягає повільно холодний знебарвлений лист,
Під воем гармат, що звелися жерлом до zenіту,
Під хмарою диму, що в небо свинцеве сплива,—
Я мислю про тебе, безсонну, в тривогу повиту,
Я думу плекаю про тебе, далека Москва!

Над нами у полі ночами гудуть самолёти,
Свій згубний вогонь кулемет розсіває в п'їтмі,
І чути на флангах розгонистий тупіт кінноти,

І в сталі клинків одбиваються зорі німі.
Ми вдосвіта боєм стрічаємо танки ворожі,
Під нами чорніє холодна земля степова,
І наші обличчя з землею холодною схожі —
Та ми стоїмо тут для тебе, ти чуєш, Москва?

Ще вчора я площу Червону в мовчанні проходив,
І зорі пливли наді мною в ясній вишині.
Вставав понад вежами відсвіт казкових походів,
Днедавнього бою твого блискавичні вогні.
І все, чим я жив, що творилося мною й тобою, —
І доля вчорашня, і слава твоя вікова, —
У серці лунало, як поклик до смертного бою,
До битви за справу твою невмирущу, Москва!

У зоряній тиші спинявся я при Мавзолеї —
Віки, мов потоки, спливали у даль світову
Мовчазними свідками зваги і клятви моєї
На вірність тобі і на відданість, поки живу.
Я все пам'ятаю, — ні неба твого не забуто,
Ні дружби, що тут розцвітала, правдива й жива.
На сталь наші ніжні серця тут було перекуто,
Безсмертям своїм ти і нас окрилила, Москва!

О друзі мої з Ленінграда, Баку і Тбілісі!
Я чую, як ваші лунають серця огневі.
На цьому осінньому, вкритому млою узліссі,
Я згадую зустрічі наші у нашій Москві.
Разом поклялись ми над сталлю клинків голубою,
Над плином потоків, що наші краї обмива.
Ми клятву здійснили, ми вийшли і стали до бою,
Щоб вічно над світом ти зорі світила, Москва!

В осінньому полі між кіп почорнілого жита,
В лісах партизанських під вітру пронизливий свист,
На битих шляхах, де у слід бойового копита
Повільно лягає холодний знебарвлений лист,
Під воєм гармат, що звелися жерлом до zenіту,
Під хмарою диму, що в небо свинцеве сплива, —
Я мислю про тебе, безсонну, в тривогу повиту,
Я думу про тебе й надію плекаю, Москва!

1941

ЗЕМЛЯ

Осіній шлях... Кальний осіній шлях.
Немов мерці, снопи лежать в полях,
Самотній кущ на вітрі облітає,
І скаржаться на небосхил дроти,
І почуття тривоги й самоти
Журбою в серці й тугою зростає.
О, як бринить в дротах похмурий спів,
Як налітає вітер щохвилино,
Як сонце падає за темний пруг степів,
За край землі твоєї, Україно!

Грузовики не вперше входять в ніч,
Не вперше темінь бродить біля віч,
Уже не раз пожежа просвітляла
Повитий таїною небосхил,
Вже смерть на вимаху свинцевих крил
Не раз над головою в нас кружляла,—
Та ще ніколи серце під грудьми
Не билось так у тузі безупинно,
Як в мить тяжку, коли ступили ми
На край землі твоєї, Україно!

Я в інші дні шляхи твої сходив...
Я спочивав у затінку садів,
Проходив день, минала ніч і дніло,
В житах виляса стежка і вела
В ярк до степового джерела,
Воно дзюрчало, грало й гомоніло,
У світлі поранковому над ним
Стара верба схилялася уклінно,
І в небо тихе підіймався дим
Твоїх осель привітних, Україно!

Далекі дні, дні радісних пісень
Спливали в думках в цей похмурий день.
Під рев грузовика, що буксував в калюжі,
Вставали образи напівзабутих снів,
І погляд милий з далини яснів
Наперекір вітрам і люгій стужі.
Я встав з машини і наліг плечем

На борт брудний, в багнищі по коліно...
Мотор ревів. Так в полі під дощем
Прощався я з тобою, Україно!

Машини рушили і потонули в млі.
Я на шляху підняв шматок землі,
Обмитої осінніми дощами...
Важкий і темний, він в руці холов,
Мов бідне серце, що згубило кров.
Пожежею війнула тьма за нами.
Гукнув гудок. Я до машин побіг,
Ми далі йшли, повільно і невпинно,
Та кинути на шлях я вже не міг
Той шмат землі твоєї, Україно!

Це все, що залишилося мені
На спогад про мої юнацькі дні,
Про край, де я зростав і зрів душею,
Про рідний степ, і ріки, і горби,
Про стан похилий сивої верби,
Що похилилася над течією
Минулого мого... Шматок землі!
На серці в мене він лежить незмінно,
У струм один і гнів мій і жалі
Єднаючи з тобою, Україно!

Я пронесу його крізь всі бої.
Усі думки і пориви мої
Ним з'єднані навек і в ньому злиті.
Усе життя і прагнення моє,
Мов попіл Клааса, у серце б'є,
Пробуджуючи сни несамовиті.
Він проведе мене у боротьбі,
Й вона настане, та визвольна днина,
Коли я поверну його тобі,
Цей шмат землі твоєї, Україно!

Коли ж в бою спиню свою ходу
І на ріллю промерзлу упаду,
Мов для обіймів розпростерши руки;
Коли на дальніх пагорбах мене
Вогка земля навки поглине,—
Як знак любові, відданості й злуки,

У віщим сні, в моїм останнім сні,
На серці похололому, нетлінно
Лежатиме, неспалений в огні,
Шматок землі твоєї, Україно!

Жовтень 1941 р.

ПОДВИГ

Співають мотори. Погасли безрадісні зорі.
Поля пропливають, загусклим туманом повиті.
В досвітньому небі, мов острів в морському просторі,
Ясніє на обрії клаптик холодний блакиті.

Бринить на крилі самольота осіння стеблина,
І вітер зриває її і зірвати не може,
І світ, як бувальщина давня, встає, як долина,
Де з казкою все та з дитячою мрією схоже.

Земля під крилом туманіє, близька і далека,
Мов чаша розлога, журбою по вінця налита.
Здійснілися сні — він у небо злетів, як лелека,
І крилами зміряв півнеба, півщастя, півсвіта.

Суворі вітри обвівали його у польоті,
Він вільно і легко злітав над кряжами гірськими,
В весняній блакиті, в осінній пронизливій сльоті,
Вщасливлений сонцем і вмитий дощами гіркими.

Його колисали світанки над морем південним,
І полюс північний укрив йому чуб сивиною,
Трудом стала мрія — труд подвигом визрів
щоденним.
Проходили роки, і червень розкріливсь війною.

Лягли під крилом у диму та вогні виднокруги,
І небо зависло над обрієм кольору криці,
І в небо шугнули, як вівники смерті й наруги,
Із гніздя чужого — ворожого виплоду птиці.

І небо і землі під скрегіт заліза і сталі
В холодних обіймах, в смертельних обіймах
сплелися,
А він, пролітаючи вітром просвістані далі,
Все мріяв про миле дитинство, про рідне Полісся.

За білим туманом вставало село над рікою,
Немов виривалось на волю із хаші лісної,
І мати з вікна хлопчаків махала рукою,
Підтоптана мати у світлім своїм неспокої.

Горбодом вилася й зливалася з річкою стежка,
І човен гойдався, прип'ятий ланцем до колоди,
І хмари вишневі, і луки, і лісу мережка
Спливали, мов сон, в запахущій ріці прохолоди.

І все це в короткому слові наказу воскресло:
На стежці під лісом замшіла далека хатина,
І сні призабуті, і давніх казок перевесло...
...Тремтить на крилі самольота осіння стеблина.

Не треба на карту дивитись — він міг би набліп
Знайти оцю стежку в дитинство, у мрії днедавні...
Він дивиться вниз, як вдивляються в юність дорослі,
І все, що він бачить, встає, наче сні неувяні.

По стежці біжать мотоцикли, проходять частини,
Здіймається курява в небо, підковами збита.
І сітка дротів обвилася навколо хатини,
Мов павоць холодна, у хаші півтемній повіта.

Штабні офіцери стоять край похилого тину,
Рибалить з човна ординарець в сталевім шоломі.
Чужі і непрохані гості... Журбу удовину
Будити прийшли... Ненависні, лихі й невідомі.

Чужі і неznані... Але ж вони мусять пізнати
Всю силу його і всю звагу, і волю сувору!
Він дивиться вниз — і здається йому, наче мати,
Стара його мати виходить, хитаючись, з двору.

Тривога поймає його, наче сніп околоту
Поймає вогонь на току ув обійми жагучі.

Він колом обходить хатину з крутого польоту —
Крізь промені сонця, крізь вітер вишневий, крізь
тучі.

Дитинство, прощай, догоряй на вогні горобюю!
Прощайте, замшілі, мов казка, обвітрені стіни!
Він дивиться вниз — але бачить уже під собою
Лиш стовбури диму та тліючі темні руїни.

Він дивиться вниз на пожарище рідної хати.
Вогні простягають у небо обійми до нього.
Він знов пролітає й шепоче: прости мені, мати,
Коли ти жива ще... зогрій мене, рідна тривога!

І чує він голос у клекоті й співі мотору:
— Я житиму, — мати озвалась до вірного сина, —
Я жду тебе з синього неба, з ясного простору...
...Тремтить на крилі самольота осіння стеблина.

1941

СУСАННА

Коли у червні почалась війна
І сколихнулась тиха далина,
Пробуджена глухим ударом грому —
Нас відстань розділяла навісна.
В ті дні була ти між людей одна
На березі далекому морському.
Неприбраний стояв наш тихий дім,
Веселий сміх вже не лунав у ньому...
Мовчали ми і поглядом смутним
Вдивлялися у безвість невідому.
Виходило життя на пруг новий
І кликало з собою невблаганно.
Про дальній шлях, про щастя й спокій твій,
Про тебе думав я в той день, Сусанно.

І ніч прийшла, червнева темна ніч...
У темряві, не бачивши облич,

На розстань обнялися ми на розі.
Юга каштанових опалих свіч,
Мов щастя давнього забутий клич,
Рвонулася за вітром по дорозі.
Так гналося в ту ніч за нами вслід
Минуле на глухому передгроззі,
Так ми без сліз, в передчуванні бід,
Схилялися над ним в глухій тривозі.
Із щастям нас іще еднала ти,
Та вже мені стелився шлях багряно.
Перед світом, минаючи мости.
Про тебе з болем думав я, Сусанно.

На фронт! На фронт!.. Два тижні боротьби.
Ворожим трупом вкрилися горби.
Ми чесно билися, але навала
Валила нас, немов гроза дуби.
В бою звитяга йшла на грім труби,
Але в обличчя нас не пізнавала.
В ніч відступу я завернув в наш дім...
Яка у ньому пустка панувала!
Я став біля вікна... Грав дальній грім,
І грізна хмара обрій застинала.
Йшли з дітьми біженці за міст, на схід.
Під обстрілом — невпинно, безнастанно, —
Мов крізь туман, вдивляючись їм вслід,
Про тебе думав я в ту мить, Сусанно.

В твою кімнату світом я зайшов.—
Слід залишавсь в пилу від підошов,
Неначе я проходив по пустелі;
Я серця сум в ту хвилю не зборов,
На зошити твої дививсь, і знов
Мене поймали думи невеселі.
В акваріумі рибка золота
Конала, й промінець блукав по стелі.
Я знову думав про шляхи й міста,
Про невідсмі, кинуті оселі,
Про те, що хліб війни — той хліб гіркий
Тобі прийшлося слізьми скропити рано,
Про втрачений навіки супокій,
Про тебе думав я в ту мить, Сусанно.

І я сказав собі: настане час,
Коли всміхнеться сонце знов для нас,
Коли для нас заграють знову ріки,
Засяє знов огонь, що не погас,
Що топить сталь одверту — без прикрас,
Навіки вірну і ясну навіки.
Для того крізь вогонь проходим ми,
Крізь буйні води й вирування дике,
Щоб після громової зливи й тьми
Заграла в душах райдуга музики.
Вогонь полову палить. Пружна сталь
З вогню виходить сивим блиском вбрана.
Цією вірою здолавши серця жаль,
Про тебе знову думав я, Сусанно.

Будь наче сталь, бо місце в боротьбі
Зайняти доведеться і тобі.
Усе життя готуйся до хвилини,
Коли життям ти зможеш довести,
Що сильна духом народилась ти,
Що в грудях не шматок глевкої глини,
А людське серце щире ти несеш,
Гартоване на вогнищах руїни,
Любові повне й віддане без меж
Ясним, суворим зорям батьківщини.
Коли ж гірка, безжальна течія
Тебе, як нас, обступить неблаганно,
Згадай мене у спробну мить, як я
Про тебе згадую в цю мить, Сусанно!

Сталінград, 1942 р.

МИКОЛА ШЛЯХОВИЙ

Не вперш мені траплялось ночувати
На півшляху, де заставала мла.
Я встав з коня й попрямував до хати,
Що притулилась на краю села.

Мене зустріла в сінях, наче сина,
Колгоспниця п'ятидесяти літ.

Тривога і турбота удовина
В її очах свій залишили слід.

Лежали пасма сивого волосся
Під хусткою, мов двоє білих крил.
Посадовивши, як здавен велося,
Своїх гостей на покуті за стіл,

Вона вечерю зготувала згодом,
І ми, хильнувши, щоб кістки зігрить,
Вечерять заходились з коноводом
Та господиню ввічливо хвалить:

Застелюючи ряднами постелі,
Щоб краще спочивалось нам у сні,
Свої жалі та думи невеселі
Колгоспниця повідала мені.

Не дивина — турбота удовина.
— Я бачу, з вас начальство чимале...
То, може, ви й мого стрічали сина?
Шість місяців мені листів не шле...

Я осміхнувсь. Як міг я пам'ятати
Всіх, що стрічав в дорозі бойовій?
А втім, я знав — мене питала мати.
— Як звать його? — Микола Шляховий.

Микола Шляховий? На мить єдину
Мені чужим здалося це ім'я.
Ні, я не знав його... І в ту ж хвилину
Мене схопила владна течія.

Я ледве чув, що говорила мати,
Як схлипнула вона: чи ж він живий?
Горить село. Над лісом б'ють гармати.
В атаку йде Микола Шляховий.

Так, я згадав! Той полк не знав спокою,
На обширі дніпрових берегів
Дванадцять діб він не виходив з бою,
Затримуючи наступ ворогів.

Стократна сила йшла на нашу силу.
Той полк громили бомбами згори,
Сто автоматників строчили з тилу —
Він не згортав пробиті прапори.

Комполку впав. Поранений начштабу
Хрипів — води! — й провалювався в жар.
Йдучи на штурм, немов на смертну звабу,
На мінах підірвався комісар.

А бій кипів у гуркоті і громі,
Ні на хвилину не спинявся бій,
В залізному зеленому шоломі
В атаку йшов Микола Шляховий.

Підводивсь дим до синіх небозводів,
Вже даленів попереду Дніпро —
І знову й знов свій полк у бій підводив
Секретар полкового партбюро.

Виконуючи сам свої накази,
Під свистом куль і під сичанням мін
В атаку він ходив чотири рази,
А в п'ятий раз не повернувся він.

Так, я згадав! В глухій тривозі грізній
Його вночі внесли в село бійці.
Як важко на руді шолом залізний
На скровленім хитався ремінці!

І я сказав, на матір звівши очі,
Мов з берега ступнувши в течію:
— Я зустрічався з ним одної ночі,
Твій син героєм був у тім бою.

Чи він живий? Під подувом огненним,
Під свистом куль, уславлений в боях,
Сьогодні поруч з полковим знаменом
Він до Дніпра проходить грізний шлях.

А що листів не шле, що ждять несила,
Не вболівай і не журися ти:
Тепер в боях робота закипіла —
Йому нема часу писати листи.

1942

МАТИ ВОЇНІВ

Нема листів від тебе, сину мій...
Мене вночі минає сон легкий,
Лежу й дивлюсь безсонними очима
В отвір вікна, в ту непрониклу тьму,
Де ти бредеш в порохів диму —
Твоя дорога трудна й несходима,
Зенітки б'ють, і променю рука
Намацує у небі літака.

Я буду довго ждати твоїх листів...
Літак, що наді мною пролетів,
Скидаючи в п'тьму вантаж руїни,
Вже не лякає, як раніш, мене...
Важких боїв дихання крижане
Стрясає села і міста країни.
Я голос твій вчуваю з далини,
З поритих бомбами шляхів війни.

Вперед, мій сину! — так велить тобі,
Не зігнута у самоті й журбі,
Твоя стара, тобою горда мати.
Вперед, мій сину! Крізь вогонь і дим —
Незламно-юним, вічно молодим.
Хай виють літаки і б'ють гармати,
Хай танки дишуть тяжко і хропуть,
Тебе веде до перемоги путь!

Я знаю все. Потворна і страшна,
Не обмина мого шляху війна.
В моїй душі зростають гнів і горе,
Та я кажу спокійно, як завжди:
Ми вернемося на старі сліди,
Моїх синів сутуга не поборе!
Вперед, мої сини! В суворий час
Для перемог я народила вас!

Я мати тих, хто на шляхах війни
Від борозни бреде до борозни,
Немов ратай по весняному полю,
Кого укрити боїв кривавий пил,

Хто не шкодує ні життя, ні сил
В бою за честь вітчизни і за волю,—
Я мати воїнів, і не один
Моїх листів чекає в полі син.

Вгинаються над водами мости,
В далекий бій летять мої листи,
Я вдосвіта писала їх, мій сину;
Коли згасав прожектор, і в вікні
Нового ранку промені ясні
Мені нагадували ту хвилину,
Коли у тиші мертво-голубій
Тебе я, сину, виряджала в бій.

Не забувай про мене, знай і вір,
Коли мені суворий командир
Пришле коротку звістку невблаганну
Про те, що мій відважний, юний син
В бою з фашистами знайшов загин,
Я сліз своїх гірких ховать не стану...
Я знатиму — одного вже нема,
Та він в бою загинув не дарма!

Я твердо знатиму — твої брати
В боях свій шлях зуміють перейти,
Плакаючи в живих серцях тривогу,
Крізь грозову холодну каламуть
Вони на шумних стягах принесуть
Землі радянській сонце — перемогу...
Моя любов до тебе, сину мій,
Тебе сьогодні посилає в бій!

1941

СОЛОВ'І

Пам'яті комісара Макарова

Три залпи тихо пролунали,
Земля упала на труну.
І ми не в перший раз пізнали
Прощання гіркоту земну.

І не востаннє ми мовчали,
Немовби звіку кам'яні,
І пострілами присягали
На вірність при новій труні.

В травневу ніч я з ним виходив
В завмерлі лісові краї.
Будили в серці сум і подив
Забуті птахи — солов'ї.

І ледь знайомі й неподібні,
Ми прислухались, мов брати,
Як били в піднебення срібні
Співочі птахи з темноти.

Ми спали на одній шинелі,
З одного кухля чай пили,
Плели бувальщини веселі,
Курили потай з-під поли.

І ліс мовчав під шепіт вітру,
І ранком мав початись бій,
І він нам пісеньку нехитру
Грав на гармоніці губній.

І ми не думали, що кожний
Віддав себе без вороття,
І ранок зводився тривожний,
Надійний, ніжний, як життя.

Коли ж гармати з-під узлісся
У бубни вдарили свої,
Ще дужче, ще дзвінкіш зайшлися
У верховітті солов'ї.

Над ближнім озером, над лісом,
Над дальнім обширом степів,
Над смертю, кров'ю і залізом
Летів їх переможний спів.

.
Нема в житті такої сили,
Щоб ми з шляху свого зійшли,
Щоб ми забули ті могили,
Де наші друзі полягли.

Згадавши думи й дні днедавні
І смертні з ворогом бої,
Ми вернемось до них у травні,
Коли засвищать солов'ї.

1942

СТАРИЙ ПАРТИЗАН

Притемнене сонце за хмарами диму
Пливло, як по чорній, холодній ріці.
В дорогу тривожну, у путь несходиму
Повз хату його вирушали бійці.

Він вийшов спокійний, спинивсь біля хати
І глянув на лісу зелений намет.
Гули самольоти й ревіли гармати,
І тонко і дзвінко співав кулемет.

Од заходу важко спливали пожари,
І зводились філлі сторчма, як стіна.
Повита в свинцеві, розвихрені хмари
Од заходу йшла в бездоріжжя війна.

Війна! Під тяжке завивання мотору
Хитнулося поле і скинувся ліс.
Стривожено жайворон злинув угору
І злякано каменем падає вниз.

Війна! Вороги насідають ордою
На потом братів його скроплений лан.
Уже він не раз зустрічався з бідною,
Він все пам'ятає — старий партизан.

Він все пам'ятає... Сини його милі
З ним поруч були в вісімнадцятий рік.
Лежать його друзі в братерській могилі,
Один він зостався, мов дуб-степовик.

Він все пам'ятає... Глибока напруга
У зморшках на лобі його залягла.
Він вперто шепоче: «Не перша сутуга!» —
І люльку свою набива спроквола.

Він глянув на сонце — воно, мов рікою,
Пливло, й хвилювалася хмарна ріка, —
Од вітру крутого закрившись полою,
Примруживши очі, черкнув сірника.

Зажевірла люлька. Повільно і стиха
Тоді він підняв сірника догори.
Спахнула і полум'ям вибухла стріха,
І полум'я враз підхопили вітри.

Старий партизан подивився в криницю,
Прислухавсь — зближались чужі голоси.
Поправив підсумок, оглянув рушницю
І впрост через поле подався в ліси.

1941

ХУСТИНА

Івану Ле.

Ми бачили її разом з тобою.
Тії хвилини не забудь мені.
Пригадуеш, на роздоріжжі бою,
В холодному сліпучому вогні, —

Під вишнею, на зібганій шинелі
Вона сиділа над шитвом своїм,

Така спокійна, мов з уламку скелі
Її різьбив різцем огненным грім.

З-під хмари, що лягла на хвилях лісу,
На крилах несучи руїни знак,
Уперто рвався крізь огняну завісу,
Над нами пролітаючи, літак.

Бійці перебігали біля тину.
Зенітка вгору жёрло підняла.
Але вона мережила хустину,
На постріли не зводячи чола.

Що думалося їй? Яку привабу
В кривавому бою знайшла вона,
Ця невідома машиністка штабу
Дивізії, що спóчиву не зна?

Що думалося їй? Вогнями біла
Стара земля. На наскрізних вітрах
Її мережана хустина біла
Зривалася, мов голуб, у руках.

Спливають думи потайні, дівочі:
Забутий день, далекий давній друг...
Удар! Вогонь! Вона підводить очі,
Але хустини не пускає з рук.

Перебігаючи під деревами,
Мов під дощем, під тим вогнем рясним,
Упав боець,— повільно до нестями,—
І смерть уже схилилася на ним.

Тоді вона, стискаючи хустину,
Не кваплячись, до нього підійшла,
Поцілувала, як малу дитину,
І втерла піт з безкровного чола.

А коли знову блиснули грімниці
І дим пойняв околицю села —
Згинаючись під тягарем рушніці,
Вона у наступ з усіма пішла.

1941

ПАРТИЗАНСЬКА БАЛАДА

В холодну беззоряну ніч листопада
В степах партизанських родилась балада —
Вітрами до мене прибило її.
Вертайся луною на буряні гони!
Гудуть ешелони, ідуть ешелони
Крізь тьмою повиті зимові краї.

В беззоряні ночі не спить Україна,
Йй чутно, як в полі промерзла билина,
Осіннє стебло під ходою бринить,—
Йй чутно, як полем і ярм-низами
Ідуть партизани, ідуть партизани
Країну і волю свою боронить.

Стоїть вартовий на залізному мості.
Лапатий просіявся сніг з високості
І плечі завіяв йому і шолом.
І морок і стужа його облягає,
І тіні зринають з пільми виднокраю,
І небо гуде, наче дзвін, над чолом.

В тремтінні юги, в мовчазнім мерехтінні,
На міст виповзають, скрадаючись, тіні.
І вітром війнуло — і вже їх нема.
Лиш повняться гуркотом буряні гони,
Гудуть ешелони, ідуть ешелони,
Їх тьма зустрічає і тиша німа.

Зближається гуркіт, зростає, і в тиші
Дедалі чутніші, дедалі лютіші
Колеса гримлять, поглинаючи путь,
Неначе трощать покривавлені кості,
І, сповнені злості й захланної млості,
На міст, задихаючись, важко повзуть.

Вітри падолиста й сніги падолиста!
Розколота вибухом північ імлиста,
Вогнем український процвів падолисті!
В крові вартовий коло мосту холоне,
Гримлять ешелони, летять ешелони
На кригу, під темний зруйнований міст.

В беззор'яні ночі не спить Україна,
Йй чутно, як в полі промерзла билина,
Осіннє стебло під ходою бринить,—
Йй чутно, як полем і ярм-низами
Ідуть партизани, ідуть партизани
Радянську вітчизну свою боронить.

1942

КУЗЕМИН

Шумлять берестки та осики
Під зоряним небом нічним...
Одплинуть потоками ріки,
Весняний одбурхає грім —
Навіки Куземин, навіки
Зостанеться в серці моїм.

Столітні дуби біля школи,
Машини, укриті гіллям,
Далекого неба приполи,
Одкритий проліт журавлям —
Ніколи, Куземин, ніколи,
Все те не забудеться нам.

Ідуть трактори з Полтавщини,
З Сумщини кудись їх женуть,
Але ще вчорашньої днини
За нами одрізано путь,
І що нас, Куземин, зустріне —
Нічого, нічого не чуть.

Гудуть самолёти над нами,
Ракети злітають навкруг,
Вітри партизанськими снами
Уже повівають з яруг...
Боями, Куземин, боями
Навколо гуде виднокруг.

Всю ніч я не сплю в караулі,
Але я живу, наче в сні,—

І мрії, і думи минулі
З'являються знову мені,
Забуті, Куземин, послулі
Далекі казки і пісні.

Іду од воріт до криниці,
А стежка — немов течія.
Лежить на затворі рушниці
Рука похолола моя.
Зірниці, Куземин, зірниці
Стрічаю над стежкою я.

І враз попід вітром осики,
Мов сон, мов ріка, попливли,
І руки, мов лебеді дикі,
Мов казка, мене обплели,—
Навіки, Куземин, навіки
Вони моє серце взяли!

Шуміть, берестки та осики,
Під зоряним небом нічним.
Спливайте потоками, ріки,
Весняний розкочуйся грім,
Навіки, Куземин, навіки
Зостанься у серці моїм!

1942

* * *

Ходить, бродить він за мною,
Не відступить ні на крок,
Повний туги й неспокою
Півдитячий голосок.

Щось говорить він до мене,
Щось розказує мені,
Небуденне, нешоденне,
Чуте в казці чи у сні.

То сміється він, то плаче,
То він б'ється сам не свій,
Наче полум'я й неначе
Тихий легіт степовий.

Хоч якою стороною
Я б не їхав, де б не йшов,
Всюди він летить за мною
І мене знаходить знов.

На холодних полустанках,
Де гуляє вітровій,
В півзатоплених землянках,
На нічній передовій;

На грузьких аеродромах,
Під дощами на коні,
Наче крил далекий помах,
Він з'являється мені.

Що ж блукає він за мною,
Не відступить ні на крок
Повний туги й неспокою
Півдитячий голосок?

Що він хоче, що він кличе,
А чи знає й він також?
Знаю я його в обличчя,
На мою він мрію схож —

На сміливу і щасливу,
З голови до ніг земну,
Легковірну, вередливу,
П'яну, буйну, весняну!

Я іду на дальній голос,
Наче в сні, чи в тумані,
Щось у грудях розколось —
Темно й боляче мені.

То земної сили повне,
Серце згублене моє,
Неспокійне, невгамовне
Дужче й дужче в груди б'є.

Наче в бубон, б'є у груди,
Кличе, плаче і співа,
Все, що буде,— перебуде,
Хай збуваються дива.

Хай летить, спішить за мною.
Не відступить ні на крок
Повний туги й неспокою
Півдитячий голосок.

1942

* * *

Ніч на крилі грузовика,
І в небі бомбовоза крила,
І сітка зір така близька,
Що дух перевести несила.

І все зникає вдалині,—
І сни, і марення минулі,
Мов ці холодні і ясні
Вогні трасуючої кулі.

Життя розкрило зміст новий.
Під шелест трав і шепіт вітру
Вночі безсонний вартовий
Мугиче пісеньку нехитру.

За ним лягла холодна глиб,
Тривога й боротьба щоденна,
Життя просте, мов чорний хліб
Та з джерела вода студена.

1941

ІНЗА

Інза... Інза... Я не знаю,
Що це — місто чи село?
До безміри, до безкраю
Снігом із б и занесло.

Небо сумно похилилось...
Звідки чув про тебе я?
Може, Лермонтову снилось
В темні ночі це ім'я.

Може, Інзо, в інші ночі,
В інші, давні, світлі дні
Сни таємні, сни пророчі
Ти навіяла мені.

Може, щастя тут я стріну
Може, стрінеться мені
Тужна пісня старовинна,
В старовиннім шушуні,—

Що ночей не буде спати
Біля хатнього тепла,
Наче жінка, наче мати,
Що у мене теж була...

Чи мені судилось, може,
Свій скінчити довгий вік
В цьому селищі, що схоже
На затятий в горлі крик?

Я іду повз темні хати,
Сам себе не впізнаю.
Інзо, Інзо! Так назвати
Можна й суджену свою...,

1942

Потомились і ми й наші коні...
Вже за обрієм сонце було,
Коли трудні, голодні й півсонні
Ми прибились надвечір в село.

Над снігами схилялися голі,
Задубілі дерева у сні.
Ми спинились в хатині при школі,
Наче в колі своєї рідні.

Вчительки пригощали нас чаєм,
За селом канонада гула,
А спитали б у нас — ми не знаєм,
Чи ми вийдемо з цього села.

Непомітно погасло смеркання,
І лампáдика хтось засвітив,
Патефон захрипів про кохання
На забутий, далекий мотив.

Не забудеться північ глибока
І сердець притамований жар...
У півтемряві з пам'яті Блока
Батальйонний читав комісар.

Не забудеться правда казкова,
Лебедине ячіння і спів
З чарівничих бувальщин Лєскова,
Що у пам'яті друг наш таїв.

Не забудуться думи тривожні,
Не промовлені вголос слова,
Темні вікна й завулки порожні,
І нічна тишина нежива.

На коня промінявши двоколку,
Притомившись до ночі в сідлі,
Так поручик Тенгінського полку
Зупинявся в глухому селі.

Не засну я в оцій глухомані,
Що пільмою злягла нао́круг,
Та шкода, що й сторінки з «Тамані»
Не читає напам'ять мій друг.

Ніч минає. Пробуджені води
Під снігами бринять джерелом.
Біля коней не сплять коноводи,
І заграва гуде над селом.

1942

ІВАНГОРОД

Вітер, дощ і тьма, мій друже!
Б'ють гармати звіддалік.
Од калюжі до калюжі
Пропливає грузовик.
Виє, скаржиться й скрегоче,
Йти не може, чи не хоче,
Чи не звик він, чи одвик?

Шляхом, греблею крутою
Ми вповзаємо в село.
Чи сльозами, чи водою
Розлилося джерело;
Хлюпотить, і лле, й періщить,
Що не знищило — те нищить,
Все у багна запливло.

Танк приткнувся біля хати.
Чи не німці в цім селі?
Може й німці — звідки знати!
У льохах старі й малі.
Відпочити б, задрімати...
Без упину б'ють гармати,
Бій гуде по всій землі.

На Христинівку не можна,
І на Гайсин не пройти.

Ніч холодна, ніч тривожна
Переплутала дроти.
Відпочити б до світанку.
Я вартую біля танку,
Згодом в зміну станеш ти.

Що ж, були пригоди й гірші,
Певно, в кожного із нас.
Я стою й читаю вірші,
Щоб минав скоріше час.
Поміж танком і стіною
Став до дерева спиною,
Озираюсь раз по раз.

Озираюсь — дощ і тиша.
Прислухаюсь — ніч і тьма.
Час повзе, немов з узвишся,
І кінця йому нема.
Раптом — блиск і грому вибух
Задзвенів у темних шибях.
Тиша скинулася німа.

Чом у відповідь не вдариш,
Друг-товариш бойовий?
А з вікна гука товариш:
— Що там сталось? Ти живий? —
Я живий. Стою під танком...
Ніч. Гуде перед світанком
По калюжах вітровій.

Вітер, дощ і тьма, мій друже...
Так, здається, це було?
Не минає нам байдуже
Те, що в пам'яті сплигло.
Про одне я мрію нині —
Коли буду на Україні,
Заирнути в те село.

Стати знову біля хати
І дивитися на шлях,
Ніч не спати — все згадати.
Перейти по всіх слідах,

Відшукати, що зосталось,
Що Івангородом звалось
І тепер приходить в снах...

1942

ОСІНЬ НА ДОНУ

По холодних мокрих травах,
Перебрівши далину,
По лугах і переправах
Ходить вітер на Дону.

Він летить над полянами,
Не спиняється й на мить,
Хтозна-звідки взявсь над нами
І куди вночі летить.

Може, в темінь і негоду
Про спочинок мріє він,
Мов козак, що із походу
Повертається на Дін?

Може, з далі степової
Він, прокинувшись чим світ,
Від козачки молодої
Козаку несе привіт.

А можливо, неозоре,
Без спочинку та без сну,
Материнське темне горе
Ходить вітром на Дону.

А можливо, січ завзята
Нашу долю десь ріша,
І не вітер — брат до брата
На підмогу поспіша.

А можливо, в дальнім краї
Давня суджена моя

Ніч не спить та все гадає,
Де тепер блукаю я?

Може, тим і просвітліла
Коло мене темнота,
Що один над нами крила
Сивий вітер розгорта;

Що немає поміж нами
Ні привітів, ні листів —
Тільки вітер, що ланами
З дальніх ділин пролетів.

Пролетів він на світанні,
Бризнув розсипом роси
На переліски багряні,
На задумливі ліси.

Бився, вився біля мене
І стомився, й нишком ліг,
І кленовий лист черлений
Положив мені до ніг.

Я не знаю й не питаю —
Ти писала чи не ти?
Ні від кого не чекаю
Я в цю осінь на листи.

Лиш одну я мрію маю,
Думу думаю одну —
Не пройду свого розмаю,
Ні конем не обмину.

Може, я й щасливий буду,
Як закінчимо війну,
А ніколи не забуду
Вітер, осінь на Дону.

1942

В ЗЕМЛЯНЦІ

Спить полковник, сплять майори,
В сні забувши про війну,
Тільки я засну не скоро,
Може, й зовсім не засну.

Сніг летить через землянку.
Підкладу дровець у піч
І просиджу до світанку
Довгу ніч, зимову піч.

А коли зволожить очі
У тісній землянці дим,
Вийду й буду серед ночі
Розмовляти з вартовим.

Він говорить і співає.
Наді мною і над ним,
Наче теплий дим, спливає
Пісня в небі мовчазнім.

Сніг укрит шляхи зимові,
Улоговини, яри,—
Лиш живуть в дзвінкому слові
Два кохання, дві гори...

...Пісня тужить, пісня плаче,
Серце рветься їй навстріч.
Звідки знаєш ти, земляче,
Чом не сплю я довгу ніч?

Не журися, милий друже,
Ми ще візьмемо своє:
В цих снігах, в цій лютій стужі
Запорука щастя є.

Снам шаліти, вітру рвати
Темні далі снігові,
Нам з тобою — ніч не спати,
Ми з тобою вартові.

Спить полковник, сплять майори,
В сні забувши про війну,
Тільки я засну не скоро,
Може, й зсвсім не засну.

1942

ПІСЕНЬКА

Від Сяну до Дону дорога лежить,
Розсідланий кінь по дорозі біжить,
Він змірив півсвіта,
Скривавив копита,—
Одначе не треба, не треба тужити!

Розвихрено гриву нічного коня,
Ніхто по дорозі його не спиня,
Лиш дівчина плаче:
— Козаче, козаче...—
Одначе не треба, не треба тужити!

О ночі суворі, і дні бойові,
І чоло козацьке, і груди — в крові,
Горять на світанні
Заграви багрянні,—
Одначе не треба, не треба тужити!

І чоло козацьке, і груди — в крові,
Давно він лежить в прибережній траві.
Над ним тільки зорі,
Та місяць в дозорі,—
Одначе не треба, не треба тужити!

Не треба, не треба, не треба тужити!
У світі зостанеґся дівчина жить,
Та дальня дорога,
Та в серці тривога,
Та тиха сльоза, що на віях дрижить...

1942

ДАВНЬОМУ ДРУГОВІ

Товариш був у мене,
Веселий давній друг,—
Ти знав його свободи
Бійцем немолодим.
Дунаю рідні води,
Угорський виднокруг...
Іспанії знамена
Схилялись перед ним.
У царському полоні
В Сибіру він сидів,
Стояв він у заслоні
Під Сивашем рудим.
Махнівські ситі коні,
В диму розвитих грив,
Хропли за ним в погоні
Крізь пожарища дим.
Уески сірі стіни
Побачили загин
Того, хто батьківщини
Був сином бойовим.
Під небом України
Зо мною поруч він,
Бо серце мав нетлінне
І в бій іде живим.
Мій добрий давній друже,
В крові моя земля!
Над нею вихрі дужі
У хмарах котить грім,—
Та серцю не байдужі
Ті спалені поля,
Де впав ти в смертній стужі!
Під прапором моїм.
Простори України
Я перейду в боях,
Але в твої долини
Зійду шляхом крутим,—
І зброї не покину,
Покіль в ясных полях
Твоєї батьківщини
Не визволю твій дім!

1942

СНІГ ЛЕТИТЬ

Сніг летить і летить... Ми ніколи в житті не забудем,
Як на мертві обличчя лягає, не танучи, сніг.
Хто лишиться живий, той засвідчить по совісті людям,
Що про відступ в цю зиму ніхто з нас і думать не міг.

Сніг летить і летить... Якщо присуд нащадків суворих
Нас неславою вкриє за відступ від Сяну на Дін,
Хай згадають — не нас подолав своїм підступом ворог,
З цілим світом ми бились в ці роки один на один.

Сніг летить і летить... Ми, неначе життя, віддавали
Ті долини, де юність в осінній калині цвіла.
В наші села глухі, в наших міст затишлі квартали
Входив ворог лише через наші холодні тіла.

Сніг летить і летить... Все одно, чи у липні, чи в січні,—
Ми не бачили світу, ні сонця з кривавої мли.
Вкриті сріблом сивин юнаки дев'ятнадцятирічні
Кров свою на шляхи, по яких ви йдете, пролили.

Сніг летить і летить... Їм ще важче було умирати,
Аніж їхнім батькам, що жили від війни до війни.
Чорна крапля свинцю, чи іржавий уламок гранати
Уривали їх думи й навіки гасили їх сни.

Сніг летить і летить... Разом з ними вмирало навіки
Їхне перше кохання і гинули в тьмі назавжди
Неодкриті світи, непереїдені гори і ріки,
Нездобуті міста й не посаджені ними сади.

Сніг летить і летить... Є в степах наших темні могили.
Ані дат, ні імен. Тільки сиві гіркі полини,
Наче слава гірка, сповили їх і тугою вкрили...
Інших лаврів не треба безвісним героям війни.

Сніг летить і летить... Ми ідем серед степу німого,
Кожним кроком зближаючи бою урочисту мить,
Коли інших бійців ти вперед поведеш, перемого,
Через наші могили, крізь сніг, що летить і летить.

Під Сталінградом, 1942 р.

В НАСТУПІ

...Січе кулемет, і на сніжних просторах
Стинається ворог і падає ворог,
Кіннота горбами виходить на слід
І дзвонить по Дону копитом об лід.

Ми довго чекали цієї хвилини,
Ми довго цю мить, як дихання, таїли.
Всю ніч у вогні гомоніли долини,
І в небо підводились огненні стріли.

А вітер на посвисті рвався над Доном,
Земля виповнялася громом і дзвоном,
Поземка летіла й куріла навстріч,
І ніч пропливала, як сон, мимо віч.

Ти бачив пожарища й шибениць слўпи,
Розриті дороги і села розбиті,
І ворога снігом занесені трупи,
І кров його мертву на кінськїм копиті.

Гудуть листопадові сніжні дороги.
Ти знаєш — не легко дійти перемоги,
Не легко брести серед стужі і тьми
І бачити те, що побачили ми.

Попереду ждуть нас і кличуть руїни,
Жінки посивілі, безрадісні діти...
Ти бачив. Ти знаєш. Не стій ні хвилини!
Ти встигнеш як слід по боях відпочити.

Я знаю всю правду і правди не крию.
Не легко шляхи торувати свободі.
Я в серці своєму ховаю надію
У наступ рушати, бо жив я в поході.

Ми долю свою не минем стороною,
І ворогу повною сплатим ціною...
Клинок затуманивсь. Не блисне багнет.
Кіннота, вперед! Піхота, вперед!

1942

ДЕНЬ НАРОДЖЕННЯ

Надвечір ми прибилися до лісу
Над озером, де був раніше штаб,
Але нікого там вже не застали —
Дивізія просунулась вперед,
І лише два чи три телефоністи
Сиділи ще в штабному бліндажі,
Гукаючи у трубку: — Сокіл! Сокіл!
Відповідайте, Сокіл! — Ліс шумів,
Чорнів і похмурнів дедалі більше,
Немов пірнаючи одразу в ніч,
Без переходів, наче важко хворий
Пірнає з яви у тривожний сон.
Ми теж знайшли для сну бліндаж порожній.
Бляшана піч ще жевріла у нім,
І відсвіт падав на іржаве листя,
Торішнє листя велетнів-дубів,
Що вже тепер повільно одягались
В зелений одяг пізньої весни.
За лісом важко гупали гармати,
Земля гула, й зі стелі бліндажа
Суха кора спадала на обличчя
За кожним вибухом... А ліс шумів,
І тьма ставала при вхіднім отворі,
Неначе автоматник вартовий
При бліндажі моему...

Вдень я бачив

У німців відвойоване село.
Стояла на горбі розбита школа,
Хати розкриті товпились навкруг,
Мов сáклі спопелілі; на руїнах
Лиш кóмини підводились глухі
Та темні купи попелу лежали.
Гули машини і збивали пил —
Повз нас обози далі йшли на захід.
Жінки дітей виводили з льохів,
Де прожили вони холодну зиму
На мерзлій тій картоплі й буряках,
Не сміючи ввійти у рідну хату,
Що німець для житла собі забрав.
Ще гурт жінок стояв біля криниці.

Я попросив води — і враз хитнувсь
Рипучий журавель, цебро дубове
З криниці піднялось. Я прихиливсь
Напитися, і у воді побачив
Петлю на коромислі журавля,
Вона гоїдалась важко наді мною...
І тихо мовила одна з жінок:
— Тут вішали людей...

І я дізнався,
Що жінка ця засмучена була
Дружиною старого партизана.
З двома малими дітьми на руках
Вона дивилась зоддалік, як німець
На шию мужеві її петлю
Накинув враз, а інші навалились
На журавель...

Поміж нічних дерев
Спливали зорі чисті та спокійні,
І я вже знав, що не заснуть мені...
Все, чим я жив, усе, що чув, що бачив —
Тепер мені з'явилося вочу
І серцеві заснути не давало.
У трубку знов гукав телефоніст:
— Відповідайте, Сокіл! — Тільки зумер
Відповідав йому... Тут я згадав
Бійця, якого німці підпалили,
Бензиною обливши. Він лежав,
Під хатою, обличчя затуливши
Обпаленими пальцями. Вогонь
Проїв йому обличчя, груди, очі,
Обвуглив тіло й пощадив лише
Обмотки чорні і важкі штиблети.

Незнаний син радянської землі
Суворий сон братерської могили
Нехай остудить твій нелюдський біль.
Повз тебе йдуть бійці вперед, на захід,
Священну помсту несучи в серцях.

Десь недалеко жінка голосила.
Я підійшов. Жінки серед двора
Повільно обмивали мертве тіло.
То був тієї жінки чоловік,

Розстріляний німецьким офіцером,
За те, що, усміхаючись, стояв
І прислухався, як гули гармати,
Коли ми наступали на село.

...Вже розвиднялось. Грізно ліс шумів,
Немов на бурю. То ішов світанок.
Ясніло в небі, перший соловей
Ударив дзвінко в срібне піднебення,
І вслід за ним озвались голоси
Над озером, над луками і в лісі.
Хиталася земля, і деревá
Різьбилися тонким черленим сріблом,
Неначе вковані у щит небес
На золотому сонячному сході.
Гули гармати, грали солов'ї
Таку солодку пісню чарівничу,
Що відгомін бойовища змовкав,
Немов залізо мертве прислухалось
До гомону життя.

Життя! Життя!

Яке велике й неспокійне слово,
Гіркої радості налите вщерть
І щастя, і страждання.

Сум і спокій

Вже врівноважились в моїй душі,
Неначе я одвіку був солдатом,
До небезпеки звиклим.

Я згадав,

Що день мого народження сьогодні,
Не ранньої весни моєї день,
Який я звик стрічати в колі друзів...
Хто знає де й коли зустріну їх,
І чи вони сьогодні пом'янули
Мене в своїй тривозі так, як я
Їх спом'янув у лісі на світанні,
В пророчу мить, коли я зрозумів,
Після безсонної важкої ночі,
Що є в житті людини певний час,
Коли вона народжується вдруге,
Як я удруге народивсь в цю ніч
Для боротьби і помсти...

1942

Світає... Музика гармат
Уже гуде над головою.
Снаряди викосили сад,
Де виростали ми з тобою.
— Не озиратися назад! —
Лунає поклик серед бою.

Хто йде до рідних берегів,
Того не спинить сталь ворожа,
Ні шал підступний ворогів,
Ні танків огненна сторожа.
На твій всепереможний гнів
Моя любов тривожна схожа.

Кружляють літаки вгорі,
І голуби в диму кружляють.
Ген верби журяться старі,
Над ставом голови схиляють —
То наші сиві матері
На подвиг нас благословляють.

І наче з глибини землі,
Що сповила нас і скормила,
Ясною іскрою в золі,
Що вкрай іще не спопеліла,
Крізь муки, спомини й жалі
Вливається у груди сила.

Ми лежимо в диму, в огні,
І світлий край життя — за нами.
Гуркочуть танки вдалині,
Над голубими берегами,
Де нашого дитинства дні
Спливали зоряними снами.

Ми не оглянемоь назад
На розпалі страшного бою.
Ми вернемоь в той тихий сад,
Де виростали ми з тобою —
Хай грізна музика гармат
Гримить, гуде над головою!

1942

НА ЗАХІД

...І холод і голод я вже пережив.
Не спавши ночами в сідлі,
Я рвався крізь тьму до ясних рубежів,
До селищ моєї землі.

Мене зустрічали холодні поля,
Вітри виривались з яруг,
Розтоптана танками мертва земля
Безмовна лежала навкруг.

Де села цвіли у веселковій грі,
Де зріли під сонцем сади,
Я бачив лиш чорні глухі димарі,
І трупи, і згарищ сліди.

І в ріках, як кров, червоніла вода,
І далеч багряно цвіла,
Неначе залізним копитом орда
Удосвіта тут прогула.

І бачив я те, чого знести не міг —
В ярмі, у неволі мій край,
І попіл пожарищ, і камінь доріг
Веліли мені: поспішай!

І в оці сльоза закипала гірка,
І серце лунало не в лад...
Тоді я поклявся на сталі клинка,
Що я не оглянусь назад.

Чи стріну біду, чи з коня упаду
Чолом в бур'яни й реп'яхи —
Я сталлю, свинцем і вогнем прокладу
На захід, на захід шляхи!

1942

Уночі в Старім Осколі
Я зі станції іду...
Дерева чорніють голі
В привокзальному саду.

В небі промінь не згасає,
Не світає далина,
Йде весна і сном не знає,
Що в полях не спить війна,

Що над темною ріллею,
Зброю стиснувши в руці,
Вслід за щастям, вслід за нею
Пробиваються бійці,

Що упав боєць у полі,
Біля рідного села,
І рука його поволі
Темну землю обняла.

Він лежить спокійно й строго,
Ні жалю не жде, ні сліз,
І між пальцями у нього
Перший пролісок проріс...

1942

ТРЕТЯ ВЕСНА

Тишина... По полях мовчазних і нічних переправах
Ходить кроком нечутним в холодній задумі весна.
Зорі сплять на холодних, морозами зв'ялених травах,
Не шелесне комиш, не дихне вітерцем далина.
Сплять гармати в ровах, в чагарях причаїлися танки,
Кулемет задрімав в амбразурі й не дише вві сні,
Сплять, згасивши вогні, бліндажі і глухі полустанки,
І снарядами скошений ліс, і поля мовчазні.
Літаки пролетять у птьму, таїною повиту,

Блисне в небі ракета й розсиплеться в іскри за мить.
Спить земля і вода. Тихо, мов перед створенням світу.
Лиш солдатська душа у щілині окопу не спить.

Тишина... Мов з імли напливають на очі бійцеві
Всіх шляхів перехрестя й похилі стовпи верстові,
Всі, кого він згубив у безпам'ятні ночі червневі,
Всі, з ким поруч ішов у боях,— і живі й неживі.
Він проходить крізь спомин, неначе крізь огненну зливу.
Вітер кулями свище. Свинцевий гуде листопад.
Крізь бурани йдучи, він здобув собі долю щасливу —
По дорогах старих навесні повертатись назад.
Наше щастя — в боях повертатись по спалених нивах,
Ні на мить не спинятись, не тишить ходи ні на мить...
Сплять горби і яри. Іскри сплять у холодних огнівах.
Лиш солдатська душа у щілині окопу не спить.

Тишина... Поза хмарами місяць виходить на чати,
Мов обійми, розкрився на тисячу верст виднокруг.
Час садити сади. Час ці стоптані ниви орати.
Ждуть забуті чепіги солдатських задимлених рук.
Жде весняна земля, щоб пройшли сівачі борозною
І крізь сон у чеканні здригається лоно її,
І диханням земним і святою печаллю земною
Налилися по вінця весняної ночі краї.
Мерхне в небі зоря. Все, що втратив ти,— треба
вертати.
Все, що в серці зберіг,— треба серцем живим боронить.
Сплять ліси і стави. На колиску схилилася мати.
Лиш солдатська душа у щілині окопу не спить.

Тишина... Гармаші в темноті підійшли до гармати.
В танк сідають танкісти. Мотори ще сплять. Тишина.
За горбами піхота лежить. Скоро час починати.
Затаївши дихання, над фронтом проходить весна.
Дві ракети уже в барвінковому небі згоряють
І виводять грозу за собою в пробуджену даль.
Хто хоч раз починав, той пригадує, як починають,
Як од сну прокидаються порох, солдати і сталь.
Звільна дніє на сході, і темінь біжить перед нами,
І очам осяйна розкривається неба блакить —
Над простором весни, над перелісками і ланами,
Де солдатська душа перед боєм в окопі не спить...

1943

ШЛЯХ ДОДОМУ

Вертаючись вночі з передової,
Ми через степ до міста підійшли,
У дивному забутому спокої
Воно очам з'явилося з імлі.
Поміж горбів похилих місто спало
І дихало, мов та дитина в сні,
В опалім цвіті яблунь потопало
І одпливало в далі весняні.
Хати в садах на віддалі білили
І вабили таким теплом живим,
Що нам утома віддавала сили,
Неначе ми вертались в рідний дім.
О, дальній шлях до батьківського дому!
Як ти почавсь і скінчишся коли?
У місячному сяйві голубому
Ми в тихе місто з пагорба зійшли...

Все те, що з віддалі було красою,
Що сяло, біліло і цвіло,
Все, що горіло й іскрилось росюю
І в місячне пірнало джерело,—
В страхитній яві стало перед нами,
Коли на мить у хмарі місяць згас...
Руїнами в садах, важкими снами
Вставали в тиші вулиці круг нас.
Цвіт яблуні і чорний пил руїни,
Немов лихих світів незнаний сніг.
Кружляли й билися об погорілі стіни
І падали на батьківський поріг.
О, дальній шлях до батьківського дому!
Які тебе негоди замели?
При місячному сяйві голубому
Крізь рідне місто далі ми брели...

Ось вулиця, де радісної днини
Зростали ми, ряди руїн здійма.
Ні кривель, ні дверей — розбиті стіни.
За рогом школа... і її нема.
Під цим вікном, де кущ бузковий квітне,
Стояли ми в травневу давню ніч.

Розору й тьми дихання непривітне,
І пустка в серці й морок біля віч.
Цим бережком вертались ми з роботи...
Упав димар і загатив струмок.
Всім розумом, всім серцем не збороти
Безрадісних, безжалісних думок,—
Бо на шляху до батьківського дому
Лиш купи глини й мертвої золи
При місячному сяйві голубому
В зруйнованому місті ми знайшли...

Хай місяць в небі мовчазному згасне!
Покіль у тьмі лежить моя земля,—
Ції весни цвітіння передчасне
Солдатської душі не звеселя.
Як важко дихати в цих осяйних просторах!
Не спи, солдат, не думай про спокій,
Покіль труїть твоє повітря ворог,
Покіль він топче край батьківський твій!
Не спи, солдат... В нічному небі блиски
Прорізують нахмарену блакить,
І світ лежить подібний до колиски,
В якій майбутнє наше щастя спить.
Воно зведеться під ударом грому —
Вітри на бурю грізно підвелись,
І дальній шлях до батьківського дому
Вже не такий далекий, як колись.

1943

САПЕР І СМЕРТЬ

Сапер тримає смерть в руках
І з нею розмовляє,
Мов то його одвічний фах,
Мов інших він не знає.

Виходить в чисте поле він
У світлі присмерковім,

А в полі двісті сорок мін
Лежать в ладу шаховім.

І каже смерть у слухну мить
До того бідолахи:
— Коли ти, хлопче, хочеш жить —
Згуляй зо мною в шахи.

— Ну, що ж! — сказав сапер старій. —
Давай! Я добре знаю —
На смерть гуляги звичай твій.
Я — на життя гуляю.

Він землю пальцями гребе,
Не зачіпа дротину,
Повзе і ставить сам себе
Щоразу на клітину.

А смерть безчесно грає з ним,
Не хоче програвати.
Гудуть гармати, наче грім,
Сокочуть автомати.

Сапер повзе по темноті,
Він захопився грою,
На все, що в нього є в житті,
Гуляє він з старою.

На жінку й діти грає він,
На давню радість грає,
На щастя цих весняних гін,
Яким кінця немає.

Він грає на пташиний спів,
На стежку край байраку,
І на своїх товаришів,
Що підуть тут в атаку.

Він чесно грає й виграє...
Згуляєм знову? Згода!
Як нам за що вмирати є,
Тоді й життя не шкода!

Сапер тримає смерть в руці,
Він тут проклав дорогу —
І в бій повз нього йдуть бійці —
Шукати перемогу!

1943

ГАРМАШІ

Степ димком передсвітнім пропах.
Люлька в зціплених міцно зубах.
Лейтенант прислухається — в скреготі сталі
Вириваються танки на трави прив'ялі
І стають перед ним на горбах.

Наче вимер весь світ — ні душі.
Кілометр від горбів до соші.
Світ лежить у досвітньому сні за сошею.
Лейтенант піднімає на бій батарею,
І стають до гармат гармаші.

Затягнувся димком запашним.
Двадцять танків було перед ним.
Коло серця вчуваючи буряний повів,
Подививсь на бійців і спокійно промовив:
— Хочуть грому? Розкотимо грим...

Продзвеніли джмелі біля скронь.
Загула степова оболонь.
Танки грізно й повільно сповзали в долину.
Пихнув димом із люльки і тую ж хвилину
З димом видихнув глухо:— Вогонь!

Може, чув ти про пекло колись?
Кров'ю степ і горби напились.
Лейтенант від гармати іде до гармати,
Люлька згасла — та з рота її не виймати...
— Дай вогню, гармаші, не хились!

Не школуй, гармаші, дай вогню!
Грім гримить об гарячу броню.
Не один вже спинився, не двое й не троє —
Вісім танків, мов скирти, горять під горою,
Автоматчики впали в стерню.

Впав наводчик, правильний упав —
Він обох їх тепер заступав.
Шість бійців і ефрейтор лишилися при ньому,
Але світ отакого гарматного грому
Ще відколи стоїть — не чував!

Мов залізом налита, важка,
Люльку втоптує втомна рука.
— Перев'язку? Ми кров замісили з землею,
Головне ж — не зганьбили свою батарею...
Дай, ефрейтор, мені сірника!

1943

ПІД КИЄВОМ

Палає ліс, і ллястя темний жар
Між падубів вистелює стежину.
Осінніх днів давно забутий чар
Колише душу, наче сон — дитину.
Поміж дерев пливе ясна блакить,
Така прозора, що як глянеш вгору —
Здається, в прірву падаєш прозору:
Вся кров твоя хвилюється й дзвенить,
Неначе срібний дзвін гуде на святі.
Твої чуття одним вогнем пройняті,
Твоя душа злилась навіки з ним...
Вона згоряє? Так, вона згоряє.
Щасливий ти? Щасливіших немає!
Ген — Київ видно за Дніпром старим.
Виводить стежка з лісу вікового,
Ось розступились сосни та дуби,—

Ти йдеш попереду, моя тривого,
Дитя, зачате в муках боротьби!

Од волзьких хвиль до берегів Дніпра
Лежать шляхи нескінченного бою.
Ти їх пройшов, і київська гора —
Аж ось вона в диму перед тобою.
Ти перейшов дороги лихоліть,
І ось стоїш на цім узліссі нині...
Тебе чекали ці сади осічні.
В мовчанні визріває віща мить.
Перед мостами ти ще сплатиш мито —
Вся кров, що в боротьбі тяжкій пролита,
На прю нову під Києвом встає.
О кров синів Росії й України!
До штурму залишилися хвилини.
Неначе хвиля в берег грізно б'є,
Гармати б'ють проречисто і строго
Від ранньої до пізньої доби,—
Вставай на повний зріст, моя тривого,
Дитя, зачате в муках боротьби!

Ти юнаком зійшов з оцих горбів,
А нині вітер рве твої сивини...
Верни тепер усе, що ти згубив,
Збери всю кров — краплину до краплини,—
На лісових стежках вона лягла,
Там де іржавий лист дуби зронили,
В калині що схилилась на могили,
Вона вогнем прозорим проросла.
О кров свята радянського солдата!
В тобі живе надія і відплата,
І той тривоги невмирущий спів,
Що не дає спинитися й заснути...
Ракети блиснули... Гармати чути.
Повільно зріє час — та він наспів,
Час подвигу визвольного нового.
Переступи ці кручі й ці горби,
І під вогнем — вперед, моя тривого,
Дитя, зачате в муках боротьби!

*Листопад 1943 р.
На лівім березі.*

Горинь-ріка і місто над рікою...
 Над соснами пливе ясна блакить,
 Вся в білих хмарках, наче в рябютинні
 Зенітних пострілів. Прозорий день.
 Ні літаків не чуть сьогодні в небі,
 Ні дальніх вибухів. Земля цвіте.
 Узяти книжку, як колись бувало,
 І сісти над водою, на траві,
 І зір втопити в світле шумовиння,
 Що плине, міниться і чимсь мені
 Нагадує дитинство... (Верховодки
 Блищать, мов срібні, а мудрець-пічкур
 Спинивсь піл берегом, неначе сонний,
 Його дивує цей весняний чар,
 Що впав на воду плямами масними,
 І розбудив спокійне дно ріки
 Косим промінням)... Я хотів читати,
 А книжки досі ще не розгорнув --
 (Як і в дитинстві). Що ж я взяв з собою?
 Маленький томик виданий тому
 Сто з лишком років В спаленім музеї
 Підняв його товариш мій, дарма,
 Що міг утнути тільки: Goethe's Werke...
 Гортає вітер жовті сторінки.
 Kennst du das Land?... Я знав твій край, поете,
 Я знав твій край... Та краще я піду,
 Щоб не продовжувати.

Повз квартали

Розбитих вікон мовчки я пішов,
 Повз ратушу стару я вийшов з міста,
 А голос з книжки не лишав мене,
 Він наче сперечався з шумом сосен,
 З диханням вітру, з гомоном птахів.
 І все питав мене, немов боявся,
 Що я не відповім: Kennst du das Land?

Я перейшов широкий плац. Довкола
 Підносились будинки кам'яні,
 Оплетені рудим іржавим дротом,
 В розбиті вікна вітер залітав,

Дзвонив у ринвах, бив у дах, що в бубон,
Зривався, вихрився і геть летів
За водокачку, за дроти — у поле,
Що розстилалось вруном молодим
І оддалік зливалось з темним лісом
Та смугою пісків...

Яка блакить

Лежить на цих зелених свіжих травах!
Мов з міді куті, стовбури стоять
Струнких і непорушних сивих сосен.
Пісок пливе, мов золота ріка,
Якій нема ні початку, ні краю...
На цім піску помітив я людей,
Чимало їх... Відкіль вони з'явились?
Схиляються, неначе вглиб землі
Зникають, щоб з'явитись знову — й знову
Схилитись, зникнути...

(Ясна блакить

Затьмарюється. Вітер б'є у груди.
Пісок летить в лице. Я далі йду,
Неначе зваблений... Дихання стисло,
Як у страхітнім сні. Квітневий блиск
Важка й повільна хмара пригасила
За мить одну)...

З лопатами бійці

Розкопують могили. Мимоволі
На цвинтар в цих пісках привів мене
Веселий квітець. Згодом жінка-лікар
У білому халаті підійшла
І стала біля мене. Глянув — руки
Тремтять у неї...

— Бачите? —

В цей час

На ношах із могили піднімали
Те, що колись людиною було.
Я лиш помітив півзотлілий чобіт,
Обличчя, всипане вогким піском,
І руки, навхрест зломлені...

(Тут знову

Одкрилось сонце в небі, і вгорі
Ударив жайворон, та так, що серце
Озвалось болем. Любий світе мій!
Ти ще цвітеш, радієш і співаєш?

Ти не стомився ще від цих страждань?)
Все, я піду...

Ні, стій! Ти мушиш бачити!
І я змолився всім своїм чуттям,
Що серцю досить... Так, бо я вже бачив
Зруйновані і спалені міста,
І чорний сніг на згарищах холодних,
Що залишились од привітних сіл;
Я бачив мертвих на полях кривавих;
Я бачив, як поранені брели
По жовтому нескошеному полю
І падали на ньому, мов снопи
Того страхітно-щедрого врожаю,
Що смерть збирала; що я можу ще
Побачити?

— Цього ще ти не бачив.—
І з місця рушити я вже не міг.
Все попливло мені в очах — могили,
Пісок і люди, потемнілий ліс
І потемніле небо...

Ось виймають
Дітей з могили мовчазні бійці —
І на пісок кладуть... А я дивлюся
На руки, дротом зв'язані, й сльоза
В очах моїх сліпих не закипає,
І в жилах проплива холодна кров,
І мертве серце в грудях в мене б'ється,
Мов хвиля об скалу...

(Ні, я не чув,
Як лікарка сказала: цих живими...
В цей час я вже пішов. Пливла блакить,
Над соснами летів веселий квітень,
У небі жайворон і падав, і здіймався,
І піснею своєю захлинався,
І пісня та була, мов дзвін життя,
Мов плач життя)...

Що? Хтось мене гукає?
Це знову лікарка. Вона стоїть
Біля могили й каже: ваша книжка...

...І я стою над дітьми. Сонце гріє,
І вітер обвіва моє лице,
І жайворон у небі не змовкає,

Як дзвін, як плач безсмертного життя.
Вій, вітре, вій! Не треба сліз — ти знаєш,
Що знову буде квітень на землі,
Знов буде щастя, знову над полями;
Ударить жайворон — та цих могил
Ми не забудем...

1944

ЛЮЛЬКА

Запалим люльку, сто чортів!
Знов літаки гудуть...
Гармати б'ють — хоч би й хотів,
Заснути не дадуть.

Два роки день і ніч підряд
— Хто впав, хто задубів —
Кривої люлечки солдат
Не випуска з зубів.

Вишневий теплий корінець.
Не зрадить кремінець.
Є жар такий, як в люльці тій,
Не в кожному з сердець.

Запалим люльку: крізь димок,
Крізь запашне кільце,
Тієї, що не йде з думок,
Нам з'явиться лице.

Згадаєм кожну давню мить
В своїй самотині...
Той сміх, що звіддалі бринить
Тепер він не мені!

Натопчем люльку — і до дна,
Смали, солдат, до дна!
Димок пливе, димок зрина...
Не жаль. Не дивина.

Не жаль... Хто б міг це говорить?
Не жаль? Не йде з думок.
Не жаль... (Як люлька догорить,
Розтане, як димок).

Що ж, якщо так — хай буде так!
На те, солдат, війна...
Запалим люльку — що за знак,
Що гасне в нас вона?

Як гасне люлька, кажуть, хтось
Забув про нас давно —
Як почалось, і як велось,
Пилось, немов вино...

Ну що ж, запалим, щоб димок
Зринав, жарок не гас,
Хоч та, що нам не йде з думок,
Не думає про нас.

Нам застається від вогнів
Лиш смуток та пісні,
Димок, що геть подаленів,
Та попів, що на дні.

Запалим люльку, сто чортів!
Знов літаки гудуть...
Гармати б'ють — хоч би й хотів,
Заснути не дадуть.

1943

СТАРИЙ ФОТОГРАФ

В далекі щасливі роки
Потрапив я в місто Лубні.
Жив там старий фотограф,
З думок він не йде мені.

Він зняв мене якось на картку
З моєю коханою вдвох.

Що ж вийшли ми неполібні —
Нехай простить йому бог.

Зате він пірнав під хустку,
Дивлячись в свій апарат,
Зате в ательє у нього
Був намальований сад.

Шумів він і цвів непохилий
На сірому полотні...
Тепер лиш у сні, буває,
З'являється він мені.

І я молодий і щасливий
В уявному тому саду
З моєю коханою поруч
Забутою стежкою йду.

Ту картку давно згубили...
А скільки б я заплатив
За те, щоб од неї зберігся
Хоча б старий негатив!

Я б міг оновити картку...
Солдатом у грізні дні,
Несамохіть я знову
Потрапив у місто Лубні.

Фотографа німці вбили,
Пропав десь його апарат.
Стоїть в ательє подертий
Наш намальований сад...

І ще щось зникло — не знаю,
Як звалось, як зветься воно,
Те, що колись шумувало
І пінилось, наче вино.

Можливо, то юності хвилі
Чи щастя забутого мить...
За містом в зловісній могилі
Старий фотограф лежить.

* * *

Вертають з ірію лелеки,
Кружляють, тужать над селом,
Нерідний край і шлях далекий
Вже ледве мріє за крилом.

А світ, куди вони летіли,
Де серце їм веліло жити,
Зруйнований і спопелілий
Під ними згарищем лежить.

Як важко вітер ріжуть груди!
Ще стелеться по травах дим,
Але на пожарищі люди
Уже новий будують дім.

Тут буде мир. Не дурно птахам
Поверненням прослалась путь —
Вони над ще неукритим дахом
Уже нове гніздо кладуть.

1944

* * *

Пам'ятаєш: в небі над Москвою
Дивний промінь бився й не згасав.
Ледве спізнаних — мене з тобою —
Синій вечір вів і колисав.

Вмерли в місті гомони і звуки,
Згасли думи і пісні старі.
Вдвох ми йшли, над нами, наче руки,
Промені підводились вгорі.

Не мою, не спізнану до краю,
Лиш відчуту, наче в горлі крик,
Я з дверей останнього трамваю
Попрощав тебе на сон, навек.

Одірвать очей було несила...
Те видіння з серця не зника,
Як мене твоя благословила
В рукавичці плетеній рука.

Може, є незнані світлі сили,
Що мене боронять од біди.
Сльози тих, кого ми розлюбили,
Ті, кого забули назавжди.

Може, ті, кого ми не кохали,
Смерті впоперек шляху стають...
Б'ють гармати, промені упали.
Снігова і в'южна в'ється путь.

З піднятою, наче щит, рукою
Стій, царівно, в темній далині,
Уночі в диму страшного бою
Вірною бороною мені...

1943

* * *

Голубкою бути б могла,
Як вітер, легкою й прудкою,
І пошугом дивним крила,
Мене б позбавляла спокою.

Аж ось на землі я стою,
Як хлопчик, малий голубничий,
Коли він голубку свою
Пускає в простір таємничий.

Як квилить те серце й болить!
Яка його стисла тривога!
Палає холодна блакить,
Як зваба і як острога.

Ударила крилами — й зник
Твій слід в глибині небовиду...

Чи вернешся ти в голубник?
Чи зникнеш із серця без сліду?

У сонці, в чеканні земля...
А небо цвіте, мов калина,
І зграя зринає здаля
І крилами б'є голубина...

Кружляє круг тебе й зове,
І ось вже туркоче побідно,
І пошугом вільним пливе —
З тобою зникає безслідно!

Могла б ти на срібнім крилі
Нести мое серце незряче?
..А хлопчик стоїть на землі
І манить голубку, і плаче...

1944

* * *

Ждеш мене чи не ждеш — я в далекій дорозі сьогодні.
Чорний сніг на шляхах. Небеса нависають холодні.

Якщо кинуть листа — він до тебе приб'ється весною,
Озоветься вітрами і стане в очах далиною.

Неприкаяні верби зведуться обабіч дороги,
І дроти загудуть голосами нічної тривоги.

Блисне в небі зоря і земля громовицею гримне,
І залізо ударить холодне, іржаве, нестримне.

Так крізь темні простори іду я від краю до краю,
І шукаю, й питаю, і де ти — не знаю, не знаю...

Прочитай ці рядки — в них відгомони бою за Дубно.
Тут була ти зо мною щоночі й щодня невідступно.

Тут я вірив, і ждав, і молився тобі, наче чуду,
Проклинав і божився: забуду, забуду, забуду!

Все забуду — навіки — лиш будь при мені невідступно,
В цю беззоряну ніч у бою по дорозі на Дубно.

1944

ВЕСНА

1

Прокинься... Хмарина пливе над водою,
Неначе крижинка, блакитна, прозора,
Була ти щасливою і молодогою —
Недавно, здається... можливо, ще вчора.

Була ти, як промінь, як пазолоть неба,
Як ці березневі потоки гримучі...
О душе тривожна! Чого тобі треба?
Ти скаржишся? Скарги твої неминучі.

Ти журишся? Ріки скресають... О сила
Весняних розливів, хмільна й животворна!
О сурми ключів журавлиних! О крила!
Ти плачеш? То ти ще жива й непоборна.

Дерева пливуть над тобою в блакиті
І ловлять весну в затишних просторах.
А срібні калюжки, мов очі розкриті,
Одбили їх темний, задуманий порух.

Розбита дорога... І ниви безмовні
Лежать округ тебе, мов сні небувалі.
А колії, хмарними водами повні,
Ведуть тебе владно і кличуть все далі.

Ходім, моя душе! Зближається злива,
Дихання її вже над обрієм чути.
Омийся в цих далях, будь вільна й щаслива,
Бо ти ж іще можеш щасливою бути.

2

Ліс шумить... Далина
Нахиляє й колише дерева,
І дзвенить, мов струна,
Голуба тишина березнева.

І крижинка кружля
По воді, і парують яруги,

І дрімотна земля
Прокидається, сповнена туги.

І ліси й ручаї
На таємній розказують мові
Золотій течії
Про розбиті закови зимові.

А від чорних степів,
Де у борознах кров закипіла,
Тужний стогін — не спів —
Небовид піднімає на крила.

Може, так і в мені,
У душі моїй спів не змовкає,—
Наче дзвін вдалині,
Він хвилини своєї чекає.

Мов дрімотна земля,
Він чекає весняної зливи,—
Грім озветься здаля,
Я прокинуся — й буду щасливий...

1944

* * *

Ми кажемо: після війни...
Та ще не можемо зрозуміти,
Які нам снитись будуть сни,
Які народяться в нас діти?

Якого неба глибина
В день миру засія над нами,
Якою піснею весна
Лунатиме понад ланами?

Яких морів ми змірим глиб?
Яких вершин сягнем щасливі?

Який в ті дні уродить хліб
На нашій спопелілій ниві?

Яке зітчеться полотно
Для сорочок дівочих білих,
І вибродить яке вино
У виноградарських барилах?

Ми знаємо лише одну
Життя і щастя справжню ціну —
Ми не шукатимем ні сну,
Ні безтурботного спочину, —

Щоб наш нащадок в інші дні
В задумі вимовив: спасибі!
Є їхня кров в моїм вині,
Є сіль їх сліз в моєму хлібі...

1943

ПІД НЕБОМ ЧУЖИМ

1

Знов дорога, дорога, дорога,
І психилі хрести і мости.
Знову дощ, далина, і тривога,
І в думках — за туманами — ти.

Степ минаю і гори минаю...
Навіть хмари чужі тут мені.
Інше небо люблю я і знаю —
У далекій відсіль стороні.

Там тепер вже сніги забілили
І вечірній над селами дим,
Наче спогад, забутий і милий,
Проплива небозводом блідим.

Де не був я і де я не буду —
У щоденній оцій боротьбі,
Наче вічному щастю і чуду,
Я вклонюся, вітчизно, тобі.

Я напевно й родився солдатом,
Щоб і жити й любити в бою,
Щоб суворим, упертим, завзятим
Повернутись в вітчизну мою.

В ту і ніжну, і сніжну, й зимову,
До якої відсіль — далина.
Ніч спочити і рушити знову
У дорогу, що вкаже вона.

2

Петефі Шандорові

В Кунсентмартоні, де писав ти вірші,
Я ніч не сплю... Аж ось твоя земля!
У світі кращі є, а є і гірші
Міста і села, ріки і поля.

Не я бажав розору й тьми цим хатам,
Моїм садам загрожував не ти.
Та я в боях поетом і солдатом
В твій край прийшов... Не міг я не прийти.

Той самий дощ, що мив тебе в поході,
Промив мене сьогодні до кісток.
Те саме сонце зводиться на схолі,
Струмок той самий підмива місток.

І верби ці — вони, можливо, свідки
Днедавніх мрій, і снів, і дум твоїх.
Куди ти йшов і повертався звідки —
Я можу й зараз розпитати їх.

О даль віків... І все ж ми в ній зійшлися —
Брати по зброї, а не вороги.
Ця ніч мине, ми в тому поклялися.
Багрець ляга на темні береги.

Йде сонце вбрід через туманні ріки
В моїй душі будити давній щем.
Цей листопад еднає нас навіки,
Диханням бою, вітром і дощем.

Коли солдат повернеться додому
 Й стару шинель повісить на гвіздку,
 Він разом з нею скине з себе втому,
 Солдатську втому, виснажну й тяжку.

У нього буде що в житті згадати:
 Сліпий вогонь, скривавлену пургу...
 Над Волгою такі, як він, солдати
 — І він між них — лежали на снігу.

Його клялись з лица землі зітерти
 Німецький танк, гармата й кулемет —
 Та він не міг, та він не смів умерти,
 Бо знав, що звідси вирушить вперед.

Степи — без краю, і шляхи — без краю,
 Гірські потоки й снігові хребти
 Він перейшов од Волги до Дунаю
 З одною думкою — перемогти.

І на угорській мовчазній рівнині,
 В нічних боях за темні ці краї
 Він вірний був Радянській Батьківщині,
 Ввижалися йому вогні її.

Тут снилися йому дніпрові води,
 І сині верби, і димок села...
 Важка дорога крізь бої й походи
 До дому рідного його вела.

І я з ним повернусь, і я згадаю
 Степи, і ріки, й снігові хребти —
 Усі шляхи від Волги до Дунаю,
 Що перейшли ми разом, як брати.

1944

ЛИСТ З БУДАПЕШТА

В сорок п'ятому в січні ми билися тут, в Будапешті.
День і ніч під вогнем — і кінця контратакам нема.
Дощ, мороз і туман. Ми ввірвалися в місто нарешті.
Випав сніг — почалася коротка мадьярська зима.

Випав сніг... Обважніли дроти та дерева іржаві,
І майдани лежали вночі, наче білі поля.
Під ударом гармат, мов холодні примари імглаві,
Над дахами церкви бовваніли хрестами здаля.

Ні майданів, ні вулиць по назвах я в місті не знаю.
Кожний дім, як фортеця, — піди його з бою візьми.
Був наказ не спинятись і вийти на берег Дунаю,
Ми здійснили наказ — ні на мить не спинялися ми.

На мостах не змовкало. В камінних дворах — не
змовкало.
Барикади стояли під снігом в чотири ряди.
Німець коней пожер, та й цього ще було йому мало,
Ми взяли водокачку, і він залишивсь без води.

Сніг його рятував. Уночі почалася відлига.
Він зчорнів, він багном розпливався по вулицях — сніг.
На Дунаї пожовкла й взялась ополонками крига,
Але німець уже підійти до Дунаю не міг.

Не вітрами свистіла над нами, а кулями хвища.
Ніг не чути було. Задубіла гвинтівка в руці.
В рукопашній ми бились вночі між могил кладовища,
Німці звідти не вийшли — лягли на могилах мерці.

Будапештських ночей я ніколи в житті не забуду.
Грім гармат не змовкав, і на вулицю падало скло.
Міст останній зірвавши, фашисти сховалися в Буду.
Але й там ні надій, ні рятунку їм теж не було.

Знову дощ і туман. Над будинками сітка імлиста.
З бункерів виповзають мадьяри і шлють нам гінців.
Ми своїм батальйоном взяли їх дві тисячі триста
(В батальйоні у нас залишилось шістнадцять біійців);

Ще й тепер, навіть в сні, нам вчувається та канонада.
Урочиста й сувора, мов судного поклику дзвін.
Ми прийшли в Будапешт од холодних руїн, Сталінграда
Через мёртвий Хрещатик,— і шлях наш лежить на
Берлін.

Всі шляхи перейти, всі мости, і сади, і вокзали,
Не змикати очей серед клятої сніжної мли...
Хто б повірив із нас, коли б нам після бою сказали,
Що в Варшаву не ми, що у Краків не ми увійшли?!

На Берлін, на Берлін! — нам одна простяглася дорога
Через тисячу сіл, через тисячу вулиць і міст.
За туманом у сурми уже нам сурмить перемога,
Молода і щаслива, як наш батальйонний горніст.

В сорок п'ятому тут, в Будапешті, ми билися в січні.
Є солдатський закон — смерть і щастя стрічати
грудьми.

Добра чарка живим. Мертвим слава і шана довічні.
Ще один перехід, і з тобою зустрінёмось ми.

1945

СЕРЦЕМ РАЗ НАЗАВЖДИ

Ми вернулись додому... Дороги важкого походу
Вже лежать позад нас — зустрічає нас рідна земля.
Від просторів земних до блакитних глибин небозводу,
Наче жайворон, пісня злетіла й над нами кружля.

Є в солдатській душі неминучого щастя чекання.
Те, що ми перейшли,— залишається в серці навик,
Те, що ми здобули,— повстає, як прозоре світання
Над весінньою повіддю сонцем напоених рік.

Час садити сади і вечірню зорю виглядати,
Пил шляхів бойових в присмерковому світлі спада...

До роботи беруться вчорашні суворі солдати.
Борозною ідугь, і щаслива, й легка в них хода.

Час блакитне вапно у соснових творах творити,
Класти камінь на камінь — для людства будуючи дім.
В нас ні права нема, ні часу передчасно старіти.
Хто здобув перемогу — лишиться навек молодим.

Будувати міста і потужні шляхи прокладати...
Є асфальт в казанах — як пахтить, закипаючи, він!
Як сміється остружок сосни і скрегочуть лопати,
Як гримить екскаватор і нафта тече з свердловин!

Щастя — теплий фуганок тримати в руці чи сокиру,
Щастя — потом облитись і випростать спину в обід,
Щастя — випити чарку й спасибі сказати бригадиру,
Щастя — пісню співати й дивитися в цей небовид!

Що ж ти хочеш, солдат? Ти знайшов своє щастя по
праву,
Від руїн Сталінграда пробившись крізь бурю в Берлін.
Ворог нас не здолав — кров'ю ми здобули свою
славу —
На коліна поставлений, він не зведеться з колін.

Пам'ятаеш, ми разом лежали в зимовому полі,
За спиною була в нас тривожна і темна Москва.
Сніг повільно кружляв і лягав на тіла похололі,
Туга нас обіймала,— нелюдська печаль світова.

Ми мовчали, як вміють мовчати бійці перед боєм.
Смерті дивлячись в очі,— і слів нам не треба було...
Що в ту мить нас сповняло рішучістю й грізним
спокоем,
Звідки било невтомне і тепле снаги джерело?

За кремлівськими мурами, вкритими днів сивиною,
За стіною солдатських, суворих і вірних сердець,
Разом з нами не спав, думав думою з нами одною
Той, кому віддали своє серце боєць і співець.

Ми мовчали, як вміють бійці перед боєм мовчати,
І в ту мить незабутніс озався до нас з далини

Голос тихий і певний—ми в нього вслухались, солдати,
Як у голос батьківський вслухаються вірні сини.

Перший постріл ударив... Ми мовчки звелися на ноги.
Світ не бачив такого вогню і таких хуртовин.
На Можайським шосе почалися звитяжні дороги,
Що крізь рани і смерть привели нас в травневий
Берлін.

Ні повозьких степів, ні осінніх донських чорторіїв,
Ні фашистського пекла повік не забуде солдат.
Ми живі і незламні вернулись в зруйнований Київ —
Час орати поля і садити на згарищах сад.

Двічі в нашім житті ми не будем присягу складати.
Серцем раз назавжди поклялись ми людині з
Кремля,—

Будівничі життя, батьківщини невтомні солдати,
Відвойована нами цвістиме щаслива земля!

1945

* * *

Коли питають в мене — де мій дім,
Де край мій рідний, де моя земля? —
Я певно знаю, що я відповім,
І хай посвідчать мовчазні поля,
І ті міста, й ті зрубані гаї,
В яких ще вчора лютий бій гримів,
І сповнені вогнем пісні мої,
Бо все життя горів я, а не скнів.

Мій дім укрило небо весняне
В просторі вільних непідлеглих нив.
Мій рідний край не прокляне мене,
Бо в грізний час його я боронив,
Як синові, довірилась мені
Земля, де серце матері лежить.
На цій землі зросли мої пісні —
На цій землі і по мені їм жить.

1945

ПЕРЕДГРОЗЗЯ

МОЯ ВЕСЕЛА МОЛОДІСТЬ

Весела молодість моя,
Чолом тобі, чолом!

Весела молодість моя,
Ти рвалась напролом!

Весела молодість моя,
Лети, дзвени крилом!

Я бачу знов тебе, і шум
Я чую твій — це ти
Пройшла у колі творчих дум
Блоковані мости.

Весела молодість моя,
Мій комсомольський клуб!

Весела молодість моя,
І теплий усміх губ!

Весела молодість моя,
Зеленолистий дуб!

За щастя й смуток в боротьбі
Я дякую тобі, —
Я дякую за всіх тобі,
З ким знався в боротьбі.

Весела молодість моя,
Мій двадцять третій злам!

Весела молодість моя,
З бідюю пополам!

Весела молодість моя,
Вітрам зрідні й орлам!

Кого любив, кого забув,
Кого не зміг любити.
За все, що серцем я здобув,
Що в пісні прозвенить.

Весела молодість моя,
З тобою не впаду!

Весела молодість моя,
Прямуй мою ходу!

Весела молодість моя,
На радість і бідую!

1931

МИ

Ми молода невмируща сила
— Зоряні в небо вбито клинки —
Піснею,

словом,

плугом,

ділом

Карбами краємо сонні віки.

Вчора — згадаємо — ворони зграями
— Кулі і в серце, і в шоломи нас —
Нині ударом

пропелера

краємо,

Мірим незміряний простір і час.

Ми молода невмируща сила
— Нам до старого нема ворогтя,—
Пісня
 луною
 краї
 пролетіла —
Нашого це лиш початок життя!

1924

СТЯГ

Електричні вогні на путях,
Семафорів зелені вогні...
Хто безсилий плямує наш стяг?
Хто нам каже, що сірі ці дні?

Сумувати? Немає часу
Для нудьги та для суму у мене.
Як вогонь негасимий несу
Своє серце натхненне.

Не закрито для нас семафор.
В небі сяють зорі звияг.
Наша сила безмежна — до зор
Підніма Революції стяг.

1927.

НІЧНА ГРОЗА

Десь за містом гроза...
В дальніх спалахах весь небовид.
Глухо котиться грім і немов западає за гору.
Блискавиця впаде —
І в душі залишається слід,
Наче збуджено сум, і надію, і ніжність сувору.

Ніч пливе за вікном,
Наче птах на важкому крилі.
Дерева нахилились і слухають, тьмою обліті.
Вітер крила згорнув —
Простяглись од небес до землі
Звиті з темного срібла й кристалю блискучого нті.

Не змовкає — шумить...
Та уже наближається мить,
Коли згаснуть на віддалі блискавки й грому удари.
Перша мокра зоря
В потемнілому небі тремтить.
І за обрій спливають уже розпанахані хмари.

1927

РЯДКИ З ЩОДЕННИКА

Травневе дівчисько прибилося до мене,
У майці смугастій, і звалося — Майка.
Пішли за юрбою, узявшись за руки,
Чогось ми сміялись, про щось говорили,
Неначе нас сном вколисало весняним,
Неначе в уяві моїй пропливали
Вогні на майданах і сміх її тихий...
Не знаю, чи довго все те мені снилось,
Отямивсь — дивлюсь, а її вже немає.

Було це увечері Першого травня,
І я не стрічав її більше ніколи.

1927

НА ЛИЖАХ

Біло, біло, біло —
Ліс під сонцем спить.
Очі засліпила
Сонячна блакить.

Паморозь іскристо
Висне на гіллі.
Зникло дальнє місто
В півпрозорій млі.

Простяглися ліжні
Голубі сліди —
Спомини колишні
В серці назавжди.

Спомин... Налітає
Тьма на небовид,
Снігом замітає
Давній милий слід.

І летить метелиця,
І лапатий сніг
Вихрється і стелеться,
Падає до ніг.

Падає, падає,
Замітає шлях...
О, яка відрада
Є в нічних полях!

Все в пітьмі втопає,
Тільки вдалині
Місто розсипає
Золоті вогні.

Зорі листопада,
Тиша навкруги...
Молодість радо
Б'є в береги!

1928

КОМАНДАРМ

Ходить сон по нічному червневому місту,
затишає на віддалі
стишеним кроком,
і похилий ліхтар,
таємничого сповнений змісту,
у вікно моє дивиться
жовтим,
примруженим оком.

Я не сплю,
прислухаюсь —
каштан головою колише,
розпростерши в пігьмі своє листя лапате.
Чую — хтось до вікна
наближається в тиші,
щоб будити мене
і щоб разом зо мною не спати.

Над Дніпром
простяглася по кручах
дорога.
Пил збивають копитом
розсідані коні.
Низько стеляться хмари,
обшарпує верби тривога,
дим нічної пожежі
вривається в очі безсонні.

І встає за вікном,
і за лутку береться рукою
той сміливий юнак,
що з бідою зустрівся гіркою,
що стояв над Дніпром
і упав на пісок горілиць
під безжальним вогнем
полохливих бандитських рушниць.

Подає мені руку
і на схови звіряє нагана,—
під вікном

мов під кручею,
хвиля шумить.
— Не ставайте й на мить!
Сійте зерно життя.
по слідах урагана!

Ратманський зникає.
Нагана стискає рука.
Ніч не гасне —
вона недалеким минулим живе.
Підпливає під берег вікна
неспокійна ріка,
і рікою
Димерець
пливе.

Він,
розкинувши руки,
повільно пливе за водою,
нерухомий, мов дуб,
і його голова
заржавіла від крові рудої,—
а за шелестом хвиль
долітають слова...

Ти — наш брат,
ти — наш вірний товариш!
Глянь спокійно в майбутнє
з крутих берегів.
Буде день,
буде бій —
чи ти вдариш,
чи ти станеш на захист Республіки
від ворогів?

Над дахами пливе
на обпалених крилах світання.
Димарі націляються в хмарну блакить.
Ніч тривоги минула.
Як відповідь на запитання,
Над пробудженим містом,
над далями
пісня летить.

Наче в клятві,
злилися
минуле у ній легендарне
і майбутня гроза,
що не знає ні меж, ні завад.
— О, веди нас на бій,
молодий командарме,
о, веди нас на триста боїв,
на чотиріста барикад!

1929

НА ДОПИТ

В дверях ключем колупнули, — мов зблизька
Вдарив короткий, приглушений стінами постріл.
Протягом з вікон розбитих повіяло різко,
Заворушило на нарах одержу і постіль.

Мов труна — цей хслодний, огидний куток.
Цвіль на стінах і плями брудні на підлозі.
Можна буде вхопити живого повітря ковток
По дорозі.

Мертвий двір — ні билинки нема.
Навкруги мовчазні кам'яниці...
Ох, то ж не дім, не больниці,
Настоящая тюрма!

На вулицях міста туман — і ні кроку, ні звуку.
Тулились один до одного темні будинки.
Дівчина мовчки йшла під конвоєм по бруку
І серце у неї подібне було до крижинки.

Серце холодне, мов камінь, у грудях лежало.
Воно не зламалось, хіба що — стискання раптові...
Ось вони візьмуть його і помалу
Зточать останні краплі живої крові.

Ось вони... Двері. Дві постаті. Дві рушниці.
Сходи. Забруднений килим.

За столиком вахмістр з лицем оспалим, безсилим,
З очима скляними старого п'яниці.

Сходами вгору... І тут, на затоптаних сходах,
Свій спокій вона до кінця зрозуміла:
Її гартував революції буряний подих,
А партія вчила боротись — і в цім її сила.

1929

* * *

Я хочу бути терпким, як яблуко,
Зелене яблуко з твоїх садів,
Червоноградщино, де я блукав,
Де при дорогах я сидів.

Тече ріка, два має береги,
Два має береги — одним садам...
Краси твоєї ні за Америки,
Ні за Австралії я не віддам.

Світанок тихий ходить травами,
Спинається край течії.
По вечорах горять загравами
В осіннім золоті гаї.

Нічний туман бреде покосами,
У лозах вітер гомонить,
І свіжий дух терпкої осені,
Як в давнину, мене п'янить.

Щасливими чи нещасливими
Шляхами я пройду в житті —
Нехай шумлять твоїми зливами
Дерева на моїй путі.

Нехай медами наливаються
Твоїх долин сади рясні,
Нехай луною озиваються
На гомін твій мої пісні...

Я хочу бути терпким, як яблуко,
Зелене яблуко з твоїх садів,
Червоноградшино, де я блукав,
Де при дорогах я сидів.

1929

НЕВІДОМИЙ СОЛДАТ

На землі й під землею лад,
Боржники чекають розплат,
Чути тупіт старих балад
З маршем часу не в лад.

На землі й під землею закон.
Він тримає гарматний трон,
А круг трону — для заборон
Бравих рицарів ескадрон.

Ескадрон королів, короліх,
Винуватців народних лих —
Міністрів, ощерено злих,
Псів великих і малих.

На троні — владар землі,
А міністри і королі
За владикою тануть в імлі,
Як за цифрою нулі.

О доларе! Геній твій
На алмаз перетворює гній,
І на золото — братню кров...
Все б зажер ти, і все б зборов!

Хочеш ти, і йдуть полки
На убій з-під твоєї руки,—
Перехлюпує материки
Кров, неначе розлив ріки.

І заляпаний кров'ю день
По коліна в крові бреде,

Потопає вже до грудей
У багні мілітарних ідей.

Але чом ти, доларе, не спиш?
Де твій сон, і спокій, і тиш?
І чого ти вночі тремтиш,
Все нервовіш і все частіш?

Що? Не хочуть іти полки:
На убій з-під твоєї руки,
І не хочуть падати ниць,
І плюють на твою міць?

Не чекаєш ти вже добра,
Хоч міністри кричать: ура.
Невесела, доларе, гра,—
Надійшла не твоя пора!

З-під землі у промінні зорі
Йдуть на вулиці вуглярі,
Перекопують вулиць рів —
Перекопом на владарів!

Під Верденом встає солдат,
Той герой мілітарних балад,
І на Марні з могил встають
Ті, що несли в могили лють.

Піднімається з Пінських болот
Твого трону мертвий оплот.
Під ескортом іржавих мін —
З дна морського кортеж субмарін.

І, як листя, летять королі —
Одиниці твої й нулі,
Припадають до лона землі,
Переляк у них на чолі.

Не укріє вас земля,
Погляд ваш з переляку заляк,
Кинув вас світовий переляк
На слизький небезпечний шлях.

Вже хисткий ваш непевний крок,
Бо під чоботом вашим кров,

І вже нікуди вам іти,
Бо палають в борні світи,—

Бо не в силі втримати лад
Ланцюги капіталових влад,
Бо встає Невідомий Солдат
Для останніх розплат.

1929

З ФРОНТУ

Приїхав з фронту товариш.
В шинелі. Люлька в зубах.
Вогонь великих пожарищ
Світився в його очах.

Стріляли в нього з обріза
З-поза кутка куркулі,
А він, наче сам з заліза,
Міцно стояв на землі.

Розказував анекдоти
Терпкі й гіркі, як полин.
Спочити? Не мав охоти
Лишатися в місті він.

Ходив в установи, сварився —
Аж гуком навкіл гуло,
Якихсь запчастин розжився
І знову подався на село.

Куркульські нори ведмежі,
Вітри весняної пори...
У наступ на вічні межі
Він вивів свої трактори.

І раптом — дзвінок телефону
Пробрязкав різко вночі...
...На братніх руках з вагону
Труна попливла в кумачі.

На братніх руках піднімали
Ми ношу важку свою,
Несли її мовчки, і знали —
Наш друг упав в бою.

А вітер несамовито
Летів за ним наздогін,
І сходило в полі жито,
Що в борозни сів він.

1930-32

БУДОВА

Слова тривкі, як довговічна цегла,
Пов'язуєм цементом повних рим,
І постає нова — над тлом старим —
Будова, нашим задумам підлегла.

Вона — чуття і мислі новотвір —
Все вміщує в свої просторі стіни:
Міста і ріки, гори і долини,
Все, що поймає майстра творчий зір.

Замислена творцем в щасливу мить
І здійснена в напруги повну пору,
Уся — могутнє поривання вгору,
Вона роки й віки перестоїть.

Всеволодний час у величі своїй
Тут муситиме на ході спинитись,
Бо вічно буде віще серце битись
Творця і будівничого у ній.

1930

ЛІТАК НАД МІСТОМ

Так виростала бою шка́ла:
У чорнім небі літака
Всю ніч навпомацки шукала
Прожектора бліда рука.

Літак шугав униз і вгору,
Прокреслюючи неба звід,
Але зрадливий гук мотору
За ним тягнувся, наче слід.

Прожекторів блакитні пальці
На шмаття рвали хмар запону.
Пілот, в стерно уп'явши пальці,
Рвонувся крізь страшну запону.

Він кидав бомби в мить раптову
На місто винишкле вночі,
І схрещувались в хмарах знову
Прожектори, немов мечі.

Так виростала бою шка́ла:
У темнім небі літака
Всю ніч навпомацки шукала
Бліда прожектора рука.

Бринів у хмарах грізний гук,
І не було йому кінця,
І раптом блиснув срібний жук
На тлі блілого промінця.

Тікав пілот в хмарний розрив,
Тікав,
 тікав пілот.
І раптом зенітки — удар і розрив!
Упав
 — пауза —
 пілот.

Це був лиш натяк, коротка вість
Про інші ночі і дні,
Коли гуркіт зеніток відповість
Рясним вогнем на вогні,—

Коли, вириваючись на прорив,
Літак у ворожій ключі —
На схрещених променях прожекторів
Раптом повисне вночі,—
І ворожий пілот, що в хмарній млі
Наобсліп летів, за мить —
Не долетівши до землі,
В нічному небі згорить.

1930

ФЕЛЬД'ЕГЕР ГЛУЩЕНКО

1

В дорогу, фельд'егер, в дорогу!

Дорога? Що ж! На довгим перегоні
Відчуєш втому, і на все життя
Запам'ятаєш ти гудіння в скроні
І серця неспокійного биття...

Фельд'егер сідла коня і ладнає хурджуми¹.
Листи та газети — звичайний поштовий вантаж.
Але неспокійні сьогодні фельд'егеря думи,
Він, наче до бою, сповна набива патронташ.

Повис за плечем карабін і з харчами торбина.
Схиляється місяць на плечі нічної гори.
Дорога горить, і тривога — як ніч горобина,
Як пісня забута далекої злої пори.

Цю пісню слухала дорога,
Коли він підганяв коня.
Вона була сама тривога,
А захищала, як броня.

Скільки ми з тобою, коню,
Перейшли доріг!

¹ Сакви.

В несподіваній погоні
Не зламали ніг.
Коню,
 коню,

 коню,
 коню,
Не зламали ніг.
Не долала серця стума
— Чорно на шляху,—
Басмачі Фузайль-Максума
На Кала-й-Хумб,—
Коню,

 коню,
 коню,
 коню,
На Кала-й-Хумб!

Ми з тобою ристю рвали
Рятувать своїх...

...Чого ж ти, Глущенко, затих?
Тебе лякають перевали?
Ти не помітив, як сліпа
Скотилась місячна сережка,
Як крутиться твоя тропа,
Зрадлива і необережна.

2

З долин повзуть на перевал німі,
Важкі сувої хмар. Що крок — то вище
Ти вгору видираєшся в пітьмі.
В ущелинах уже гуде і свище,
Уже й тропу туманом затягло,
Мов сіткою... Аж ось і крапля перша
Тобі зненацька впала на чоло,
Як зливи несподівана депеша!

А що, як вдарить грім, обвалиться карниз
Дощу та снігових, холодних гострих голок?
Фельд'єгер Глущенко,
Вернись,
 вернись,

 вернись!

Вернись,
фельд'єгер Глущенко,
мій голубі!

Не долала серця стума
— Чорно на шляху —
Басмачі Фузайль-Максума
На Кала-й-Хумбі —
Коню,
 коню,
 коню,
 коню,
На Кала-й-Хумбі

3

Що він здирався вище,
Фельд'єгер, то вище за ним
Гналися буря і хвища,
Гналися злива і грім.

Вони губили підпору
І схоплювались за карниз,
Атакували гору,
Щоб знову котиться вниз.

Двадцять кілометрів зливи,
Снігу, граду і хмар.
Де і коли здобули ви
Зваги такої жар?

Двадцять кілометрів бурі,
Темряви і даліни.
Води і скелі похмурі,
Знову і знову вони!

Але ти долаєш втому
І поганяєш коня,
На перевалі крутому
З темряви — в сяйво дня..

Б'є розлютовано в груди:
Йди, не схиляй чола!
Вперто — завжди і всюди —
І втома тебе не здола.

Путь моя, путь несходима,
Знаю я правду твою:
Завжди у нас за плечима,
Що беремо ми в бою.

Серце, ти мій погонич,
Я твій упертий кінь,
І правда твоя, що ти гониш,
І я не скажу: покинь!

5

Ось очі, що втома налила
Сльозами, наче гострою ропою.
Вони не бачать, як нічна імла
Нависла над зрадливою тропою,
Як вітер з неба кровоточних ран
Здирає хмар брудний і липкий пластир...

Блакить ячить, і гори, як орган,
І пісня, як рука, що не дає упасти.

Так чом же ти один і де твій кінь лежить,
Фельд'єгер Глущенко? Де він розбив копита?
Чи втоми обвалилися кражі
Й хребта твому коневі перебито?

Вночі ти йшов, і град тебе хльостав,
І сніг, і злива гойно частували.
Ти не спиняв коня, хоч ранок не світав,
А спереду нові вставали перевали.

Ущелина. Поток. Тропа.
Граніт. Безодня. Високості.
І тьма — твій кінь — і тьма сліпа...
Як він летів, і як трощив він кості!

В хурджумах пошта...

Скелі прямовисні.

Та з прірви вперто виповзаєш ти,
І плачеш ти, і щелепи ти стиснув,
Збираючи газети і листи.

А в серці пісня:

На шляху

Нас не здолали жаль і стума —
Басмачі Фузайль-Максума
На Кала-й-Хумб...

І постріл в голову коня,
Хурджум на плечі — і на скелі,
Де вітер віє навмання,
Немов по спаленій пустелі.

Ми з тобою ристю рвали
Рятувать своїх,—
Гей,
Коню, коню...

— І затих

Гул вибухів гірського шквалу.
І сонце вже топило сніг,
Коли ти гору переміг
І впав по той бік перевалу.

Звелася, як ворота з сталі,
На скелях райдуга...

А ти

Підвівся і подався далі,
Щоб далі йти.

Хорог, 1932 р.

ВІТЧИЗНА

1

Проходили по долині,
Лісами, ярами йшли
І крики перепелині
В долонях важких несли,
Вишневий корінь пахучий

І яблуні стиглий плід,
І над головами тучі —
За нами, за нами вслід.

Шулявка послала загони,
Петінка і Кайдаки.
Співали в путі вагони,
Грали броньовики.
Свинцеві зерна співу
Приймала сива земля —
І ось уже тричі поспіли,
І тричі скосили поля.

Приходить весна, і знову
Цвітуть над водою сади.
Я грізну вчуваю мову,
Минулих бсів сліди.
Обходять свинцеві тучі
Кордони моєї землі,
І до прибережної кручі
Підходять чужі кораблі.

Сади моєї Вітчизни
Під буряним вітром цвітуть.
А небо над нами грізне,
І перші краплі впадуть,
Як перший удар гармати,
Розривом важким на дах,
Щоб зойкнула сива мати,
Плоди беручи в садах.

Велике слово — Вітчизна —
На прапор свій піднімай!
Велике слово — Вітчизна,
Твій Жовтень і світлий Май.
Велике слово — Вітчизна!
Для тебе його здобули
Ті, що ставали грізно
Й попереду тебе йшли.

Долинами йдуть загони,
 В дорозі гудуть поїзди,
 Проносять важкі вагони,
 Повні пісень і руди.
 Ти день і ніч у поході.
 Ці гори, ліси й поля
 На півночі і на сході —
 Радянська твоя земля.

Підводиться вранці-рано
 З-за дальніх холодних вод
 Сонце твоє багряне,
 І в день вирушає завод,
 І силу женуть турбіни,
 І важко гудуть дизелі,
 Неначе ніч горобина
 Бродить удень по землі.

Велике слово — Вітчизна,—
 Це слава твоя і труд.
 Червоне слово — Вітчизна,—
 Це велич твоїх споруд.
 Залізне слово — Вітчизна,—
 Це прапор твоїх світів,
 Вони підводяться грізно
 І твій підхоплюють спів.

Проходили по долині,
 Ярами, лісами йшли
 І крики перепелині
 В долонях важких несли,
 Вишневий корінь пахучий,
 І яблуні стиглий плід,
 І над головами тучі —
 За нами, за нами вслід.

І знову ідуть шулявські,
 І петінські хлопці йдуть,
 Чути на рейках брязкіт.

Броньовики гудуть,
Пісня лунає в долині,
Варта стоїть на мостах,
І крики перепелині
Не змовкнуть у житах!

1934

БУДЬОННИЦЯ

Поверталися з походу,
Не схиляючи рамен.
Коло млину, коло броду
Привітались до знамен.

Ой знамена — шумна буря,
Вмите кров'ю полотно.
Пан Пілсудський, пан Петлюра
Бігли — аж тремтіла шкура —
І Денікін заодно.

Поверталися з походу
Перед світом на зорі.
Коло млина, коло броду
Ждали сестри й матері.

Ой знамена — вільна воля,
Знаменита сторона.
Теплі луки, плідне поле,
І колишеться тополя,
Й колоситься ярина.

Поверталися з походу —
Вирушали у похід.
Коло млина, коло броду
Од копит лишався слід.

Ой знамена — шум шовковий,
Через трави по росі
Мчить кіннота, б'ють підкови,
Ще й будьонниця казкова
Розцвітає в п'юросі.

Поверталися з походу
В шумі димному знамен.
Коло млина, коло броду
Припадали до стрепен.

Ой знамена — ясне сонце,
Наша рідна сторона!
Виростають комсомольці,
Не стомились наші хлопці,
Не зносились знаменá!

1935

ПІСНЯ ПРО БРАТЕРСЬКІ МОГИЛИ

Вітри обвівали, дощі її мили,
Воложив ранковий туман.
Могутні жита облягли її схили,
Як море, хвилюється лан.

Зоря надвечірня над нею згоряє,
Мов марево шумне знамен,
І камінь над нею сивіє, й немає
На ньому ні дат, ні імен.

Лежать під тим камнем у тиші та славі
Брати у великій рідні,—
Московський коваль та естонець білявий
В останньому смертному сні.

Лежить під тим камнем рибалка з Херсону
І щира полтавська душа —
Іван Чумаченко, боєць продзагону,
Угорець і два латиша.

Над ними в поході встає Україна,
Кохана моя сторона,
І кожного згадує вірно, як сина,
Як рідного сина вона.

Їх сонце сушило, дощі їх обмили,
Вітри обвівали тропу.
Стоять незабутні братерські могили
В широких українських степу.

1937

ПІСНЯ ПРО СЕРЦЕ СЕРГІЯ ЛАЗО

Гуде бронепоезд в районі Уссурі,
Проходить шляхом вогняним.
Зі сходу злітаючи, подуви бурі
Крило розпростерли над ним,—
Промерзлими крилами подуви бурі,
Як птиці, вдаряють над ним.

Чого він гуде і на кого гукає,
Крізь сосни йдучи, мов крізь сон?
В районі Уссурі минуле блукає,
В штабний заглядає вагон,—
В районі Уссурі тривога блукає,
В штабний заглядає вагон.

Не видно Іману з дощу і туману,
Уссурі сніги замели.
Тривожної ночі у штаб отамана
Японці його привезли,—
В поштової теплушці у штаб отамана
Сергія Лазо привезли.

Грими, моє серце, і знову пригадуй
Залізного друга свого!
Уже з паровоза зігнали бригаду
І кинули в топку його,—
Будь прокляті тричі бандити і гади,
Що кинули в топку його!

Ви мовчки дивились в огонь, самураї,
Бо вас дивувало в ту мить,
Що серце Сергія Лазо не згорає,

Хоч полум'я в топці шумить,—
Злякались, що серце його не згоряє,
А полум'ям квітне й шумить!

Гуде бронепоезд на дальніх просторах,
Назустріч гроза клекотить,
І високо в небі сухому, як порох,
Війни блискавиця летить.
Над нами у небі сухому, як порох,
Війни блискавиця летить.

Як сурма покличе, як буря заграє,
Як з кров'ю змішається кров,
Ви серце Сергія Лазо, самураї,
Безсмертне побачите знов,—
Бо серце Сергія Лазо не згоряє,
В бою оживаючи знов!

1937

ПІСНЯ

Чорні тучі. Пил і вітер
Над Берестовою.
Пада вечір. Дзвонить тиша
Міддю листовою.
Дуб і берест, клен і явір —
В тучі головою.

Листя рве і кида вітер
У холодну воду.
Проїздили партизани,
Не питали броду.
Не чекала в цю годину
Гостя із походу.

Що ж ти стала, не одчиниш
Милому ворота?
Чи йому не остогидли
Клопіт і турбота?

Чи йому сідло та шабля —
Тільки і робота?

Бачиш, меншає у мене
Хлопців у загоні.
День і ніч, і ще дві ночі
Гнали нас погоні.
Пощербилися підковні,
Потомились коні.

Шлях наш — полем, степом, лугом,
Борами густими.
Заночуєм — відпочинем,
Далі кінь нестиме.
Що ж це в тебе за обнова?
Шовкова хустина...

Що ж це в тебе за обнова —
Руки побіліли?
Що ж мовчиш, не чую й слова, —
Я стомився, мила...
Дощ і вітер. Чорна гуча
Небо полонила.

Одчиняються ворота
За спиною в тебе,
Одчиняються ворота
У широке небо,
Одчиняються ворота —
Блискавка у небо!

Як він падав, як розкинув
Руки похололі!
Як летіли полем коні
І зникали в полі!
Геть від зради, партизани, —
Ще вам не доволі?

Ще вам, хлопці, не доволі
Смерті отакої?
Дощ і вітер. Шум і тиша
Рвуться над рікою.
І немає вам спочину,
І нема спокою...

Чорні тучі. Шал і вихор
Над Берестовою.
Ніч ноче комишами,
Чорною травою.
Дуб і берест, клен і явір —
В тучі головою.

1934

ПАРТИЗАНСЬКА БАЛАДА

Шелест лісу. Вітру свист.
Рветься з дуба чорний лист.
Через греблю їдуть хлопці,
Проїжджають через міст.

Тиша стелеться в полях.
Б'ють копита темний шлях.
Тільки світиться фільварок
Пана Стаха в Попелях.

— Пані! Пані! Що за тьма?!
Дома пан твій, чи нема?
Як немає пана вдома,
То виходь до нас сама!

В пані свічка у руці
Стелить кволі промінці.
— Ні! Ви, хлопці, партизани,
А не Крукові бійці.

— От так пані, дивина!
У волоссі сивина,
А впізнала партизанів,
Чи тобі не первина?

— Первина чи, може, й ні,
А знайомий кінь мені,
По сидельцю я впізнала,
По стремені й ремені.

Вбили пана? — Ні, брехня.
Він нам сам продав коня,
В темнім лісі торгували,
Як уміли, навмання.

Ми не вбивці, а бійці —
Розплатились на свинці,
Хай посвідчать тихі зорі
Та прозорі вітерці.

Хай розкаже сивий сич,
Як ми стрілись віч-на-віч,
Як з криниці-студениці
Запивали могорич.

Пані! Пані! Дим в полях.
Б'ють копита чорний шлях.
Начувайся партизанів,
Пане Сташе з Попелях!

1939

БІЙЦІ

Тричі в небо вдарили щосили,
Напились холодної води.
Од'їжджали чвалом од могили,
Попустили коням поводи.

Тихо в лузі плакала калина,
І старий боєць сказав: «Біда!
Тисне груди їм волога глина,
Ще й під плечі заплива вода».

Другий мовив: «Тільки б того й горя!
Певно, в бурю народились ми,
Що пройшли од моря і до моря,
Шлях свій пробиваючи грудьми».

Свиснув вітер берегом щосили,
Роздимаючи на заході пожар,
І, підвівшись на стременах, сивий
До бійців промовив комісар:

«Не такі часи й не та хвилина,
Щоб могилу вибирать собі.
Тут ще й добре — ягода-калина
Стала при могилі на горбі.

Ми пройшли од моря і до моря,
Щоб на дальні землі та моря
Засіяла, чиста і прозора,
П'ятикутна праведна зоря».

«Що ж, — бійці сказали, — справа чиста,
Якщо битись — битись до пуття.
За велике діло комуніста
Ми і тричі віддамо життя».

І вперед на слові на гіркому,
І не озирнувшись — в ураган,
На алюрі лютому такому,
Що й не снівся нашим ворогам.

1936

МІСТ

Гроза.

Музика.

Бій.

Зростала ніч
Із трьох джерел — грози, музики, бою.
За річкою старий чавунний сич
Стогнав і кидав чорною грізьбою.

Супрутній вітер груди облягав,
І важко спотикалися на ристі,

І грузли в прибережних шелюгах
Укриті тьмою коні норовисті.

Ще звечора поруйнували міст
Засапані ворожі батареї,
А бій підводився і став на повний зріст
Лише вночі і дихав тільки нею.

Зливались, як в перейдених ночах,
Клинки і скрипки, постріли і сурми,
А блискавка світилася в очах,
Як становий хребет нічного штурму.

Музика з глузду зводила, і грім,
Непередбачений у партитурі,
Змагався з флейтами і виростав у грі
Могутньою стіною бою й бурі.

А ніч тяглася добрих дві доби,
А в сурмачів давно потерпли губи,
І падали розтрошені дуби,
Пойняті полум'ям нічної згуби.

Коли ж на березі упав останній дуб,
Жаринами сипнувши в темну воду,—
На мундштуках щербили жовтий зуб
Дебелі огирі уже по той бік броду.

Три джерела зливалися в один
Поток кавалерійської атаки,
В дим пострілів, у грив холодний дим,
Ув очі коней, повні переляку.

Стихії зводили рахунки і кінці
На відпочинку після переходу,
Де самосаду розжились бійці
І коні димними губами брали воду.

Гроза. Музика. Бій. Який тривожний міст
З'єднав незримо дві далекі ночі.
Концерт закінчено. Старий кавалерист
Іде до виходу й ховає теплі очі.

1934

ДВА ЛИСТИ

В чорноморській стороні,
При долині — вдалині
Скаче милий на баскому,
На буланому коні.

Вітер хилить ковилі,
Плине світ, мов на крилі,
Кінь летить і не торкнеться
Копитами до землі.

«Здрастуй, милий-чорнобров,
Весел будь і будь здоров,
Злий напасник — лютий ворог,
Щоб тебе не поборов.

Шле поклон тобі рідня,
Споминай мене щодня,
Будь щасливий і шануйся,
Бережи свого коня.

Не сумуй на чужині,
Одпиши листа мені —
Як живеться у далекій
Чорноморській стороні?»

Через села і міста
Милий пише їй листа:
«Я кіннотником червоним
Називаюсь не спроста.

Не чужа нам чужина,
Батьківщина скрізь одна —
І найближча і найдальша,
Й середульша сторона.

Добрий кінь у мене — змій,
Як зумієш, зрозумій,
Чому в світі найдорожчий
І найкращий друг він мій.

Як ставали ми до лав,
Батько мій його сідлав.
Підтягнув як слід попругу
І поводдя в руку вклав.

Як виходили з села —
Край стремена мати йшла,
А сестричка на прощання
В гриву стрічку заплела.

А як вийшли за село,
Тихо рипнуло сідло;
Що ж це милої моєї
Між народом не було?

А як стали на ярах,
Свиснув вітер в яворах,
Ярий вітер крутояром
Закрутився по буграх.

Спалахнув пташиний грай,
У степу хитнувсь курай —
Бачу здалеку хустини
Шовком вишитої край.

Бачу милу вдалині,
Їде охляп на коні,
Що зростав з моїм буланним
Ув одному табуні.

Ярий вітер, тихий гай,
Та пташиний дикий грай,
Та курай над крутояром
Чули — бачили — прощай!»

В чорноморській стороні,
При долинні — вдалині
Скаче милий на баскому,
На буланому коні.

Вітер хилить ковилі,
Плине світ, мов на крилі,
Кінь летить і не торкнегся
Копитами до землі.

СТАРОВИННА КОЗАЦЬКА ПІСНЯ

З російської

Хмари та завої
З далі степової,
Вдарили татари копитами об ковил.
Поле мов травною
Вкрилось неживою —
Тільки трупи, ворони та кривавий пил.

Гримнули гармати.
Перша куля, брате,
Межи віч буланому вдарила в огні.
Просвистіла друга,
Обминула друга,
В серце безталанному влучила мені.

Серед злої ночі
Карі мої очі
Ворони неситі вип'ють, розклюють.
Кучері шовкові,
Кості козакові
Ковилом-травною та бур'яном поростуть.

Командир питає,
Списки прочитає...
Досить в нього хлопців, я їм не рівня.
Шкода тільки волі,
Шкода вітру в полі,
Матері старої та буланого коня.

Мила погорює,
З іншим заночує...
Кості мої стліють в сивім ковилі.
Оф і вся пригода —
Тільки щастя шкода,
Сонечка у небі та кохання на землі.

МОЯ ІСПАНІЯ

1. ПЕРЕД БОЄМ

Тихо танули зорі,
Мерхла хвиль течія.
Ми стояли в дорозі
Мовчки — пісня і я.

Під зруйнованим валом
На іспанській землі
Після бою дрімали
Батраки й ковалі.

З барвінкової сині,
Що згоряла в цей час,
Йшла вона і в долині
Наближалась до нас.

Снились наступи чотам
Батьківщина, сім'я...
Тихо скрикнули: хто там? —
Разом — пісня і я...

І в безсоння орлине,
В передсвітні краї
Долетіло з долини
І війнуло: свої!

Йшла вона над рікою,
Хвилі мерхли в імлі —

Ані сну, ні спокою
Не було на землі.

Подивилась на мертвих,
Підійшла до живих,
До безсонних, до впертих,
До орлів бойових.

Прокидалися чоти,
Забувалися сни.
Хтось спитав її: хто ти?
— Ваша мати, сини.

Грають труби потужні
В бойовому краю —
Будьте дужі та мужні,
І незламні в бою!

Підхопила знамено,
Підвелася вночі,
І повз пісню — повз мене
Пронесла на плечі.

В небі грали зловісно
Два залізні крила...
Подивилася пісня
І за нею пішла.

2. СМЕРТЬ СІЛЬВІО ЛОПЕСА

Оповита вітрами,
Через зоряний міст,
Пісня рветься до брами
І стає на весь зріст,—
За хребтом Гвадаррами
Помирав комуніст.

Був він хлопець як хлопець,
Молодий робітник,
Звався Сільвіо Лопес

І до зброї вже звик.
На розбитім окопі
Він надвечір поник.

В нього очі, мов криця,
Захолили уже,
Але він ще рушницю,
Наче зір, береже.
Бомбовози, як птиці,
Прогули над кряжем.

Віють подуви бурі,
В небі постріли й дим.
Гори гнуться понурі
Під дощем вогняним.
Бачить він — Ібаррурі
Нахилилась над ним.

— Я в бою помираю.
Мерхне в погляді світ.
Мій радянському краю
Перекажеш привіт.
Під вогнем укладаю
Бойовий заповіт.—

Тіло зморене — нині
Я землі віддаю,
А моїй батьківщині
Дам рушницю мою.
Ночі зоряні й сині
У моему краю.

Дні, прозорі і чулі,
Я не зраджую вам —
В жалібнім караулі
Перше місце вам дам,
А прокльони і кулі
Віддаю ворогам.

Хай Іспанія стане
В бій останній вночі,
Хай не гнеться й не в'яне,
У похід ідучи.

Б'ють, як грім, барабани
І гудуть сурмачі.

Дві холодні сльозини
На шоку пролились.
Він замовк і полинув
Темним поглядом ввись.
В кров'ю зрошену глину
Мертві пальці вп'ялись.

Небо хмарної криці
Дощ залізний січе.
Ібаррурі рушницю
Підніма на плече,—
Як присягу, рушницю
Підніма на плече...

3. ТРЕТЯ ІСПАНСЬКА ПІСНЯ

Іспанія, кров'ю народу полита,
Сьогодні приснилась мені.
Я бачив над нею знамено розвите
І небо в диму та в огні.

Заграви палають од краю до краю,
Долини в пожежі гудуть.
На чорноокрилену воронів зграю
Залізні загони ідуть.

Поранених друзі беруть на рамена,
В бою починаючи день,—
Над ними у небі червоні знамена
І гомін відомих пісень.

Од Сан-Себастьяна на київські гони
Знайомий мотив заліта,
Про те, як ішли паргизанські загони,
Займаючи села й міста.

І чути під грім канонади в Кордові,
Як падає в камені площ

Стотисячносиле, дзвінке і чудове,
Червоногвардійське — дайош!

Дайош, компаньєрос, поля батьківщини
Без мурів і без огорож!
Ми маємо в серці достатню причину,
Щоб разом гукати — дайош!

Дайош, компаньєрос, на бій і на звагу
За славу вітчизну свою.
Ми маємо в серці достатню відвагу,
Щоб разом стояти в бою!

Від стін Овієдо до мурів Мадріда
Кривава дорога лежить.
Нам стоячи краще загин свій зустріти,
Ніж вічно навколішки жити!

4. КАТАЛОНСЬКА НІЧ

В і д с т у п

Лишилось їх трое з загону.
В сумній каталонській ночі
Відходять вони до кордону,
В чужину свій стяг несучи.
За ними у темінь бездонну
Гукають гарматні сичі.

Свободи незборена сила
До бою народ підняла.
Та Франція їх обдурила
І Англія їх продала.
Ну, що ж — бомбовозові крила
Ї над ними війна простягла.

І мовить один: — Барселону
В лабета затиснула тьма.
Розсіяно наші загони —
Ми б знову зібрались, дарма.
Були б тільки хліб і патрони,
Біда, що патронів нема.

Мовчать його стомлені друзі.
Пожар їм освітлює путь.
І кулі над ними в напрузі,
Мов бджоли свинцеві, гудуть.
І другий говорить у тузі,
І слів його майже не чуть:

— Нам шлях перетнули погоні,
Та наш не скоряється рід.
Ще сила його не на сконі —
На маврів повстане Сід.
Вирують глухо безсонні
Валенсія і Мадрид.

А третього очі — безодні
Нічної горять темноти:
— Чи справді ви прапор наш згодні
З собою в чужину нести,
В безвісні шляхи і злигодні,
В далекі холодні світи?

І в землю вітчизни ховають
Свій прапор у пільмі вони,
І кулі над ними співають,
І гори, — як вічності сні —
Вершини навкруг піднімають,
І рветься гроза з далини.

Хай кров моя з серця бризне,
Він непереможений, ні!
Це прапор моєї вітчизни —
Він серця дорожчий мені!
О сонце визволення грізне!
О блискавки помсти ясні!

Мов сурми, пропелери грають —
Летять бомбовози крізь дим.
І мовчки бійці присягають
Вернутись за стягом своїм,
І грізно бійці присягають
Вернутись за стягом своїм!

З ЦИКЛУ «ШІСТЬ ІМЕН»

ВАРВАРА

Роки йдуть. Минуле сниться.
Сон, мов лист, не перервеш.
Кажуть, біля залізниці
Третій рік як ти живеш.

Колією рветься стужа.
Сніг кружляє без пуття.
Маєш сина, любиш мужа,
Задоволена з життя.

Мало що сказати можна!
Вірю я й не вірю я.
Невідступна і тривожна,
Нерозлучена, моя!

Йдуть вагони мимо, мимо.
Сніг летить на колію.
Через рейки йду незримо,
Коло тебе я стаю.

Коло тебе, коло дому,
Коло крайнього вікна.
Молодій і молодому —
Скільки років нам міна?

Скільки років промайнуло?
Сон, мов лист, не перервеш.
В тому домі спить минуле,
Де три роки ти живеш.

1937.

КАТЕРИНА

Катерино! Над Оріллю,
Над лиманом літ качиний.
Сіре небо. Чорні ріллі.
Все як треба, все чин-чином.

В комишах гуляє осінь,
Куння хилиться шовкове.
Що ж це ми з тобою й досі
Не докінчили розмови?

Ні розмови, ні мовчання!
На розстання, на розлуку —
Дай-но в очі на прощання
Поцілую, стисну руку.

Хмара небо обгортає.
Ти смієшся. Я не плачу.
Через десять літ згадаю,
Через двадцять не побачу.

Ну, прощай... А вітер хижий
З тихим дощиком зітнувся.
Над лиманом сивий крижень
У тумані стрепенувся.

1934

ДОКІЯ

Скрипка плаче, гірко плаче скрипка,
Контрабаси завдають жалю.
От і молодість моя минає, рибко,
А чуття не гасне — я люблю.

Якщо все покинути й забути
І піти на залізничний міст,

Де пахтить в ранковій тиші рута,
Все життя старий поверне зміст.

Будуть потяги проходити на Полтаву
І вертати знов на Лозову.
Буде Харків обіцяти славу,
А Лебязжя тишу степову.

На пораду вересень покличе
Всю старшійну лісу і степів,
Прокує стара зозуля тричі,
І замовкне солов'їний спів.

Та коли питає серце чуле
У моїх задумливих пісень —
Ні за яке радісне минуле
Не віддам сьогоднішній свій день.

Через вічне золоте світання,
Через перекопані мости,
Без думок, без журі, без вагання
Буду на руках тебе нести.

Мимо сліз, що проливає скрипка,
Мимо велетенського жалю,
Молодістю, що не гасне, рибко,
В слові непромовленім — люблю.

1935

УЛЯНА

Буде слово, буде пісня про холодні вечори,
Про важкі весняні зорі, про любов і трактори.
Віють молоді і люто в місяць березень вітри.

Степ і вітер. Степ і тиша. Степ і сонце. Цілина.
Виїжджає в степ бригада, а в бригаді новина —
Перша дівчина в бригаді, ще й хороша, як весна

Що ж ти, дівчино Уляно, від бригади відстаєш?
Що ж ти, дівчино Уляно, сповна норми не даєш?
Ох, і вітряне і п'яне повесіння ти моє ж!

Каже перший, каже другий, каже третій тракторист:
— Не твое, Уляно, діло — не твое і не берись!
А четвертий каже:— Сміло—крий, Уляно, не барись!

День— змагання. Два — змагання. А Уляна відстає.
Три сміються, а четвертий їм руки не подає,
А четвертий в другу зміну із Уляною стає.

Березнева ніч холодна. Чорне поле. Цілина.
Вітер молодю і люто світ надвоє розтина.
Ой, бригадні темні ночі, місяць березень, весна!

Вранці перший, другий, третій сміхом дівчину стріча,
А четвертий червоніє, а вона й не поміча,
Як беруться хлопці в боки від дурного сміхача.

День — змагання. Два — змагання. Ніч і день і ще
два дні.
Трое ходять у тривозі — не веселі, не смутні,
А четвертому ув очах загоряються вогні.

Що ж ви, хлопці, від Уляни на версту відстаєте?
Що ж ви, хлопці, значно менше від Уляни даєте?
Ох, і вітряно і п'яно в грудях молодість росте!

Ой, важкі весінні зорі, місяць березень, весна!
Вітер молодю і люто степ розораний една.
Зеленіють буйно сходи, де лежала цілина.

1934

ВІРШІ БЕЗ НАЗВИ

* * *

Іду, іду майданами.
Синіє вишина.
За вулицями дальніми
В степу лежить весна.

Летить над тротуарами
Вітрець удалину,
І я і він — ми маримо
Про дівчину одну.

Нічого не приховую —
Приснилася мені,
Хустиною шовковою
Майнула вдалині.

І зникла, як метелиця,
І сміх її затих,
І вечір знову стелеться
На вулицях німих.

Озвися, стань єдиною,
Жорстока, навісна!
Шовковою хустиною
Махни мені з вікна!

1937

* * *

В години радості і смерті,
В труді, в печалі та в бою
Люблю залізну і уперту
Вітчизну зоряну мою.

За серце чуле і несите,
За хліб її, за сіль її,
За все, чим жив і буду жити,
Я віддаю свої пісні.

Вночі на бойовому полі,
Упавши доллиць в ріллю,
Сльозу прощальну мимоволі
Я в теплий пил її проллю.

І хай вона, йдучи походом,
Турботна, смілива, жива,
Одкритих бурям і негодам
Моїх пісень не забува.

1937

* * *

Барвінок стелеться в долині...
На півдорозі наших літ
Нам сняться очі, ніжні й сині,
Неначе барвінковий цвіт.

Ми маримо і не знаходим,
А вже барвінок одцвіта,
Вже перед нами йдуть походом
Забуті й згадані літа.

Встає забуте і минуле,
І сни, і віддива, й дива,
Воно ще марить — серце чуле,
І забува й не забува.

І знов приснився, дивом вишик
Напівзабутий ніжний цвіт:
В долині стелеться барвінок
На півдорозі наших літ.

Стелись, барвінку, нижче, нижче,
Хай сяють очі голубі,
Хай серце жайворонком свище
Й на груди падає тобі.

1938

* * *

І знов, і знов я серцем лину,
Вже час вертать мені наспів
В мою вітчизну тополину,
До тихих зоряних степів.

Спинитись над Берестовою
І знов ту стежку перейти,
Де ластівкою гровою
Мені, життя, відкрилось ти.

Нічної громовиці крила
Летять над світом голубі,
В них вічна молодість, і сила,
І дар пісень — тобі! тобі!

Даруеш згоду чи незгоду,
Летить над степом буревій,
Од голубого небозводу
І до землі — я твій! я твій!

Я знову твій, і серцем лину,
І все частіш звертає спів
В мою вітчизну тополину
На морі зоряних степів.

1939

Одна зоря горить над морем
В передвечірній синій млі,
А хвиля шепче: ми поборем!—
І падає до ніг землі.

Нема ні обр'ю, ні краю
Бездонні й далі голубій.
І тільки хвиля, тільки грає,
І тільки піниться прибій.

І над одгулами прибою,
У барвінковій вишині
Йдуть хмари темною юрбою,
Суворо-димні і сумні.

І вже гойдається колиска,
Вже шторм виходить на моря,
І тільки в хмарах тьмяно блиска,
Не погасаючи, зоря.

Лиш рвуться в даль за вітром скорим
Кущі і трави на землі.
Одна зоря горить над морем
В передвечірній синій млі.

1935

Сном мені сниться
Голос твій милий,
В полі криниця,
Явір похилий.

Поле й росилось
І колосилось,
Все, що наснилось,—
Перемінилось.

Подем блукае
Вітер в негоду,
Явір пускае
Лістя на воду.

Тільки криниця
Ще не зміліла,
Все мені сниться
Втрачена мила...

* * *

Русокоса, тонкого стану,
Білі руки, як двѣ крил.
Не спіймаю вже, не дістану,
Що минуло — вище сил.

Над задуманою Сулою
В передсвітньому тумані,
Лебідь біла, повита млою,
Ти привиділась мені.

А чи сон був — хай прийде знову,
А чи правда — все одно.
Недокінчену розмову,
Як вино п'ю, як вино.

Вчора, може, чи позавчора
Неба дальнього змерхла синь?
Русокоса та винозора,
Лебідь біла, знов прилинь.

Знову ти, лиш тільки гляну
В цей вишневий виднокіл.
Не спіймаю вже, не дістану
Що минуло — вище сил.

1938

* * *

Ой, що ж тебе принесло,
Чи човничок, чи весло,
Що біжать тебе стрічати
Всім народом за село?
Лугового рясту шати
Вкрили зоряне крило.

Над просторами землі
Пролітають кораблі.
Як летять над цілиною —
Тільки гнуться ковилі.
Шум проходить стороною,
Чорнобривка на крилі.

Ні човничок, ні весло —
З неба птицю принесло.
Вийшла мати зустрічати,
А за нею все село —
Парубки, діди, дівчата,
Що вже й радості було...
Що вже й радості було!

* * *

На березі блакитну хустку
Шовками розшива дівча.
Робота гарна надзвичайно,
Та шовку їй неvistача.

Уже в сльозах прозорі очі,
Вже мовить жалісні слова,
Аж тут до берега крутого
Військовий крейсер підплива.

Вже моряки поклали сходні,
Найкращих їй несуть шовків:
— Розший, дівчатко, стяг червоний
Для непоборних моряків!

І притьмом вдарили баяни,
І небо райдуга квітча:
Це на далекі океани
Везуть уславлене дівча.

1937

* * *

Підтяглися на стременах, подалися до води,
Не біда, говорять, рани,— смерть, говорять, півбіди.

Через брід ідуть до лісу, через луки навпрошки,
Відступати, примовляють, партизанам не з руки.

В лісі ворог, а до лісу застається з кілька гін.
Командир надвое ділить, розділяє свій загін.

То вже бій був, як годиться, говорили — справді бій,
Тільки іскри лискотіли в тиші мертво-голубій.

Тільки шаблі, як гадюки, коливалися в руці.
Тільки кров'ю наливалися свіжокроєні рубці.

Сонце падало в долину, наче збита голова.
Нахилялась, червоніла кров'ю впоєна трава.

Бій затих. Такі бувають раз на рік, а не щодня.
Над дубами піднімалось з криком чорне вороння.

Два загони зустрічались, виїздили на луги.
Коні в милі.— Де ж той ворог?— Ніч і тиша навкруги.

Стали всі на перекличку, кожен вершник на коні.
Сім поранено, а вісім не згукнулись в тишині.

Заіржали коні журно, задзвеніли удила.
Низько хмара над загоном опустилась, пропливла.

Що ж, говорять партизани, це б напитися води.
Не біда, говорять, рани,— смерть, говорять, півбіди.

1938

Березневого неба глибінь прохолодна й прозירה.
 Тихо плине й колишеться чорне мереживо віт.
 Крига в ріках скресає і сила потоків незмірна
 Обмиває лісів і яруг зачарований світ.
 Журавлі пролетіли. Ударили постріли в полі
 І збудили в душі неспокійний привабливий щем.
 Перші проліски стрілкою грунт пробивають поволі
 І розплющують очі блакитні під темним кушем.
 Вийти з міста й на теплій пахучій ріллі над межею
 В подорожнику здимлене тільце патрона знайти,
 Кров признати пролиту в степу і відчути своєю,—
 Так, це юність моя, пізнаю тебе знову, це ти!

Ешелони щоночі ідуть через міст на Полтаву.
 В Старовірівці з боєм повстали на нас куркулі.
 Лежимо у заставі над берігом сонного ставу.
 Скільки нас на оцій неспокійній весняній землі?
 Ніч говорить на темній говірці тополь з яворами,
 Прислухаються верби, що пити прийшли до води.
 Вітер віє в безсмертя. Розвідка проходить ярами.
 Кулі ніжно співають, і в серце, і в сон назавжди.
 Слід навіки в душі залишають беззоряні ночі,
 Той сліпучий вогонь, що з нічної летить темноти,
 Що народжує хвилі й пісні многодумні, пророчі,—
 Так, це юність моя, пізнаю тебе знову, це ти!

Явори і берези над ставом не так постаріли,
 Їхня трепетна мова знайома не тільки мені,
 Не мене одного привітали вони і зустріли
 У далекі, мов сон, і близькі, як любов наша, дні.
 Хай минають хвилини й літа, наче сонячна злива,
 Хай спливає в потоках осінній знебарвлений лист,
 Хай народжена юність, нова і стокроти щаслива,
 Поруч мене стає і виходить на зоряний міст.
 Щоб назустріч новим несподіваним буряним зливам,
 Піднімаючи пісню, мов прапор, нестомлено йти,
 Щоб гукати назустріч сміливим, здоровим, щасливим,
 Пізнаю тебе знову, це ти, моя юність, це ти!

Можливо, в дощ, можливо, в стужу й сніг
Я стану знов на тихий наш поріг,
Скажу:— горять і хиляться мости,
За містом бій, пора й мені вже йти.

В Піщанці грім, у Шаховці гроза,
З Берестової хмара виповза,
Летять вітри, і похилився в пил
Над братськими могилами ковил.

Візьму гвинтівку. вірші, хліба шмат.
Прощай, коли я не вернусь назад,
У полі лежачи, згадаю я
Твою любов, твоє просте ім'я.

Вітчизна гроз любитиме мене,
В піснях нащадок вільний пом'яне,
А ти вставай в жалобі голубій,
Бери гвинтівку і виходь у бій.

УГОРСЬКІ РАПСОДІЇ

Тов. Мате Залка

1. 1849—1919

Ой, що за клич з Угорської землі
В ключах проносять журавлі,—
Ой, що за клич?

Летять на північ крізь завої.
Супрутній вітер. В дальню путь
— Крізь дим і шал — душі живої
За крилами печаль несуть.

Що перший скаргу ронить тихо:
— Пройшло Угорську землю лихо.

Що другий квилить у тумані:
— Горить вогонь в Шалготар'яні.

Що третій рветься у розмай:
— Потокотом котить кров Дунай.

Летять ключі над суходолом.
Стирають крила Уночі
Над чорним лісом, орним полем
Летять, летять, летять ключі.

Угорська земля геть заорана.
Над ріллею два ворона.
Засіяна, заволочена
Вороння отчина.

Чорними мечами олгороджена
Од громохкої тучі ..
Ой, що за клич?

2. ЗОРЯ

Ідуть, співаючи, полки,
В галоп кіннота полетіла...
Невже згортає на віки
Свобода невмирущі крила?

Земля? Аж ось вона лежить,
На спалену пустелю схожа.
В джерелах знов вода біжить,
Неначе кров Георга Дожа.

Народ? Магнати продають
Народ за юшку сочевичну.
Останній день. Остання путь.
Вперед, під шаблю блискавичну!

Жить батьківщині чи не жить?
В чеканні грізного удару,
Свобода зраджена стоїть
На полі біля Шегешвару.

А десь уже копають рів,
Рів для братерської могили
Тих воїнів і трударів,
Яким не бракувало сили,

Які в бою перемогли б
Австрійську лють несамовиту
І власних зрадників, коли б
Тут не зійшлись шаблі півсвіту¹.

Останній бій. Ні, він ніде
Не схибив в боротьбі за волю.
Поет під кулями бреде
По кукурудзяному полю.

Спокійно вийшов він на міст,
Що з вічністю його еднає.

¹ Вираз з вірша Петефі, написаного перед загибеллю.

Поранений кавалерист
Йому коня віддати має?

Ні, перед смертю він не зблід.
Співець—улюбленець свободи,
Зорею злинув в небозвід,
Щоб шлях світить тобі, народе.

Це ти, народе, що повстав
На битву грізну і велику,
Свого життя йому додав,
Щоб жив він—поки твого віку.

3. МАРШ

Ідуть полонені з Сибіру.
Та з ними Шандора нема.
Питати у вітру довіри
Попереду вийшла зима.

Встають над степами примари
І знову лягають в замет,
— Революційні мадьяри,
Вперед,
вперед!

З холодного дикого поля,
З безмежного поля війни
Угорщині славу і волю
Ідуть здобувати вони.

Стліває у блисках пожару
Багнетів сухий очерет,
— Революційні мадьяри,
Вперед,
вперед!

Діждалися свята нарешті,
Словна його в руки берить.
Палає уже в Будапешті
І в Дебрецені горить.

І пісні Шандора удари
У світ, через ночі замет,
— Революційні мадьяри,
Вперед,
вперед!

Попереду стануть Карпати,
За ними воля лежить,
І гасло: не відступати! —
Попереду війська біжить.

Це Ленінові стожари
Осяяли неба намет,
— Революційні мадьяри,
Вперед,
вперед!

4. ЧЕРВОНОГВАРДІЄЦЬ

Лежить мадьяр на полонині,
Над ним копитом дзвонить бій,
І стогнуть крила журавлині
В безодні хмарно-голубій.

На марші бачить він кінноту,
Його піхота обмина,
За ним гармата з повороту
Снарядом простір розтина.

Він бачить помертвілим зором,
Як хилиться його загін,
Як рветься чорнокрилий ворон
Його знаменам навздогін.

І вже його ясні зіниці
Смертельна укрива роса,
І вже йому востанне сниться
Його пробуджений орсаг¹.

¹ Орсаг — батьківщина (угорське).

І він шепоче в тепле небо,
Де тихо плачуть журавлі:
— Я в далині помер за тебе,
Підсоння рідної землі!

Я полюбив, як батьківщину,
Де врунить поле ярина,
Радянську зоряну країну,
Її вся душа моя — до дна...

5. КЛЯТВА

Румуни Тису перейшли давно,
Давно загинув Тібор Самюелі,
І Хорті п'є шумне токай-вино
У будапештській цитаделі...

В крові Угорщини розтоптана земля,
І котить хвилями Дунай криваву воду...
До стін високих сивого Кремля
Прийшли бійці угорського народу.

Громохий ключ над ними проплива,
Як серця гнівного глибинні луни.
Згадай великі ленінські слова
У перші дні Угорської Комуни!

Згадай надій і перемоги дні,
Твоєї Армії Червоної частини.
Згадай, як рвались у віки вогні
Шалготар'яну й Сегетину.

І чують клятву грізну журавлі,
Від стін Кремля летять кличі тривоги:
— До теплих піль Угорської землі
Ми вернемось на крилах перемоги.

1934—1935

ОСТАННЯ ЗУСТРІЧ

(Пам'яті Мате Залки)

Вже вечір був прозорий і холодний,
Вже води снили в темних берегах,
Вже не злітали чайки над водою
І сонце вже за обрієм було,—
Лягало за кормою шумовиння,
Кипіло і зникало, й на воді
З'являлось наново...

Важким металом,
Холодними сувоями свинця
Котились за бортом повільні хвилі,
А коло берега хиливсь комиш
І коливалась на блакитній латці
Яснозеленим блищиком зоря.

Над смугою горбів за комишами
Прозорий відсвіт далини лежав,
І комиш над берегом стояли,
Неначе половецькі чорні стріли
На тлі черленого щита небес.

Здавалося, за темними горбами
Лягли укриті тайнсю віки;
І запах трав п'янив, як запах крові,
Давно пролітої в оцих степах.

Мов корабель, мовчання пропливало,
І ти сказав: — Знаймо тут мені!
В нічних степах Берислав і Каховка
За берегом минулого стоять.
Вони в огні, й не половецькі копії
Залізною топчуть неживий ковил —
Летить червоно-зоряна кіннота,
Піхота вблід іде через Сиваш.

Під зорями — над нами, над водою —
Пролинув тінню тихий птах нічний,
Вже зовсім стемніло, і Шлях Чумацький
Гойдався за кормою на воді.

Що привело мене на Україну?
Війна, мій друже, світова війна!
Полон, Сибір, а потім Україна...
(Чумацький Шлях прослався на воді).
Дорога Війська зветься Шлях Чумацький
В безрадісній Угорщині моїй.
Живе переказ в нашому народі,
Що син Атілли, в небо взятий Чаб,
Звільнить Угорщину з хоробрим військом,
Що зорями над нами мерехтить,
А в слухний час на землю зійде битись
На владний клич свого проводиря.
Дорога Війська з дальнього Сибіру
Вела мене до рідної землі,
Вона пройшла степами України,
Де військо зоряне боролось теж.
Я комуніст, не Чаб — не син Атілли,—
І де з боями повстає народ
І ворога свого вогнем частує,—
Там б'ються за Угорщину мою.
Ніч пригасала темним шумовинням.
І хто в хвилини ті гадати міг,
Що це згасає наша ніч остання
І що її вже не вернути більш,
Як не вернути пісеньки твоєї,
Що й досі ще в ушах мені бринить:

— Приходить лист під чорною печаттю,
О бідна, бідна матінко моя!

Скрадався тихий ранок над водою,
Дорога Війська мерхла в небесах
І йшов по ній веселий древній воїн
Боротися за щастя на землі.
Вона лягла навкіл земної кулі,
І він не знав, що в дальній стороні
Кінець її вже позначивсь для нього,
Над нами чайка вдарила крилом.
Ковзнулось сонце по воді. Хмарина
У світлій високості пропливла,
Неначе золоте перо жар-птиці.
Так починався наш останній день
На берегах Дніпра. Зо мною поруч,

Зіпершися на облавок, стояв
І вголос марив про Дунай і Тису
Ще невідомий генерал Лукач.
Ще не горіли сірі Піренеї,
Ще спали Саламанка і Мадрид.
Ще на шляху до дальньої Уески
Гарматних вибухів не чуть було,
Але в його душі росла тривога —
Вдивляючись у теплий небозвід,
Він в ньому бачив крила бомбовоза
І вухом чув мотора грізний гул.
— Ми стрінемося скоро в Будапешті,—
Промовив він і руку стис мені,
І більш ніколи я його не бачив,
І голосу його вже більш не чув.

Коли гроза прийшла до стін Мадріда
І закривавивсь Гвадаррами схил,
Коли воскресли знов кошмари Гоїї
І на арену цирку вийшов звір,—
Ім'я твоє нсве почув я вперше,
Воно прийшло до мене крізь рядки
Далекої окопної газети,
Обкуреної порохом боїв.
З тих пір я всюди був з тобою поруч.
Мадрид палав — ти бився за Мадрид.
В осінню ніч в ровах Каса дель Кампо
Ти мріяв про бої за Будапешт.
Харама, Алакрон, Мірабуено...
Ще скільки міст і селищ і річок
Пройшла твоя бригада, генерале,
По іберійській сонячній землі?
О незабутня ніч Гвадалахари!
Гарматний рев і самольотів гул,
Безумне белькотіння кулеметів
І кавалерії нестримний літ!
Вогонь! Вогонь! Біжить лякливий ворог,
Лишаючи на темному шляху
Людей, гармати, танки, кулемети,
Грузовики і ящики з пальням.—
Вогонь! Вогонь!

Але не я схилився

Над теплим тілом коло стін Уески,
Не я почув твоє останнє слово,
Останній віддих твій прийняв не я.
Іспанія в почеснім караулі
Стояла мовчазна коло труни,
І світ дививсь в жалобі й розумів
Життя і смерть народного героя.
По вулицях Валенсії старих
Пройшов в останню путь веселий воїн
І військо славне за труною йшло,
Й жінки Іспанії здіймали вгору,
Мов клятву горя, чорні кулаки.

Та ще Дорозі Війська не кінець.
Вона лежить довкіл земної кулі
І йде червоно-зоряна по ній
Непереможна гвардія свободи,
Пісень сміливих, радісних і простих
Співаючи про тебе, генерале.
А я на березі мого Дніпра,
Де слід ходи твоєї не загасне,
Про зустріч нашу, про останню, мрію:
— Ми ще зустрінемося в Будапешті...

9 листопада 1937 р.

ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ

П. Антокольському

...Списи співають на Дунаї
І галос Ярославни чути,
Немов кує зозуля рання:

Гине

Трудне серце з туги.

Знаю,

Знаю,

Знаю:

Крешуть гострі харалуги

Іскри по Дунаю.

Де ти, князю?

(Тільки поле устеляють вої).

Де ти, милий?

(Тільки вітер з далі степової).

Чути коней хрип

І стогін

Тиші неживої.

Бачу — князь упав мій долі.

Русичі при полі

Полягли,

Побиті й голі...

А нема сваволі

Та нема ворожій краю

І немає впину!

Мов зозуля, по Дунаю

Полечу-полину

(Де мій князь, а де хоробрі русичі упали?)

Умочу рукав бобрянйй

У воді Каяли,

Обітру криваві рани на могутнім тілі.

Де ж ви,

Де ви, руські вої,

Лади мої милі?

Так плаче вранці Ярославна
В Путивлі-городі на брамі,—
Жаліється, а перед нею
Стоїть стіною ліс днедавній
І долину закрив. Не видно,
Не чути князя із походу.
Ні коней, ні мечів. Лиш вітер
Гуде в дубах і сосни хилить.

О вітре, вітрило!

Слово єдине

Скажи:

Чому

Вієш супрутий, мій господине,

Князю мому?

Дужий мій, дужий!

Поле в пожарі — небо в диму,

Військо у полі — горе в дому.

Стріли ханівські в груди йому,

Вітре, чому?

Дужий мій, дужий!

Віяв би в хмарі, в синьому морі

Гнав кораблі.

Чом мою радість пилом розвіяв

По ковилі?

О вітре. вітрило!

І знову плаче Ярославна
В Путивлі-горді на брамі,
Жаліється, а вітер — вітер
Несе слова її невтішні
До берегів Дніпра-Славути.

Славуто-Дніпре!

Ти єси

До половецької землі
Свою проніс у скелях воду
Крізь скелі крем'яні.

Ти Святослава кораблі
До Кобякового походу
Носив єси.

Щоб рано сліз на море сине
Мені не лити, господине,
Мое ти л'адо принеси,
Верни мені,
Верни мені...

Так плаче, ходить Ярославна
В Путивлі-городі на брамі,
Жаліється, а сонце сходить.

Трисвітле

Сонце світле!

Всім тепле й красне ти єси,
А землю руську обпалило.
Що ж лижуть половецькі пси
Скривавлене вояцьке тіло...
Чи ти не в пору ізійшло,
Що в полі луки їм спрягло,
Сагайдаки жалем забило?

А сонця вже не видно їй —
Опівночі заграло море,
Знялися вихорі імглаві,
І Ярославна ходить, плаче
В Путивлі-городі на брамі,
Жаліється...

І враз луною

Над степовою долиною
До неї гомін лине, спів.
Це під незнаним небозводом
Залізний полк іде походом
З нових віків, нових степів.

Шоломи, прапори, і зорі,
І шум у небі, шум у морі,
У морі, в небі — кораблі.
Не з половицької погоні
Іржуть, басують дужі коні
У полку Руської землі,—

А в небі відблиски тривоги,
І на несходжені дороги
Лягли над водами мости.
О земле Руська, земле рідна,
Непереможена, побідна,
Я пізнаю тебе — це ти!

1938

КЛЯТВА В СТЕПУ

Зимової далі засніжені темні простори.
В обмерзлих дрогах ні на мить не змовкають вітри.
Над світом, над серцем — зима. На степи і на гори
Упала зима. Крізь бурани проходять дозори,
Не сплять вартові на кордонах нічної пори.

Нема ні хвилини спокою. В стривожені мислі
Вривається січень. Надій не приносить і він.
Рядки бюлетенів у мозок врізаються стислі,
Важкі, наче хмари свинцевим покровом навислі,
Глухі, мов нічного далекого сполоху дзвін.

Приховує вічність смертельної тиші хвилини.
Спинається серце. Завії виходять з лісів.
Міста прислухаються. Мовкнуть холодні долини.
Мов реквієм грізний, колишеться небо, і плине
Музика, неначе безсмертного горя засів.

Це наше дитинство минало навіки. Ми знали,
Зливаючись в грізнім і непереборнім чутті,
Що сили незнані серця нам навіки з'єднали,
Ми серцем тривожним уперше в житті відчували,
Що юність буває один тільки раз на житті.

Що думали ми, коли ґрунт на Червонім майдані
Вогнем зогрівали в Москві? Коли в сніжній імлі
Зливалися небо й земля? Коли в грізнім риданні
Родилася клятва? Для нас одкривалось в розстанні,
Що туга буває також тільки раз на землі.

Гудки заридали. В степах паровози недужі
Без слів залилися важким чоловічим плачем.
І вперше відчувши удари нелюдської стужі,
Ми знали, що юність минула, що втрату як мужі
Знести ми повинні, здолавши розпачливий щем.

І в мить, коли тіло його попливло над Москвою,
В червоній китайці крізь грізний, сумний виднокруг,
Ми, поійняті болем і тугою вічно живою,
В степу віковому стояли, затиснувши зброю,—
Затиснувши зброю, що вперше дали нам до рук.

І тільки гудіння сердець ми зуміли почути
Крізь простір витрів і крізь обшир німий тишини,
І тричі ударили в небо, мовчанням закуте,
І тричі з'єдналися наші далекі салюти
З салютом Кремля, що долинув до нас з даліни.

Він жив поміж нас. Він, як юності клятва, між нами,
Несмертна весна полонила новий виднокруг.
І ми, посивілі, приходимо поруч з синами
Крізь вічні, як сонячні дуги, воздвигнуті брами,
І нашим синам вже звіряємо зброю до рук.

Є в світі любов і над нею — над нами — не владні
Ні простір безмежний, ні смерть неблаганна, ні час.
Вона — як вогонь. Як потоки грози водоспадні.
Як блискавки перші. Як юності ріки незгадні.
Ми пристрасні свідки — він жив, він живе серед нас!

Є в Грузії твоїй долина чарівна.
На сутечі Кури й Ліяхви голубої
Лежить, блакитну твердь воздвигла над собою,
В перекази віків повинута вона.
Омивши береги безмірні і прозорі,
Над нею плине час потском молодим,
Круг неї гір кряжі, як вартові в дозорі,
Вдивляються в світи крізь хмар холодний дим.

Виходять із п'їтьми на древній битий шлях
Купці та воїни, дзвенять мечі походу,
І римський кінь співа в гірських потоках воду,
І табір ставить грек на спалених полях.
Провів орду Кульга. Ще кровоточить рана.
Та вже нова гроза росте в нічній імлі.
Вже затялись бійці Турана та Ірана
За цей тісний куток картвельської землі.

Тут виростав народ — звитяжець і боєць.
З важким мечем в руці йдучи за борозною,
Відвагу і любов основою міцною
Він в душі положив і в схованки серцець.
Чи сходило над ним безхмарне сонце тихе?
Чи знав він вечори прозорі та ясні?
У ґрунт гори вросли руїни Горіс-Ціхе,
Як відповідь віків, відома й так мені.

Тягар тисячоліть не лєґко пронести —
Народи й племена лягли під їх ходюю,—
Але долина ця в міжгір'ї молодою
Навіки мусила для людства процвісти.
Чимало, певно, їх на світовім просторі
Могутній скарб життя для поколінь таїть,
Та лише в цій одній маленьке місто Горі —
Колиска генія — між синіх гір стоїть.

Потомки воїнів, селяни й ковалі,
В суровому труді відважні та веселі
І на шляху борні несхитні, наче скелі
Цієї давньої могутньої землі,—

Схилилися при ній в глибокому мовчанні,
Не прозираючи в передчуття нове,
Що в цій народженні є обрії незнані,
Що сила їх труда у ньому оживе.

У тебе є душа — то викарбуй у ній
Ці прості образи і не забудь ніколи:
Торбинка на плечі, тут він ходив до школи,
Тут з друзями сидів на скелі крем'яній.
Тут перша у його душі зросла тривога,
І юний Прометей з горійських берегів
Небесного одверг і заперечив бога,
Щоб потім і земних зневажити богів.

Вдивляйся в обшир цей, запам'ятай навів
Ці затишні сади, оці дахи зчорнілі,
І скрип арби важкий, і рік повільні хвилі,
І вітру свіжий плин, і птаства ніжний крик.
Ти бачиш джерело і розумієш, звідки
У повинь світову зростав гірський струмок.
Тут кожна п'ядь землі і кожний камінь — свідки
Його дитячих мрій і визвольних думок.

О земле велетня, прийми ж і мій привіт!
Прославити твою величну й просту вроду,
До сірих скель твоїх, як обранців народу,
Пошле своїх співців багатомовний світ.
Вони стоятимуть, як нині ми, в мовчанні
Перед хатиною незнаного шевця
І, як тепер у нас, у братньому єднанні
В передчутті пісень заб'ються їх серця.

І прозвучать пісні, мов клятва на зорі,
Коли, мов сон, пливуть безхмарні небозводи,
Коли на подвиг свій, на труд ідуть народи,
Нового всесвіту каменярі...

Народжує пісень нечувана напруга
Снагу і молодість, в ній дивна сила є:
Співець шука співця і друг знаходить друга,
І брат за брата серце віддає.

ТРИПІЛЛЯ

Пароплав підійшов до зеленої кручі,
Оминувши піски золоті.
Обернулись і зникли вітри кругойдучі
І лишили мене в самоті.

Глухо вдарили в берег фарбовані сходні.
Як буяє весна навкруги!
Як з'єдналися міцно учора й сьогодні —
Пароплав і круті береги.

Попливли, наче хмари вгорі наді мною,
Мов пожарища звихрений дим,
Дні, що грізно цією пройшли стороною,
Вкоротивши життя молодим.

Гори стали, мов свідки, і гірко Славуті —
Обмілів і змінив джерело.
Підійшли, обступили мене незабуті
І по стежці виводять в село.

Сонце сяє спокійно в спокійному небі,
Барвінково колишеться вись,
А земля промовляє врочисто до тебе
І наказує владно: спинись!

Зупинися на мить. Тут стояла криниця.
Кров на зрубі. Облога тинів.
Вітер кручу минає. Пожарище сниться.
Не спинився і подаленів

В шелюгу, в лозняки, за тини, на дорогу, —
Де в пісках окопався загін —
Здоганяти минуле й будити тривогу,
І зриватись жалю навздогін,

Зазирнути Ратманському в спалені очі,
Розгорнути зотлілу траву'
І побачити — зламані руки дівочі
І усмішку навіки живу.

Обвівати запалені очі і губи,
Припадати й шукати сліди.
І почути, як стогне і падає Люба,
І шепоче у спразі: «всди!»

Повноводий Славуті! Широкий Славуті!
У невтримний весняний розлив
Міг би ти свою хвилю на берег хлюпнути,
Але спраги б тії не втолив!

Повноводий Славуті! Немало наслухав
І немало зазнав на віку,
Та не чув, щоб життя, як змогла Заверуха,
Обривали, мов пісню дзвінку.

Вічність ночі пройшла у закові, в амбарі,
Серед стогону, крсаї і мля,
А на ранок, дрстами пов'язані, в парі
Умирати на кручу брели.

Підгинались коліна й ламались, мов стебла,
Тільки серця одчай не боров.
Залп! І другий! І хвиля поглинула тепла
Тепле тіло, змиваючи кров.

Наче радість у груди прийнявши — не муки,
Наче щастя прийшло за свинцем,
Попливли за водою, розкинувши руки
І до сонця звернувши лице.

До обох берегів — до низини й до кручі,
Простягаючи руки з води,
Іх в обійми приймали міцні й неминучі
І об'єднували назавжди.

Так загинула молодість. Так одшуміла.
Хмару в далі вітрами знесло.
Я стою на горі, де братерська могила,
І в задумі дивлюсь на село.

Потонуло в садах, обгорнулось туманом.
Сонце йде за вечірню межу.
І вітри обіруч. Скільки голосу стане,
До живих і до мертвих кажу:

Проросло на степах вами сіяне зілля
І вінком на могилу лягло.
Вашу пісню незборну співає Трипілля
І у ваше пливе джерело.

Не всіхає прозорої вашої пісні
Проходна криниця в мені,
Невичерпна і свіжа у ночі зловісні
І в сонцями напоєні дні.

Я не плакав по тих, що упали за Крути¹,
І за іншими теж не ридав.
Я нікому в піснях не підносив отрути,
Вам навіки свій голос оддав.

Ось він ваш і на вашій настояний силі
За найдальшу лунає межу.
Стоячи при священній при вашій могилі,
До живих і до мертвих кажу:

Тут пожарище тліло й стояла руїна.
За бори одкотились громи.
На обох берегах розіслала Україна
Нив колгоспних живі килими.

Тут лиш вітер над згарищем співи заводив.
За моря одкотилась імла.
На обох берегах, як фортеці, заводи
Україна моя підвела.

Вийшла молодість наша у вами початий
Похід дужої волі й снаги,
І загата веселкою стала на чати
І з'єднала мостом береги.

Здрастуй, земле моя, непохитна й єдина
У великій радянській рідні!
Здрастуй, мати жовтнева, моя Україна,
Оповита у сонці й вогні!

1936

¹ Під станцією Крути в 1918 році Червона Армія розгромила загони петлюрівської молоді, кинуті контрреволюційною Центральною Радою на оборону Києва. (Прим. автора).

З ДИТЯЧОЇ КНИГИ

ЗЕЛЕНА ТРАВА

Зелена,
Зелена,
Зелена трава.
В зеленому листі
Стоять дерева.

І жабка зелена
З поважним хрущем
Розмову ведуть
Під зеленим кущем.

РАЙДУГА

Небовид неначе вмився.
От вже дощину й кінець!
В кожній крапельці відбився
Світлий сонця промінець.

Хлопчик кличе тата й маму —
В небі райдуга стоїть,
Самольот, немов крізь браму,
Крізь ту райдугу летить.

ПЕРШИЙ ДОЩ

Зашуміло, налетіло,
По кущах залопотіло.

Хлопчик скоса погляда:
Відкіля взялась вода?

Зрозумів, стоїть, сміється,
Що водичка з неба летється.

Не лякається води,
Каже — дощик, одійди!

ГРАД

Як не дивуватися? Випав перший град!
А Сергійко хмуриться — рад, але й не рад.

Наче білі гудзики — крижані грудки...
Та чого ж на грядочці вибито квітки?

Вишенька зігнулася... Мабуть, їй болить?
А чому поламаний соняшник стоїть?

Так же покалічити можна поле й сад!
Не сподобавсь хлопчику, не сподобавсь град.

ЗНАЙОМСТВО

В садочку біля лавочки
Копається хлопча,
А дівчинка-малявочка
Ганяє обруча.

Побачив хлопчик дівчинку
І палець прикусив,—
Він дівчинку-малявочку
Сідати запросив.

— Сідайте, каже, дівчинко,
Не бігайте весь час,
А я також тут скраечку
Посиджу біля вас.

ОЛІВЕЦЬ

Це червоний олівець,
Якщо взять за цей кінець,
А як взять за цей кінець —
Буде синій олівець.

Це гаразд, що в олівця
Колір з кожного кінця,
Тільки кепсько,
Що в узорах
Ніс і щоки у митця.

ЧОРНИЙ ПЕС ТА БІЛИЙ КІТ

Чорний пес і білий кіт
Посварились за обід.

Люто пес гарчить та диха,
Вигнув спину кіт горбом.
Скуштувати горя-лиха
Довелося їм обом!

Кіт на стіл — на пса зі столу
Миска з борошном летить,
Пес — за ним, а кіт додолу
В кошик з вугіллям ту ж мить.

Кіт наш білий, кіт моторний
Геть увесь зробився чорний.
Чорний пес. хоробрий, смілий,
Вже тепер не чорний — білий,
Весь — від носу до хвоста...
Ну, хіба ж не сміхотà?

Як не соромно сваритись,
Коли є на двох обід!
Гидко нам на вас дивитись,
Білий пес і чорний кіт.

АНДРІЙКО

Хлопчик Андрійко не вмів рахувать,
Ні віднімать не умів, ні складать.

Біля кіоску спинився Андрійко.
— Дайте води на чотири копійки,

А через те, що даю я вам п'ять,
Три мені здачі ви мусите дать.

— Он як! — говорить йому продавець.—
Ви арифметики справжній знавець!

Скільки це три плюс чотири копійки?
— Дев'ять,— подумавши, каже Андрійко.

— Значить, не три, якщо дев'ять, а п'ять
Мушу я здачі за воду вам дать.

П'ять у вас є — це ви маєте здачу,
Ось вам стаканчик води на придачу,

А за сироп по державній ціні
Мама, як завжди, заплатить мені.

ПРО ЦУКОР

Мама сердиться моя.
Некультурний, каже, я.
Ще чому? — питаю в мамі.
Каже: — Лишенько мое!
Цукор ти береш руками,
А для цього ложка є.

Я сказав: — і хоч помру,
А руками не беру.

Ось до столу я сідаю,
Наливає мама чаю,
Цукор в блюдечці лежить...
Буду все як слід робить.

Взяв я в ложку — ту ж хвилину
Цукор скік на скатертину.
Впав — лежить,
Беру — біжить.

Привикати слід потрошку.
Ти вже, цукор, вибачай,
Я візьму тебе у ложку,
А вже з ложки прямо в чай.

Я беру його, беру,
Трохи скатерть не протру,
Але цукор мій зо столу
Покотився, впав додолу...

Впав — лежить,
Беру — біжить.

Він під стіл, та я дістану,
Він на килим — я за ним.
Я дістану й з-під дивану,
Тільки буде він брудним.

Це у тому вся причина,
Що багато тут стільців...

Як би він під піаніно
Заховатись не схотів?!

Треба знать, як цукор брати!
Я загнав його в куток,
Він не вискочив з кімнати —
В мене в ложці мій шматок!

Я не брав його руками —
З ложки кинув прямо в чай...

Але чому це у мами
На обличчі знов одчай?

Я ж сказав — і хоч помру,
А руками не беру!

СТРИБАЧ

Нам купили,
Нам придбали
Пречудового
М'яча!
Ми ніколи ще
Не мали
Отакого
Стрибача!

Бік один
Червоний в нього,
Другий синій,
Синій бік.
Доторкнись лише
До нього,
Як уже він
Скок та скік!

А які стрибки
Веселі!
Як на сонці

Він блищить!
Від підлоги
Аж до стелі
За один удар
Летить!

А від стелі —
До підлоги,
Знову вгору,
Знову вскач.
Лампа, чашка —
Геть з дороги!
Тут літає
М'яч-стрибач!

Як його нам
Зупинити?
Це не м'яч —
Це ураган!
Може він
Вікно розбити!
Ні, нічого...
Лиш стакан.

Ох, йому стакана
Мало!
Як він вирвався
З руки?
Що це,
Що це,
Що це впало?
Це тарілка —
На шматки!

М'яч літає,
М'яч стрибає,
Він речей не поміча!
Він усе порозбиває!
Заберіть у нас м'яча-а-а!

НІЧНА ПРОГУЛЯНКА В ЗООСАД

Двое крихітних котят
Плачуть, хочуть в зоосад.

Не пустила вдень їх мати,
І маленькі втікачі
Тишком-нишком із кімнати
Подалися уночі.

Зоосад.

Біля воріт
Білий кіт і сірий кіт.

Дзвонять,
Дзвонять,
Дзвонять,
Дзвонять —
Одчиняти двом котам
Вийшов сам гіпопотам.

— Ми вас бачить не хотіли! —
Аж присіли
Два коти.

— Нас цікавлять крокодили!
Як би нам до них пройти?

Відповів гіпопотам
Двом близнятам — двом котам:

— Просили крокодили,
Щоб їх не будили!

Тільки левові не спиться,
Бром приймає він цебром
Але з ним і вдень зустрійся —
Так не скінчиться добром!

Не схотіли втікачі
З левом бачитись вночі.

Тепла затишна кімната.
За диваном сплять котята.
Лев і сам гіпопотам
Їх тепер не знайдуть там.

ВАЖКІ СЛОВА

Я і мама до бабусі
Іхали на автобусі.

— На автобусі, Панас! —
Бабця виправила нас.

На автобусі отому
Ми приїхали додому.

Нас питати почали:
— Автобусом прибули?

Що за слово! Ми не знаєм,
Як його нам вимовлять!
Краще будемо транваєм
До бабусі приїжджать.

Бабця знову виправляє.
—Що? Транваєм? Ай-ай-ай!
І найменший хлопчик знає,
Що трамвай, а не транвай!

От ми знову у бабусі.
— Ви транваєм прибули,
А чи знов на автобусі?
— Пішки,
Пішки ми прийшли!

ПРО ЛІКАРІВ

Здрастуйте. доктор!
Сергій захворів...
Зовсім не слухає він
Лікарів.

Хлопчику ви приписали
Дієту —

З'їв він з буфету
Холодну котлету,
Гусячу лапку,
З грибами пиріг,—

Банку з варенням
Дістати не міг,—

З'їв бідолашка
З тієї причини
Два мандарини
І два апельсини,

В кухні
Холодним
Борщем закусив,
І на додачу
Ще попросив!

— Зміряйте хлопчику
Температуру!
Дайте йому порошок
І мікстуру!
З вати компрес
На живіт
Покладіть!
Ну, а в кіно —
Без Сергія ідіть...

Плаче тепер
Неслухняна дитина:
— Доктор!
Сьогодні
Цікава картина!
Що нам робити,
Щоб я не хворів?

— Слухать
В усьому й завжди
Лікарів!

ШОФЕР

Хлопчик є в дворі у нас.

— Як зовуть тебе?

— Талас.

— Скільки років?

— П'ятий лік.

— Що це в тебе?

— Глузовик.

— Ти шофер?

— Еге, шофел...

Замість еР — у нього еЛ!

ЕЛ чи еР — йому байдуже!

— Ну, який з тебе шофер,

Якщо ти, Тарасе-друзе,

Не говориш букви еР?

Як ти скажеш Руль, мотоР,

Рама, фаРа, світлофоР?

Хлопчаків, що вимовляють

Букву еЛ замісто еР,

У шофери не приймають...

Що робитимеш тепер?

От тобі, Тарасе, й раз!

Призамислився Тарас.

На широкому дворі

Сумно стало діворі.

З того разу,

З того разу

Більше місяця пройшло,

А Тараса,

А Тараса

Поміж ними не було.

Тільки раптом рано-зранку

Наш Тарас з'явивсь на ганку.

— Я ТаРас, — ми чуем крик, —

Це у мене гРузовик!

Я шофеР — оце мотоР,

Рама, фаРа, світлофоР!
ВгРузли Раз гРузовики
В гРязь на беРезі Ріки,
А шофеРи Розмовляють
Лиш пРо фаРи
Й гаРажі!

От тепер Тарас шофер
На увесь СРСР!

ХОРОБРИЙ ЗАЄЦЬ

(З латиської)

Заєць вимок під дошем.
Заєць плаче під кушем.

«Я боюся грому, зливи,
І вовків, і тих лисиць,
А найбільше й особливо —
Псів, мисливців та рушниць!»

На куші сидить сорока
І сміється білобока:

«Боягузом кепсько бути,
Та на щастя маєш ти —
Довгі вуха, щоб почути,
Довгі ноги, щоб втекти!»

Заєць каже до сороки:
«Ні, однаково боюсь...
До болота тут три кроки,
Краще я піду втоплюсь».

Озирнувсь туди-сюди,
Зупинивсь біля води.

Саме жабка вийшла з хати,
Бачить: що воно за гість?
Довгоногий та вухатий,—
Ну, кінець — напевно, з'їсть!

Що їй діяти в біді?
Стриб — і зникла у воді!

Заєць ну та й ну хвалитись:
«Що? Взяла страхови́на?
Я прибіг сюди топитись,
А втопилася вона!»

Як на лихо тут над ним,
Мов з рушниці, грянув грім.

Через поле без дороги
Бідний заєць поспіша:
Довгі вуха, довгі ноги,
Куці — хвостик і душа!

БІЛИЙ КОРАБЕЛЬ

Оксанчиному Вітьці

В теплій сонячній калюжці
Тоне білий корабель...
Що ж ти, смілий капітане,
Не провів його між скель?

Хлопчик милий, в цій калюжці
Ні вітрів нема, ні хвиль, —
Корабель ти свій врятуєш
Без турбот і без зусиль.

Прийде час — і ти на морі
Корабель свій поведеш
До чудових міст південних,
До північних узбереж.

Хай тебе шторми не зломлять
І не сплутає туман,
Мій маленький, мій сміливий,
Мій чудовий капітан.

НОВА ШКОЛА

Ви знаєте ту вулицю,
Що майже вся,
До тла,
Фашистами зруйнована,
Сплюндрована
Була?

На ту широку вулицю
Вам слід було б
Сходить,—
На тій широкій вулиці
Чудовій дім
Стоїть.

З високими колонами,
Просторий
Світлий дім,
Зелений сад колишеться,
Розрісся
Перед ним.

Ну, як же ви не знаєте,
Що то за дім
Новий?
То школу в нас збудовано,
І я учуся
В ній!

ПУХКИЙ СНІЖОК

Який пухкий лежить сніжок!
Це за ніч намело.
Коли б у мене тих книжок
В портфелі не було—
Я рукавиці зняв би вмить,
Чому б їх і не зняти! —
І, може, бабу б став ліпить,

А, може, в сніжки грать.
Бо що ж, я дуже сніг люблю,
Добрячі сніжки я ліплю,
Ще краще — на однім коньку
Ковзаюся я по льодку, —
Але всього, що я люблю,
Нізащо зараз не зроблю!
Сказать, чому? В моїй руці
Портфель, в портфелі олівці,
Книжки і зошити лежать,
А поведінка в мене п'ять...
Невже ніхто не знає з вас,
Що я ходжу вже в перший клас?

АНДРЮШЕНКО ВЕЛИКИЙ МАНДРІВНИК

Великого Мандрівника
Вся школа знає в нас
На прізвище — Андрющенко,
Він ходить
В п'ятий клас.

Колумб одкрив Америку,
На полюсі був Шмідт.
Про все це в географії
Написано як слід.

Гренландію на карту
Нанесено давно, —
А де ота Гренландія,
Хіба не все одно?

Під картою
Андрющенко
З указкою в руці.
У нашого Мандрівника
Завзятість на лиці.

По карті
Він мандрує —
А погляд аж горить!
Він вирішив сьогодні
Австралію відкрити!

Учитель строго дивиться.
Регочеться весь клас.
Великого Мандрівника
Вся школа знає в нас.

Куди це він
По карті
Указкою побрів?
Він в Африці,
Він в Африці
Австралію одкрив!

ВОГНИЩЕ

Піонерське вогнище під ліском горить.
Поруч з піонерами командир сидить.
Дивиться на вогнище командир старий,
Згадує, розказує про вчорашній бій.

Із душі глибокої спомин вирина,
І гуде гарматами темна далина,
Вітер димом стелеться по густій траві,
Стугоняць копитами коні бойові.

Командир розказує про недавній бій —
Піонерам мріється подвиг бойовий,
Як йому ввижалися грізної пори
Піонерські вогнища, сині вечори.

П О Е М И

ЛІСНИЧИХА

I

На Посуллі, під горою,
В лісовій закові —
Вічна тиша над водою,
Вечори бузкові.
Три дуби шатром накрили
Хату лісників.

Тільки де ж він, що не стрінеш
В лісі при нагоді?
Лісничиха не розкаже,
І питати годі.
Може, згинув у Карпатах,
Може, на Стюході...

Як ударив понад світом
Кінь війни копитом,
Він пішов у першій полку.
Дальнім шляхом битим.
Падав серпень над межею
За незжатим житом.

Зашуміла, облетіла
Лісова округа.
Листопад пройшов над лісом,
З листопадом — туга.
Береги скувала крига,
У снігах яруга.

Тричі з вирію на гніздя
Повертали птиці,

Над криницею гадали
Вдови-молодиці,
А війні немає краю,
Дна нема криниці.

Вряд висять на огорожі
І свої й ворожі,
Сніг над лінією фронту,
Ворон на сторожі...
...А чиї ви, хлопці, діти?
— Ми царські та божі!

Чи ти чуєш, лісничихо?
На війні не тихо.
У простреленій шинелі
Ходить фронтом лихо.
Лютий кидає з розгону
Головешку в стріху.

Вже гудуть понад Сулою
Села, вкриті млою.
На степи виходить Жовтень,
І над ковилою
Правда з кривдою старою
Б'ються під горою.

Що ж ти бачиш, лісничихо?
День і ніч минає.
Повертаються солдати,
Стяг червоний має,—
Повертаються солдати,
А твого немає.

Тридцять років, лісничихо!
Молодість пролине...
Тридцять років... Над водою
Одцвіте калина.
Тридцять років — удовиця,
Ні дочки, ні сина.

Лісові стежки, яруги...
Де ж твої подруги?
Що підрубане під корінь —

Не цвістиме вдрузе.
Ліс весняний сонця повен,
Серце повне туги.

II

Над Сулою на стром'їні
— Темною стіною —
Чорнолісся, мов на бурю,
Грає листвиною.
Може, буде, може, пройде
Буря стороною?

Вийшла з хати лісничиха,
— До очей долоні —
За рікою, в темнім лузі,
Постріли та коні.
Хто стріляє за рікою
І за ким погоні?

Над верхами, над дубами
Сич озвавсь на лихо.
В лісовій твоїй окрузі
Вже давно не тихо,
Ти живеш в окрузі бою,
Серце-лісничихо!

Огирі важкі ворожі,
Коване копито —
Всі шляхи на Україні
Стопано та збито,
Потемніли тихі води,
Грають сумовито.

Потемніли тихі води,
Світлі небозводи.
Що ти знаєш, лісничихо,
Про бої й походи?
Де впаде зерно свободи —
Будуть грізні сходи.

Ми йдемо не день, не другий,
Зо шляху не звернем,

Хоч і голови положим
В темні ріллі зерном,
Бо прослався шлях свободи
Не любистком — терном.

Б'ють гармати за Сулою,
Небо вкрите млою.
Никне серце лісничихи
Пташкою малою.
Правда з кривдою старою
Б'ються під горою.

III

За рікою стали в лузі
Німці та гетьманці,
Кулемет січе зубами,
Наче в лихоманці.
Шлях проходять на Полтаву
У боях повстанці.

Командир бійцям говорить:
— Нас лишилось мало!
Будем гості частувати,
Тільки пива б стало.
Наливай по самі вінця,
Так, щоб шумувало!

Сонце падає за лісом.
Тхне земля залізом.
Зліва німці, а гетьманці
Йдуть праворуч, низом.
День згоряє за туманом
Багрянисто-сизим.

Командир бійцям говорить:
— Що ж? На переправу!
Шлях лежить за Ромоданом
Просто на Полтаву.
Нас тут трое зостається,
Маєм пильну справу.

Через брід ідуть повстанці.
В темному заметі

Командир їх за кушами
Ліг при кулеметі.
Другий з ним зоставсь Чорнега,
Майборода третій.

Насідають гайдамаки,
Німці тиснуть з лугу.
Прострочили першу чергу,
Витратили другу.
Пада Майборода навznak
У траву напругу.

Пада Майборода навznak
І шепоче: — Друзі!
Єсть у мене наречена
В Гадяцькій окрузі —
Йй привіт передавайте,
Хай не гине в тузі.

Він затих, здригнувшись тілом
В темній смертній стужі,
А йому Чорнега мовив:
— Не журись, байдуже... —
Та й упав сердега поруч:
— Майбородо, друже...

Командир один лишився.
Ніч грозою дише.
Йде гроза над чорноліссям,
Дерева колише;
Все замовкло, часом куля
Проспіває лише.

Що ж, кінець, виходить, бою?
Справа за тобою!
І праворуч, і ліворуч
Вороги юбою,
А в твоєму кулеметі
Жодного набою...

Ти бредеш холодним бродом,
Скінченим походом, —
Хто ти є і звідки родом,

Чи ми визнаєм згодом?
Ось і ти вже кров даруєш
Тихим сульським водам...

IV

Бій затих. Померхли зорі
В колі небозводу.
Тихо в світі, ніби воен
Не бувало зроду.
В темноті гетьманці й німці
Стали коло броду.

Кажуть німцеві гетьманці:
— В засідці повстанці,
В нас є сало й оковита,
Ну їх к лихоманці! —
Зачекаємо, а річку
Будем брати вранці!

— Згода! — німець одвічає, —
Військо в них хоробре!
Що то значить оковита?
Шнапс? Це дуже добре!
П'є на березі старшина.
Хмара йде за обрій.

V

Вийшла з хати лісничиха.
Ліс гуде в тривозі.
Чути стогін над водою
В темнім верболозі.
Чом ти мовчки, лісничихо,
Стала на порозі?

Чом не йдеш на тихий стогін
Повз печаль і втому?
Чом вагаєшся відкрити
Стежку невідому?

Сон і спокій вже забули
Шлях до твого дому.

Що було — пройшло, минуло,
Уві сні майнуло,
Темне серце стороною
Правду вже прочуло,—
Б'ється серце лісничихи
Злякано і чуло.

Може, там, у верболозі,
Ліг він у знемозі,
Чоловік твій — на військовій,
На важкій дорозі...
Що ж ти стала, лісничихо,
Мовчки на порозі?

Ти стоїш. Неначе вічність,
Проплива хвилина.
Ти стоїш, а крові в серці
Лишилась краплина,—
Ти біжиш і коло нього
Впала на коліна.

Хто він є і звідки родом,
Чи ти визнаєш згодом?
За твоє життя і щастя
Він ішов походом,
Щоб упасти в темнім лісі
Над холодним бродом.

Подивись на це обличчя,
На пробиті груди...
Як пришерхли теплі губи,
Прагнучи остуди! —
Дай напитись, і не думай,
І не бійсь осуди.

Рушника винось із хати,
Перев'язуй рани,
Поки перший промінь сонця
З-поза хмари гляне,
В чагарах його сховати
В тебе сили стане...

Лісничихо, ти вже знаєш,
 Як живеться тихим...
 Над дубами крикнув пугач
 І зайшовся сміхом,
 Обернувся сіроманець
 Подорожнім лихом.

Йдуть важкі ворожі коні,
 День і ніч погоні,
 Тільки ж б'ються — не здаються,
 Падають червоні.
 Палять німці тихі села,
 Ліс твій у пологі.

— Що ж живеш ти стороною,
 Дубом і сосною
 Одгороджена од світу,
 Начебто стіною?
 Я живий ще, я ще чую...
 Говори зо мною...

Він замовкне на хвилину
 І провадить знову,
 Все старе й минуле зводить
 На нову основу.
 Все життя вона чекала
 На таку розмову.

— Три питання, лісничихо,
 Я до тебе маю.
 Перше, буду в світі жити,
 Чи уже вмираю?
 Чи проб'ються наші — друге...
 Третє — не згадаю.

Ой, згадаю, не згадаю,
 Серцем я владаю!
 Тільки прошу, не виказуй,—
 Бо одну лиш знаю
 Правду в світі — треба жити
 Для рідного краю.

Лісничиха одвічає,
Мова її тиха:
— Жити будеш, тільки з того
Невелика втіха,—
Де ж тій птасі гніздя вити,
Як згоріла стріха?

На усіх шляхах паруги
— Глос повен туги —
Привітали партизанів
Балки та яруги,
Мало прийде їх в Полтаву,
Скрізь тепер сутуги...

А на всі твої питання
Відповідь остання:
Гасне темінь, зайнялося
Лісове світання —
Що ж я буду говсрити
Навмання й зарання?

VII

Ранок ходить над водою
Тихою хсдою.
Свиснув птах над комишами,
Мов перед бідою.
Прогримів над осокою
Постріл за рікою.

За рікою підвелося
Ранне сонце мглаве.
Через брід ідуть німецькі,
Гайдамацькі лави.
Мруть під колессм гарматним
Прибережні трави...

Одягнула лісничиха
Шовкову хустину,
Вийшла з хати лісничиха,
Стала біля тину —

Йдуть обози на Полтаву
Повз її хатину.

Йде піхота, йде кіннота,
Йдуть важкі гармати.
Два німецьких офіцери
Стали коло хати.
Пан хорунжий лісничиху
Заходивсь питати.

— Звідси видно брід і стежку,
Ніби на долоні.
Розкажи нам, молодице,
Де пройшли червоні,—
Все одно їх наздогоним,
В нас дебели коні!

Осміхнувшись, одвічати
Стала лісничиха:
— Мало хто проходить лісом,
Стережуся лиха,
Та й у ніч погано бачу,
Бо ж не пугачиха...

— Жартувати, молодице,
З нами не годиться!
Ти, я бачу, не з лякливих —
Заповзята птиця...
Говори, не то з тобою
Заговорить криця!

Подивилася на нього
Стримано і строго,
Наче блискавку, послала
З віч пересторогу,
Геть від тину подалася
Мовчки до порогу.

— Гальт! — гукнув за нею німець.
— Стій! — хорунжий мовив.
Зупинилась, а над серцем
Гніву дужий повів
Пролетів, огнем пробився
До найглибших сховів.

Мовчки німець нахилився,
Мов поклав поклону,
Він кашкета піднімає,
А зоря червона
На кашкеті вільно грає —
Що їй заборона?

Пан хорунжий револьвера
Вирила з кобури:
— Говори, кого ховаєш,
Бо спушу три шкури
З тебе, шкуро барабанна,
Хвойдо із баюри!

VIII

Лісничихо, де цей голос
Чула ти раніше?
Мерхлі очі... Ти їх знаєш
Не з учора лише!
Рот, спотворений прокльоном,
Перегаром дише.

Ось хитнулося в тумані
Все твоє минуле:
Ночі, звихрені і п'яні,
Збуджене й послуле,
Перші дні і дні останні,
Серце тихе й чуле.

Як ударив понад світом
Кінь війни копитом,
Він пішов у першій полку
Дальнім шляхом битим,
Падав серпень над межею
За незжатиим житом.

— Не чекала, що зустріну
При такій нагоді...
Ні в Карпатах не загинув,
Ані на Стоході.

Повернувся в Україну,
Та в яким поході!

Що ж ти «здрастуй» не говориш,
Любий чоловіче?
Що ж не глянеш, як бувало,
Приязно у вічі?
Що було — було й минуло,
Не буває двічі.

Все забув, що мав у світі:
Край свій і дружину,
Заповзявся, запродався
Ворогу в чужину,
З ворогами повернувся
В нашу Україну.

Камінь в грудях, а не серце,
Коли мало змогу
З ворогами святкувати
Підлу перемогу..
Будь ти проклятий навік!
За мою знемогу!

Пан хорунжий лісничиху
Слухає й регоче,
Брови зводить, губи кривить,
Мовить неохоче:
— Що ти, бабо, схаменися!
Не замилуй очі!

Та чи довго нам з тобою
Панькатися треба?
Одвічай, бо суд у мене,
Коли є потреба,
Без постолів душу божу
Висила до неба.

А проте, і ласки в мене
Можеш заслужити.
Де червоного сховала?
Скажеш — будеш жити.
Що ж мовчиш, чи ти зо мною
Будеш говорити?

— Я з тобою говорити
І буду й не буду,
Пам'ятала, де сховала,
А тепер забуду.
Не злякалася я твого
Осуду чи суду.

В світі є шляхи до правди,
Не тобою збиті,
І не ти мені до щастя
Шлях вказав у світі,
Тож не я перед тобою
Стану при одвіті.

Будуть ночі горобині,
Не такі, як нині,
Можна буде в світі жити
Змореній людині,
Буде вільно і червоно
В нашій Україні!

ІХ

Йдуть обози на Полтаву
Повз твою хатину.
Б'є німецький кінь копитом
Шовкову хустину.
Більш на стежці, лісничихо,
Я тебе не стріну...

Прив'язали лісничиху
До сосни спиною.
Ліс підводиться за нею
Темною стіною.
Крякнув віщій і подався
Ворон стороною.

Тільки плаче над водою
Чайка невеличка,
День згасає і минає
І заходить нічка,
І горить сосна смолиста,
Наче тая свічка...

Дні світають і минають.
 Мерхнуть ночі сині.
 Закипіло, зашуміло
 Всюди в Україні.
 Гроловицею знялися
 Ночі горобині.

Йдуть бої на Україні —
 Вороги на коні.
 Б'ють дороги копитами
 Партизанські коні.
 Йдуть загони більшовицькі,
 Зоряно-червоні.

Йдуть загони навздогони
 За ордою злою,
 Наче вихор, наче буря
 Мчить над ковилою.
 Одному загону випав
 Шлях понад Сулою.

А Сула повільно котить
 Світлу тиху воду.
 Командир загін спиняє
 В лісі коло броду,
 Він це місце пам'ятає
 З початку походу.

Він лежав при кулеметі
 В темному заметі,
 Другий з ним zostавсь Чернега,
 Майборода третій...
 Де ти, Майборода, друже?
 Гей, Чернего, де ти?

Лиш Сула повільно котить
 Світлі води тихі.
 І стоїть над синім бродом
 Хата лісничихи.
 Та зненацька дикий голуб
 Вилетить з-під стріхи.

А вночі вітри холодні
Люто б'ють щосили
У старий сосновий стовбур
Чорний, обгорілий...
Чорний стовбур — темний попіл,
Давній, посивілий...

Командир бійцям говоріть:
— Ще нам є походу,
Ще нам довго воювати,
Битись за свободу,
Тільки серця лісничихи
Не забути зроду.

І вперед, вперед, як вихор,
Бо рясна тривога,
Бо захрясла ворогами
Зоряна дорога —
Тільки ж наша є й назавжди
Буде перемога!

Вже ворожі не повернуть
В Україну зграї,
Бо свобода де повстане —
Більше не вмирає,
Перед нами і за нами
Світлі виднокраї.

За Сулою рвуть дорогу
Партизанські коні.
Слава в Києві лунає
В переможнім дзвоні.
У Путивлі пломеніють
Прапори червоні.

Слава бурям переможним,
Слава дням тривожним,
Слава нивам і заводам
Вільним і заможним,
Слава силі більшовицькій
В подвигів кожнім!

Слава тим, що одкривали
Нам шляхи до права,
Слава Армії Червоній,
Що зросла, як лава,
Нашій вільній батьківщині
Слава!

1937

НА КРУТИХ БЕРЕГАХ

1

Вже синя крига пропливла Дніпром...
Вже гріє сонце, а либонь ще вчора
Над даллю сірим, мовчазним шатром
Повсть неба повисала непрозора,
І дужий вітер рвавсь і в кручу бив,
І кучугури намітав на кризі,
По берегах — між верб і між дубів,
І далі мчав, і геть зникав в пониззі.
Либонь учора ще поля німі
Снігами зогрівали чорні груди,
І ні кінця, ні краю тій зимі,
Здавалося, не видно і не буде, —
Але як зёрно в невідому мить
У борознах незримо проростає,
Так і весна вночі, коли все спить,
Зненацька в небі хмарку розгортає,
Випростує прозорих два крила —
Теплом війнула і перемогла.

2

Дихнув з-під сонця перший вітерець —
Та стільки в ньому весняної сили,
Що під снігами зворухнувся ширець,
Сніги в степах зненацька почорніли,
Із проталі родивсь малий струмок,
Ось поблизу озвався до нього другий,

Над ріллями підвівсь легкий димок,
Все гомонить — ліси, стави, яруги;
Вертаються знайомі журавлі
На давнє гніздя, що весна колише;
В розкритій навстіж кузні ковалі
Б'ють об дзвінке ковадло веселіше.
Механік оглядає трактори,
Завгосп чаклує щось біля мастила...
Ремонт закінчено — днів через три,
Десь з понеділка час усім до діла:
Вже голова й колгоспний агроном
Не раз стояли в полі за селом.

3

Прийшла вона, та довгождана мить,
Коли відчуєш ти — весна вже, люди!
Яким вином вона тебе п'янить,
Якою радістю сповняє груди!
Виходиш ти на кручу до Дніпра
Напитись сонця, блиску хвиль і вітру, —
Він то летить, то ляже й завмира,
То заведе мелодію нехитру,
То змовкне й прислухається до хвиль,
Що пошепки говорять з берегами, —
Блакить, неначе вимита суціль,
В хмарках прозорих проплива над нами...
Як розлилось! Не видно берегів!
І тільки чути плюскіт, шепіт, спів, —
Усе, що нам в зимові ночі снилось,
В цю мить пробудження, в цей ранній час,
Не лиш для нас, але таки й для нас —
В живущих подихах весни здійснилось.

4

Матвій Горбенко над Дніпром стояв.
Пругкий вітрець крилом щоки черкався.
Був тихий ранок. Перший пароплав
Пройшов униз сагою — на Черкаси.
Плота важкого з хаткою на нім

Буксир тягнув і пихкав неймовірно.
Над вогнищем біля хатинки дим,
Як на землі, підводився сумирно.
А лівий берег — золоті піски,
Червоною порослі шелюгою,
Невидимий лежав, як дно ріки —
На безліч верст під повною водою.
Лиш де-не-де, неначе острівці,
Стояли на горбах хати й споруди,
Та срібні верби, наче в молоці,
Брели у крижаній воді по груди,
І сива чайка з криком, як завжди,
Легким крилом торкалася води.

5

Ремонт скінчивсь — спочинки трудові
Матвій справляв на березі Славути.
Не нині — завтра трактори нові
З заводу мають в МТС прибути,
Як прибувають кожної весни;
Звичайно, в цім немає дивини,
А все-таки, як знак — весна вже в силі,
Чекаєш нетерпляче їх... Залий.
Пального в баки — і рушай мерщій
Могутнім плугом нарізати ріллі,
А поки що подумай, відпочинь;
Твій відпочинок право, а не лінь.
Міцніє в м'язах вистояна сила,
Міцнієш ти на самоті в думках,
Які шугають, наче вільний птах,
Що ген у небі розправляє крила,
Прямуючи під хмарами в політ —
Перед тобою весь широкий світ!

6

З тієї кручі, де стояв Матвій
У ватничку своєму та вушанці,
Старій його вушанці фронтівій,
Багато бачив він сьогодні вранці,

Неначе одкривала ця весна
Йому шляхи в майбутнє і минуле;
Незмірена безмежна далина,
Мир, щастя, труд, пожарище, війна —
В його очах спливли і промайнули.
Є в споминах колишнього бійця
Вогонь, що загартовує серця,—
Він все, що є, все, що було й що буде,
Поєднує без видимих зусиль,
Народжуючи силу, а не біль,
Що тягарем привалює нам груди.
Не умирають у людській душі
Ні давні дні, ані товариші;
Ти не один — вони з тобою всюди.

7

У дні війни він згадував село,
Яким воно було перед війною.
Тепер воно у пам'яті сплигло
За грізною — в руїнах — далиною,
Неначе знову з волзьких берегів
Його він бачив крізь запону диму...
В глибинах схований нещадний гнів
Властивість мав, душі бійця питиму:—
Не пригасать.— Від Волги до Дніпра
Судилася йому важка дорога,
Але, спізнавши міру зла й добра,
Він знав уже, що тільки перемога
Могла йому прожити повернуть,
Вдень і вночі в його думках присутне,—
Лише за нею одкривалась путь
Для нього від минулого в майбутнє.
О путь війни! Пожежа, кров, бої...
Було не легко перейти її.

8

Уже одкривсь перед бійцями Дін...
У їхній роті був боєць один.
Немолодий, з цих місць, станичник родом,—

Матвій лежав з ним поруч; на отих,
Присипаних сніжком горбах крутих
Під сірим передсвітнім небозводом
Станичник бачив курені, плоти —
Ось тільки Дін по кризі перейти,
Одкрити двері і зайти до хати,
Де діти ждуть його, де жінка жде
Між стін старих, рідніш яких ніде,
Хоч би й хотів, у світі не зискати...
На сході ледве мріло. Ждав Матвій
Сигнальної ракети сам не свій —
Стискала серце тягарем напруга;
Коли з-за Дону вдарив міномет
І збоку лейтенант гукнув: — вперед! —
Він думав лиш про щастя свого друга.

9

А той підвівся в передсвітній млі...
Як тяжко одривати від землі
Важке, немов свинцем налите тіло,
Що до землі припало й приросло!
Навколо шелестіло і гуло,
Ревло, стогнало, рвалося, клекотіло,
Снаряди й міни падали на лід,
Уламки криги і осколки сталі
Навкруг свистіли, а кривавий слід
По кризі простягавсь все далі й далі.
З станиці рідної, з отих горбів
Уперто ворог по бійцеві бив,
А він не зупинявсь ні на хвилину,
Не прихилив під кулями чола —
Його тепер спинити не могла
І смерть сама. Рвонуло близько міну,
На ньому шапку збило — він побіг
І перший став під кручею на сніг.

10

Вже сонце сходило. По всій ріці
Перебігали й падали бійці.

Вогнем з-під криги вибивало воду.
Уже й на кручах поблизу тинів
Бій закипав, як вир, і шаленів...
Аж ось і сонце підвелось зі сходу,
І все навкруг злилось в залізний спів,
Що обіймав хати, сади, дороги,
Котивсь, летів у глиб донських степів,
На ближні ниви й дальні перелоги.
Лиш той, хто вийшов з темних бліндажів
На спалених руїнах Сталінграду,
Хто гіркоту поразок пережив,
Але зберіг над серцем мудру владу,
Міг відчувать у кожному селі,
Що — визволене — згарищем лежало,
Весь біль, всю скорб радянської землі...
Але й цього було бійцям замало!

11

Замало кожному із нас було
Заходити у звільнене село
Чи місто, щойно визволене, й знати,
Що з кожного будинку, в дощ чи сніг,
Нас вибіжать стрічати на поріг
Чиясь дружина й незнайома мати!
Звільняючи безвісних матерів,
За них іти готовий до загину,
Щасливий до кінця був той, хто стрів
І рідну матір, і свою дружину.
А скільки з нас, потомлених, в свій дім
Приходило після важкого бою,
І з гіркотою зустрічали в нім
Зруйноване життя перед собою.
Скільком ховати довелось між нас
Важку сльозу, що скочувалась з ока,
Скількох вкривала сивина глибока —
Мовляв, спізнився, чи прийшов не в час...

І то було, як кажуть, півбіди,
 Коли солдата знов вели сліди
 На захід крізь дощі, сніги, бурани,
 Коли надії міг він не губить
 І мріяти в боях про кращу мить —
 Мить зустрічі, що все-таки настане.
 Але траплялося біди й сповна,
 Коли у хату сходились сусідки,
 Його біди небалакучі свідки,
 І промовляла котрась з них: — війна...
 Мовчав боець — мовчав і кам'янів.
 Не він один. У кожній хаті горе.
 В цю мить у ньому закипав не гнів,
 А те чуття пекуче і суворе,
 Яке вогнем випалює серця,
 Висушує від сліз важких повіки
 І, оселившись у душі навіки,
 На бій новий і мсту веде бійця.

Коли на кручах розгорівся бій,
 Згубив з очей станичника Матвій.
 Востанне бачив він його в хвилину,
 Коли боець, затисши автомат,
 Уже без шапки біг до перших хат,
 Одну між ними бачачи хатину...
 Тепер Матвій його помітив знов.
 Із-під брови сочилась темна кров,
 Він горілиць лежав посеред двору.
 Стояли мовчки осторонь бійці —
 І хто стискав гранату в кулаці,
 А хто гвинтівку оглядав суворо,—
 А на колінах важко перед ним
 Вклякала жінка, поглядом смутним
 Вдивляючись у риси захололі,
 І голосила й не ховала сліз —
 Він повернувся й волю їй приніс,
 Але без нього їй немає долі!

І думалось Матвієві в ту мить,
 Що й він хотів би у бою зустріть
 Отак свою хвилину неминучу,
 Коли, втираючи з обличчя піт,
 Він вибіжить на стежку в давній світ —
 З щасливим серцем на дніпрову кручу.
 Коли судилося — хай тут, не де,
 Він горілиць, мов зрізаний, впаде,
 Обніме землю поглядом востанне,
 Всміхнеться нивам, що лежать навкіл,
 І хмарам, що летять на суходіл,
 Як вісники прозорого світання...
 Летіть, пливіть, неначе журавлі,
 Торкайтеся легким крилом землі,
 Сурміть свій жаль над ним на повні **груди,—**
 Та знайте, що отой, хто так поліг,
 Життям своїм страждання переміг,
 Для нього смерті не було й не буде!

Торкнувсь повільно пальцями Матвій
 Своїх важких, немов набряклих, вій...
 Чи свіжий легіт, сповнений напруги,
 Над весняним Дніпром його пробрав,
 Чи грізний вітер давніх переправ,
 Шляхів через ліси, степи, яруги,
 У спеку й холод, у сніги й грозу,
 Що пролетів в цю мить перед очима,
 У нього з ока витиснув сльозу?
 Дніпро лежав під кручею, внизу,
 І даль за ним туманилась незрима...
 А за горбами, між розлогих нив,
 Над кузнею димок прозорий мріяв,
 Мотор здаля, немов бджола, бринів,
 А з птахоферми голоси півнів
 На мить у спомин входили Матвіїв,—
 Та ось їх крик веселий відлунав,
 І знову він в минуле поринав.

Матвій вернувся з Німеччини в жнива.
 В те літо хліб жінки серпами жали.
 Жили в землянках. Та любов жива
 І впертий труд уже випереджали
 Незгаслу мрію. Не вагавсь Матвій.
 В старій своїй солдатській гімнастерці
 До діла давнього він став мерщій
 З новим завзяттям у змужнілім серці.
 Він знов робити в МТС почав,
 Копався в брукті, пилом укривався,
 В Черкаси їздив, в Київ наїжджав,
 І де гвинтом іржавим розживався,
 А де й старе магнето здобував,
 Випрохував пального і мастила,
 Недосипав, про себе забував,
 Заріс в щетину, спав, як кажуть, з тіла,
 А перший трактор всім на дивину
 Орати вивів під озимину.

Вже забуваються ті давні дні,
 Але у першу осінь по війні
 Колгоспи, що підводились з руїни,
 Іще впрягали у плуги корів
 І — демобілізований — ще брів
 Армійський кінь по нивах України.
 Ще на руках носили в села ліс,
 Не повз хати, а повз вогкі землянки,
 І білий пломінь у мартенах гриз
 На брукт порізані гармати й танки.
 Метал ішов з полів — не на поля,
 Умита щедро кров'ю чорна скиба —
 Заледве оживала ще рілля,
 Але од неї вже чекали хліба...
 О мирний хліб, тебе старий солдат
 В житті цінує як ніхто й ніколи!
 Та не один Матвій в осіннє поле
 Свій посівний виводив агрегат.

Він трактора кермо тримав в руці,
 А на причепах, отакі ж бійці,
 Стояли сівачі — і зерно миру
 На першу по війні озимину
 В глибоку безконечну борозну
 Лягало, наче пісня в душу щиру.
 Так ниву ту, що кров'ю боронив
 Він у боях чотири довгих роки,
 Орав, і засівав, і боронив
 Матвій Горбенко знову. Щастя й спокій
 В змужнілій озивалися душі.
 Він озиравсь і бачив: скрізь по нивах
 Трудилися його товариші.
 О, скільки сердець суворих і щасливих,
 І скільки відданих невтомних рук
 Вітчизні віддавали плідну силу,—
 Здавалось, борозну до небосхилу
 За трактором врізав колгоспний плуг.

На польовому стані вечори
 Осінньої холодної пори,—
 Вагончика оббиті повстю стіни,
 У котелку солдатському—куліш,
 Короткий сон — склепити очі лиш,
 Бо оранка й вночі іде — в дві зміни.
 Горять, повзуть по полю ліхтарі,
 В нічному небі хмари — ні зорі,
 Дрібний, колючий дощик накрапає,
 Ударить вітер десь з-поза Дніпра,
 На мить одну на ріллях завмира
 І знов летить... Поволі розсвітає.
 Приходить день, і з ним іде з села
 У кожушку та дівчинка мала,
 З якою він колись ходив до школи...
 Як підвелась, як виросла вона!
 Наблизилась, вагончик обмина...
 До нього? Ні, не зважиться ніколи.

Що він собі у голову забрав?
 Газети принесла — от тільки й справ.
 Лиш темні очі зраджують Килину —
 Ось блиснули із-під пухнастих вій,
 І в погляді прочитує Матвій,
 Як серце б'ється їй в оцю хвилину...
 Ну, вже ж і вітер! Щоки аж горять.
 Чи то від радості, — не розібрать, —
 Чи ніяковість залила їх жаром?
 Вона читає вголос, як колись
 Було у школі... Погляди зійшлись,
 Як сповиває серце дивним чаром,
 Що ллється з тьмавих, мов пригаслих віч!
 В них і питання, й відповідь, і клич,
 Солодкий хміль і радісне похмілля.
 Минула осінь, випав перший сніг,
 Уже зима ступала на поріг.
 Матвій скликав сусідів на весілля.

Що треба нам для щастя? Вік живеш,
 А все немов до берега пливеш.
 Уже ми дещо знаєм про Матвія,
 Але ж його Килина, що вона?
 У дівчини була своя надія,
 Коли у червні почалась війна.
 На осінь мала їхать в інститут,
 Щоб агрономом у колгосп вернутись,
 А довелось хустиною запнутись
 І, мов тій миші, заховатись в кут.
 Всього було: від полицая в ліс,
 І від вербовки з поїзда тікала,
 У лозах пролила немало сліз,
 Коли слідів до партизан шукала.
 Немов на смерть, верталася в село,
 Ховалась, сподіваючись на краще...
 Всім важко під ярмом в селі було,
 Але селянській дівчині найважче.

Згадавсь мені останній день війни,
 Травневий день під небом чужини,
 Замшілих замків мури старовинні,
 У небо підняті тонкі шпилі,
 Безлюдна даль ворожої землі
 В буянні трав, у веснянім цвітінні...
 Згадавсь мені курний вузький шлях,
 Що простягавсь в отих чужих полях
 Поміж тополь в зеленому одінні.
 Вже третій день, не сходячи з машин,
 За ворогом ми мчали наздогін,
 А він, розбитий, в смертному тремтінні,
 По селах розбігавсь, вповзав в ліси,
 Зітхаючи тихцем про ті часи,
 Коли підступна лють його раптова
 Обпала в червні на світанні нас,—
 Чотири роки, не короткий час,
 Авжеж, та не про нього зараз мова!

Машини наші рвались крізь поля,
 Рудого пилу хмару за собою
 Лишаючи... І вздріли ми здаля,
 Як нам назустріч бігло щось юрбою,
 В такій же куряві, від недалеких хат.
 Чому так серце стислося в тривозі?
 Ще мить одна... Та це ж юрба дівчат
 Назустріч нам летіла по дорозі!
 В старих хустинах білих, босоніж,
 В якісь подерті вдягнені кохтини,
 Вони вже обнімали нас — раніш,
 Ніж встигли зупинитися машини.
 «Ой мамо!» «Наші!» — Гамір, сльози, сміх...
 Ми на машини підхопили їх,
 Полк рушив далі — всі були мов п'яні,—
 Гірка була ця зустріч в чужині,
 Хоча й кінчались цим стражданнтя дні,
 І даль пливла в травневому буянні.

...Десь мати голосила, десь ридав
 Похилий батько по пропащих дітях.
 Їх поліцаї гнали, оглядав
 Німецький лікар догола роздітих.
 Немов німу худобу, гнали їх
 На станцію, в вагони товарові...
 Прощай, дівоча радість, милий сміх,
 Прощайте, рідні береги дніпрові,
 Прощай, колгоспний клуб, садок, кіно,
 Прощайте, подруги з моєї ланки!
 За Одером нас ярма ждуть давно,
 Прощайте всі — тепер ми полонянки.
 Колеса під вагоном тупо б'ють,
 Немов кайдани в кузні десь кують,—
 Розбить підлогу і на рейки впасти,
 Аби тії Німеччини не знать,
 Аби у тій неволі не конать,
 На ката не робить, не шить, не прясти.

Так на привалі пізньому вночі,
 Над котелками у солдатським колі
 Дівчата нам гіркі свої плачі
 Співали, складені в біді, в неволі.
 І мовчки слухали отих пісень бійці,
 Брати й батьки таких же полонянок,
 Цигарку згаслу держачи в руці,—
 І так застав нас повоєнний ранок.
 В дорогу, в путь — мерщій, мерщій відціль...
 Зливається у буряні потоки
 Уся журба, увесь пекучий біль,
 Що в душах визрівав чотири роки.
 Ми вдосвіта збирали тих дівчат
 До рідних селищ, до знайомих хат.
 Вертайтесь!.. Ми знали в ті хвилини,
 Що не даремно нам вогонь і сталь
 Проклали шлях в оцю ворожу даль,
 За сотні битих верст від батьківщини.

Матвій полк на захід прямував.
 Він знав — зустріне, і не тратив віри,
 Хоч не писав, і сам листів не ждав...
 Вони зустрілися уже в дні миру.
 Пливли літа, цвіли сади й жита.
 Уже й малий Андрійко підроста
 В Матвійовій новій високій хаті,
 Уже не раз у поле трактори
 Весняної й осінньої пори
 Матвій виводив. Щедрі та багаті
 Не раз вже колосились врожаї
 На берегах могутнього Славути,
 Та знову й знову спомин про бої
 В душі спливав, немов будив її,
 І серцю не давав вночі заснути.
 Матвій дружину мав, білявий син
 У нього підростав уже, то ж він,
 Здається, міг уже щасливим бути?

Зоветься ў з м і н ь в річці бистрина,
 Найглибше місце, що й в зимову пору
 Не замерзає, наче там зо дна
 Живе тепло підводиться угору
 І топить кригу, що лежить навкруг;
 Так є глибінь в душі бійця старого,
 В якій живе його найкращий друг,
 Той найвірніший друг, понад якого
 Не буде в тебе й не було в житті;
 Здається, що й не згадуєш ніколи
 Того, з ким перейшов важкі путі,
 З ким береги в боях долав круті,
 З ким переходив ти життя — не поле;
 Що з того, що між вами безліч верст?
 Солдатська дружба відстані не знає,
 Хоча б ти й був цю мить один, мов перст,
 А правда у твоїм житті одна є —
 Це вічна дружба, що братів єднає.

Не пишеш сам, то вже й не ждеш листів...
 Бо що той лист? Він, може б, і вмістив
 Все, що хотіло б серце розповісти,
 Та не призвикла ще рука бійця
 Непослуха тримати — олівця;
 Бійцеві легше в дальній поїзд сісти
 І тиждень їхати кудись на схід,
 В даль дивлячись, мов у вікно відкрите,
 Щоб ніч одну за кілька довгих літ
 З товаришем старим проговорити,
 А світом знов на станції стоять,
 Дивитися, як гаснуть в небі зорі,
 І слухати, як про своє шумлять
 Старі дуби чи темні осокорі;
 Немов на дружбу кладучи печать,
 Потиснуть одне одному долоні,
 А потім довго думать і мовчать,
 Безсоння коротаючи в вагоні.

Проте листа послав таки Матвій
 І відповіді ждав, але, на подив,
 Личков, його товариш фронтовий,
 З яким здружився він на передовій,
 На маршах в час далеких переходів,
 Чомусь мовчав, не озивавсь на лист...
 Що б сталося? Працює почта справно.
 Пригадував листа нехитрий зміст
 І осміхавсь помалу тракторист:
 Авжеж листа він кинув так недавно,
 Що відповідь ще не могла прийти.
 Писали й ви товаришам листи
 І відпсвіді з нетерпінням ждали,
 То й знаєте, які гіркі думки
 В нас будять неохоржані рядки,
 На котрі ми надію покладали.
 Коли не пишуть нам товариші,—
 Сумуєш, ходиш з тягарем в душі.

А був і справді Никанор Личков
 Матвієві не тільки другом — братом...
 ...Понад Дніпром спливають хмари знов.
 Осінній дощ. В шинелі, з автоматом,
 Матвій пригадує себе в ту ніч.
 О, голоси солдатські на привалі,
 Коли не бачиш в темряві облич,
 Покуриш лежачи й рушаєш далі!
 Іще один останній перехід —
 І пробиваючи промінням тучу,
 Для тебе позолотить сонця схід
 З дитинства знану задніпрянську кручу.
 В багрянці й темнім золоті гора
 В осіннім плесі сивого Дніпра
 Одіб'ється близька, твоя, знайома,
 На сполох серце в грудях вдарить знов —
 Ти не хилився в битві, ти дійшов,
 Лиш хвилю перейти — і ти вже вдома!

У рідну хату знову зайдеш ти —
 Лише б дніпрову хвилю перейти,
 Ту течію, яка тебе гойдала
 В дитячу пору на малім човні,
 Ту відстань, що в давно забуті дні
 В свої обійми хлопчика приймала;
 Те тихе плесо, в котрім майорів
 Відбиток хмар, — оту блакитну заводь,
 В якій ти брав на вудку пічкурів
 Й на камері старій учився плавать.
 Уже не час тепер, не далина —
 Вогонь стоїть між вами, мов стіна,
 Але крізь нього ти пройти готовий;
 Тепер тебе спинити не могли б
 Ні сталь гаряча, ні холодна глиб;
 Не спалах одчайдушності раптовий,
 А вперта мужність, що в душі зросла,
 Тебе на батьківщину привела.

Я згадую дні наступу, коли
 До українських вогнищ ми дійшли,
 Й того бійця, степів казахських сина,
 Що, на коліна ставши, зняв шолом
 І в бій новий пішов з ясним чолом,
 Поцілувавши землю України.
 Згадаймо цю братерства віщу мить,
 В якій любов відбилась і надія,
 І глибше ми зумієм зрозуміть
 Синівські почуття й думки Матвія.
 Йдучи з Личковим поруч, він мовчав,
 Плечем вчуваючи рамено друга,
 А в серці в нього наче спів звучав,—
 То давній біль і невимовна туга,
 Перекипівши в ньому, з глибини,
 Мов зашпори виходили, й натомість
 Спокійна залягала в ній свідомість,
 Гартована у вогнищі війни.

А Никанор Личков — він розумів
 І шанував Матвійове мовчання...
 Тут дружній жарт, звичайне запитання
 Були б доречніші високих слів,
 Але й на них був Никанор скупий,
 Він взагалі балакав дуже мало,
 Та це мовчання в темряві нічній
 Міцніш, ніж інших мова, їх єднало.
 Як часто з нами у житті бува:
 Не розуміючи чужого лиха,
 Ми промовляємо гучні слова,
 Коли нам треба лиш озватись стиха
 Чи погляд кинути — і ним допомогти
 Тривогу другові перемогти,
 А чи хвилиний сум перебороти,—
 За оці науки просту глиб
 Личкову всі ми дякувать могли б —
 Парторгові Матвійової роти.

...Вже дихав з віддалі вологою Дніпро.
 На зборах полкового партбюро,
 Вночі, під час короткого привалу,
 Матвієві в одну недовгу мить
 Душею довелося пережити
 Минулого нелегку путь тривалу.
 Перейде він через Славуту міст,
 А чи впаде під спалахом огнистим?
 І вирішив колишній тракторист
 Іти на переправу комуністом.
 Лишалось зробити перший крок.
 Як вогники примерхлих цигарок,
 Тремтіли теплі зорі під полою
 Шинелі сірої, що укривала світ.
 Над берегом згасав ракети слід,
 Пригашений вологою імлою,
 Що в небо піднімалась од Дніпра,—
 А голос серця говорив: пора...

На плащпалатці мовчазні бійці
 Малим гуртком сиділи округ нього.
 Біліла в Никаноровій руці
 Його заява; стримано і строго
 Парторга голос в темряві звучав,
 Неначе прихрипаючи від спраги,
 Коли він при ліхтарику читав
 Слова заяви, мов слова присяги.
 Пісок і листя вітер ворушив,
 Ось першу краплю з хмари дощ просіяв...
 В мовчанні з подихом товаришів
 Зливався подих стриманий Матвіїв.
 Коли секретар обізвась: «Хто за?»
 Матвій заплющив очі — і сльоза
 Вниз по щоці у нього пробриніла,
 В куточку вуст її солоний смак
 Солдат відчув — і був у тому знак,
 Що в нього серце є, а в серці — сила.

У кожного в дорозі до мети
 Уроча є і нелегка хвилинка,
 Коли крізь спробу на вогонь пройти
 Повинна не вагаючись людина.
 І чим грізніші хмари угорі
 Блукають потемнілим небозводом,
 Тим більш слід вірити провідній зорі
 І йти за нею, всупереч негодам.
 Так нас навчає той суворий час,
 Коли в нічних степах вогонь не гас,
 Коли удень над селами й містами
 Підводився до неба чорний дим
 І віще сонце угорі за ним,
 Мов за опоною пливло над нами.
 Щасливий, хто з дороги не звертав
 І не сидів у затишку в час бурі, —
 Та жалюгідні душі ті понурі,
 Яких в негоду острах обгортав!

Стояла тиша на передовій,
 Коли з парторгом повертався Матвій
 По втоптаних пісках між шелюгою
 У свій окоп на березі Дніпра;
 Правобережна мовчазна гора
 Темніла за дніпровою сагою,
 Ледь різьблячись на хмарнім неба тлі...
 Припавши до вологої землі,
 Вони повзли останніх кроків двісті;
 Невже про наступ догадався фашист?!
 Вже розлягавсь над берегами свист,
 І шелест мін, і спалахи вогнисті, —
 І знов навколо облягалась тьма,
 Холодна, зосереджена, німа —
 І в ній прожектор лапою блідою
 Намацував розкопані горби,
 Куці обскубані, повалені дуби
 І вузлуваті верби над водою.

Згасав прожектор — знов повзли вони,
 Минаючи плоти, дубки, човни,
 Прикидані гіллям, у землю вриті
 Гармати жерлами на захід, тягачі,
 «Катюші», що під'їхали вночі,
 Брезентом сірим, мов пісок, укриті.
 Тут визирали міномети з нір,
 Там на шляху підводивсь капонір,
 Ретельно замаскований лозою;
 Мовчав Дніпро, мовчали береги,
 І панувала тиша навкруги —
 І тиша та була перед грозою.
 І не один в окопчику своїм
 Солдат, пригадуючи рідний дім,
 Обгризком олівця писав заяву,
 Яку на серці в нього знайде хтось
 З бійців, що їм шасливо довелось
 Скінчити цю дніпрову переправу.

В окопчику вузькому, мов нора,
 Матвій зіщуливсь поруч з Никанором.
 Сто кроків залишалось до Дніпра,
 Та в темі його було не видно зором,
 Лиш чуть було, як хвиля в берег б'є
 І щось йому нашіптує своє,
 Давно відоме і спокійно-звичне:
 Про літо, що минуло, про сніги,
 Що незабаром вкриють береги,
 І про весни нове буяння вічне.
 Матвій вслухався в тихий плескіт хвиль,
 На повні груди вдихував вологу.
 Він вийшов юнаком в бої відціль,
 Щоб з мужністю — принести перемогу.
 Так зёрно, що не вимерзло в ріллі,
 Вітрами бите і снігами вкрите,
 В свій час стеблом підводиться з землі,
 Народжуючи збіжжя ваговите.

Закурюючи потай з-під поли,
 Щоб скоротити довгий час чекання,
 Вони розмову стиха завели
 Про інші ночі й береги, коли
 Вони чекали іншого світання.
 Було б зтяжко людям в світі жить
 І, дивлячись в минуле, пам'ятати
 Будь-кожну пережиту в щасті мить,—
 Це добре знають на війні солдати.
 Але ще важче б нам жилось в житті,
 Коли б і горе й радощі минулі
 Ми забували на отій путі,
 Де смерть для нас таїться в кожній кулі.
 В ту ніч парторг на березі Дніпра
 Вслухавсь думками в дальні волзькі хвилі,
 І воскресала перед ним пора,
 Що поки й віку в серці не вмира —
 Дні юності і дні дитинства милі.

Давно зійшов той буряний засів,
 Що сіяла вогнем доба сувора...
 Дніпровий вітер наче воскресив
 Примерхлий спомин в серці Никанора,
 І він з окопу пильно поглядав
 На задніпрянську ледве видну гору,
 Палив цигарку і розповідав.
 Перелетівши далеч неозору,
 З приволзької дзвінкої ковили
 Йому знайомий гомін озивався:
 Бої в степах уже й тоді гули
 Та Сталінград — Царициним ще звався.
 Покіль життя — він чутиме той спів,—
 О, як лунав у глибині степів
 Вогонь царицинської оборони,
 Коли приповз в окоп до батька він,
 Зідравши шкіру з ліктів і колін,
 І в кошику приніс харчі й патрони!

Що бачив він в окопах того дня?
 Навкруг були усе свої — рідня,
 Робітники з гарматного, сусіди, —
 Він звик їх з батьком зустрічатъ завжди;
 Коли він степом підповзав сюди,
 Спочатку в нього, правди діти ніде,
 Морозом страх по спині перебіг
 І кров у жилах наче заholола, —
 Але, своїх побачивши довкола,
 Він те чуття хвилиenne перемиг.
 Перепоясані по піджаках
 Патронними веселими стрічками,
 Куди не глянь — з гвинтівками в руках
 Батьки вели розмову з хлопчакками.
 Аж он його товаришок Василь
 Махнув йому рукою й засміявся.
 Що? Чорта з два! Нітрохи не боявся!
 Візьму кошолку й підемо звідсіль.

Старий Личков напитись попросив,
 Спокійно краплі з вусів обтрусив,
 У магазин загнав обсяму спиритю,
 Приліг в окопі — з-поза ковили
 На них з оркестрами красновці йшли,
 Та по старому не було помітно
 Що б'є в нім хвилювання через край.
 — Стріляй! — підвівся Никанор.—Стріляй!
 В цю мить на нього батько озирнувся,
 Рукою міцно втис його в бур'ян,
 «Лежи!» — сказав, і, наче крізь туман,
 Побачив хлопець, як він усміхнувся.
 А спереду хиталися степи,
 Гули оркестри і ревли попи,
 І корогви й погони майоріли, —
 В осінньому блідому світлі дня
 Вслід за попами йшла офіцерня,
 Йшла навпростець, як кажуть, до могили.

Враз з гуркотом небес бліда блакить
 Розсілася над степом занімилім,
 І Никанор побачив ту ж мить,
 Як степ, мов хмарою, укрився пилом,
 А те, що лавою на них ішло,
 Немов мара хитнулось і розпалось,
 А корогів розшите золотом тло
 Над димом попливло й заколивалось.
 Так розпочавсь цей вирішальний бій.
 Спокійно й мовчки, наче на роботі,
 З гвинтівки батько кулі по одній
 Білогвардійській посилав піхоті.
 Ура! Ура!.. Гудіння, шелест, свист.
 Старий Личков підвівсь на повний зріст.
 В атаку з флангу рушила кіннота
 І тьмяно в небо врізались клинки.
 Старий аж танцював:— Вперед, синки!
 Оце видать — царицинська робота!

Але зненацька озирнувся старий
 І стрівся поглядом з очима сина:
 — «Ану, додому повертайсь мерщій!
 Там мати хвилюватись не повинна.
 Дивись, аж стугонить навкруг земля...»
 Хіть-не-хіть, не перечачи старому,
 Подався Никанор до Василя,
 Щоб разом з ним вертатися додому.
 Він повз якусь недовгу млосну мить...
 Та де ж Василь? Аж ось він, у воронці.
 Злякавсь? Чому так тихо він лежить?
 Блідий — лиш чорний чуб блищить на сонці.
 Васютко! Не підводить голови.
 Маленька дірочка біля брови,
 І з неї щось вишневе, темне плине...
 Спитайте в Никанора: де й коли
 Його дитинства дні кінця дійшли?
 Він відповість, що саме в ці хвилини.

Вирує і спливає повинь літ.
 Цвіт одцвітає й зацвітає цвіт,
 І пагін молодий, що між дубами
 Од прикорня в недавні зріс літа,
 Вже шапку листу в небі розгорта,
 Потиху розмовляючи з вітрами.
 Коли ж зненацька налетить борвій,
 Він спереду стоїть, як вартовий,
 Уп'явши в ґрунт коріння вузлувате,—
 Хай навкруги ламає дерева,
 Хай з нього листя ураган зрива —
 Дарма, його не вдасться ізламати!
 Він наче народивсь для боротьби.
 Могутній праліс, вікові дуби
 В ньому зростили й викинули вгору
 Розлогі плечі непокірних віт,
 Щоб бачив світ і дивувався світ,
 Як під годину він стоїть сувору.

До вільних вод великої ріки
 Зривались двічі ворога полки
 За чверть століття; місто над рікою
 Вгорталося в запону димних хмар,
 На себе переймаючи удар,
 Націлений підступною фукою
 На даль Москви. В ті дні, в той грізний рік,
 Коли на берегах липневих рік
 Бійці на смерть стояли в обороні,
 Умиті кров'ю, чорні, мов земля,
 Коли залізом зорані поля
 Топтали танки, тягачі і коні,
 Прийшов і я на волзький той укіс,
 Де Никанор Личков родився й зріс.
 Тут мала вирішатись доля світу,
 І світ уже, не зводячи очей,
 Дививсь у млі затемнених ночей
 На землю цю, ще кров'ю не политу.

На ближніх відстанях, на тихому Дону,
 Невпинно гуркотіла канонада,
 Навально наближаючи війну
 До волзьких хвиль і вулиць Сталінграда.
 В затемнений лише учора тил
 Ішла з далеких рубежів піхота,
 Здіймаючи важкий жовтавий пил;
 В степу під містом почалась робота;
 На землю між зотлілої трави
 Гарячі краплі сліз і поту впали:
 Глибокі протитанкові рови
 Жінки, діди і підлітки копали;
 Гармати, націляючись в zenit,
 Охороняли волзькі переправи;
 Укриті клечанням прив'ялих віт,
 Повзли під берегами пароплави:
 У небі сірому, неначе талий лід,
 Фашистський ас прокреслював свій слід.

На Тракторному Никанор Личков
 Тепер і жив — додому він не йшов;
 Вдень чи вночі, чи рано на світанку,
 Так за добу і не склепивши вій,
 Він лад давав машині бойовій —
 Гарматі чи скаліченому танку.
 Царицинські старі робітники
 В ті дні вертались за свої станки.
 В цехах не припинялася робота —
 Одною зміною зробились три,
 І вдосвіта уже не трактори
 Виходили у заводські ворота,
 А танки вперто вирушали в бій;
 І часто командир, башньор, водій —
 Весь екіпаж машини, що вдивлявся
 У тьмаві прорізі бійниць вузьких,
 З робітників — товаришів близьких,
 Найкращих заводських людей складався.

Сerpневий день прозорий, наче скло,
 Повільно перебродив через воду,
 Коли нараз в повітрі загуло,
 З-під сонця налітаючи — зі сходу.
 Шугнули в небо наші літаки
 І бій затявсь над обширом ріки,
 Над простором заволзьким і над містом;
 В розривах попливла бліда блакить —
 Півнеба вкрилось висипом плямистим;
 Винищувачі не могли спинить
 Тієї безперервної атаки:
 Ось запалав завод, ось перший дім, —
 Над Волгою гігантські нафтобаки
 Уже схопились полум'ям і дим
 Спливав у небі чорною рікою,
 І сажа сіялась, мов дивний сніг,
 На даль заволзьких степових доріг,
 Укритих пилом — тугою гіркою...

Я на машині в місто поспішав
 В цей час з заволзького аеродрому,
 І на одній з пекельних переправ,
 Чекаючи повільного порому,
 Затертий, в юрмищі машин стояв.
 Невпинно в небі одна по одній,
 Неначе мертві металеві хвилі,
 У вишині, давно вже не ясній,
 З'являлися фашистські ескадрилі.
 Пором зближавсь повільно по ріці:
 Вже з берега могли ми розглядіти —
 На нім були поранені бійці
 І з дитбудинку вихоплені діти.
 Zenітки били. В небі штурмовик
 Дедалі віражі робив крутіші.
 О, ні, я не забуду весь свій вік
 Отой дзвінкий, ясний дитячий крик,
 Що пролунав у неймовірній тиші!

Мов дерево скляне з води зросло
 І з гуркотом страшним ту ж мить розпалось.
 Пором? Його неначе не було.
 «Панамки» білі по воді несло,
 Якась шинель на хвилях коливалась...
 Та тут і там хтось виривався з хвиль
 І, без надій змагаючись з водою,
 Що з віддалі здавалася рудою,
 Ішов на дно, не зміривши зусиль;
 Минав тяжких хвилин короткий лік
 І, знову розгортаючись зі сходу,
 Всівав свинцем безжальним штурмовик
 Завмерлий берег і завмерлу воду.
 Того порома бачу я кінець —
 Заплющу тільки очі на хвилину.
 Лише один поранений боєць
 На берег вплив кризь лихий свинець
 І виніс на собі з вогню дитину.

Старі бійці, здолавши довгу путь,
 У боротьбі здобувши перемогу,
 Не можемо ми звук отой забути,
 Що сповіща повітряну тривогу;
 Ще постає перед очима в нас
 Завод розбитий, спалена хатина,
 Підбита в берег хвилею дитина,
 Якій в очах веселий вогник згас...
 О, вогник золотий отой, що грів
 Гіркі серця безвісних матерів!
 Я на шляхах війни не раз вдивлявся
 В останні іскри золотих зірок,
 Неначе в примерхаючий жарок,
 Що звільна сивим попелом вкривався
 І погасав, щоб оживати знов
 В душі бійця, завжди, хоч би й на сконі...
 ...Та вас цікавить, де в цей час Личков?
 На тракторному, на своїм прогоні.

Личков лежав під танком на спині,
 Коли нараз загрюкали зенітки
 І шелест бомб зачувся в вишині;
 З-під танка все було Личкову видко;
 Зенітчиці біля гармат своїх
 В плямистих плащпалатках захисних
 Вцілялись в небо синяво-білисте,
 Немов бузковий трохи збляклий цвіт;
 Личков утер з чола гарячий піт.
 Б'ють по заводу чи летять на місто?
 Він ледве встиг подумать, що війна
 Для тих дівчат не дуже легке діло,
 Як розкололась перед ним стіна
 І зкорчене залізо полетіло,
 Неначе пір'я... Моторозна лють
 Немов обценьками взяла Личкова,
 Та він мовчав, не вимовив і слова,
 А лиш подумав: по заводу б'ють!

Б'ють по заводу!. Коли б рідний дім
 На сірий пил розпався перед ним,
 Коли б його дитинства теплі стіни
 В коротку мить, страхітну мить одну,
 Немов упавши в прірву огню,
 Нараз перетворились на руїни —
 Не так би Никанор озвався на те;
 Він мислить міг, що ураган змете
 Не одне щастя на своїй дорозі,—
 Але ж його завод! У цім було
 Таке жорстоке і навмисне зло,
 Якого він простити був не в змозі.
 У хмарах небо, пустки безліч гін...
 Холодну осінь пам'ятає він
 Тут на Мечетці, на малім потоці:
 По перших рейках паровоз привіз
 На двох старих платформах перший ліс,—
 В якому, пак, у двадцять сьомім році?

Він все згадав в одну недовгу мить,
 Яка усе його життя вмістила,—
 Було б і нам не важко зрозуміть,
 Що з давнини тії незрима нить
 Навік Личкова з Тракторним злучила,
 Що не віддасть він ворогу й руїн,
 Як серця власного б не міг віддати.
 Зливався з вибухами шелест мін.
 Личков з-під танка виліз. Довго він
 Із цеху мусив виходу шукати.
 Zenітки били. Сипалося скло.
 Од вибухів усе навкруг гуло.
 Змішалися бетон, залізо, цегла,
 Скалічені станки, шківни, вали.—
 Поранили у сховище несли.—
 Личков не зупинявся: невіддана
 Страшному видиву нечуваного зла,
 Його поміж руїн душа вела.

Бій вже точився поблизу воріт,
 Якими він шодня в завод проходить
 П'ятнадцять літ, п'ятнадцять довгих літ,—
 Його уже чекала даль походів,
 Але він мав ще ворога спинить:
 В руїнах залягаючи, піхота
 Усю вітчизну мала боронить,
 Заводу захищаючи ворота.
 Між цих руїн в серцях мав визріть гнів,
 Що допоможе їм на смерть стояти
 До тих щасливих переламних днів,
 Коли на захід Сталіна солдати
 Шляхи в снігах лютневих прокладуть...
 Через степи, міста і села путь,
 В диму й вогнях річки і переправи;
 В крові душа, на серці мозолі;
 Високі береги, немов шаблі,
 Ведуть тебе до перемоги й слави!

...Личков замовк. Замислився Матвій.
 Холодні зорі дальніми вогнями
 Між хмар мигтіли в темряві нічній.
 Удари вітру, навмання, без тями
 Над берегом зривались. Як брати,
 В окопі спільному Личков з Матвієм
 Ділили крихти тої теплоти,
 Якою ми до скону володієм.
 І думалось Матвієві, що він
 Зріднився з Никанором споконвіку,
 І тим щасливий, що не сам-один,
 А поруч з ними друзів є без ліку;
 Що, певно, й їх батьки, не лиш вони,
 Отак теплом ділилися у полі...
 Нараз ударив постріл з даліни,
 Поповз прожектор берегом поволі,
 Намацуючи в хащах темноти
 Понтони, дерева, човни, плоти...

Ту ж мить ракети зеленавий жар
 Розсипавсь і погас в дніпрових водах,
 І з круч війнув вогню гарячий подих:
 Вогонь — удар, і знов вогонь — удар.
 Та ще в пітьмі від берега плоти,
 Човни, понтони, баржі відштовхнулись.
 Тепер вже час і їхній роті йти,
 Черга надходить, а вони й незчулись.
 Свист куль в польоті і сичання мін,
 Чавун скородив береги і воду,
 Дніпро скипав уже, як у негоду,
 Коли бурхливі хвилі котить він,
 Приховану показуючи силу,
 Здіймаючись аж ген до небосхилу,
 Весь в сивій піні, наче в бороді,
 Стрічаючи грудьми рясні удари
 Тих блискавок, що розтинають хмари
 І потопаять в крижаній воді.

Старим бійцям відомо — не страшна
 Та куля, свист якої в полі чути.
 Нечутна куля, куля мовчазна
 Бійця в бою знаходить, щоб зігнути.
 Матвій упав чолом в чийсь сліди,
 Поранений перед початком бою...
 Він прохрипів, отямившись: води!
 І вздрів лице Личкова над собою.
 Води...— Дніпро у берег люто б'є.
 Ну що ж,— рукою до води подати!
 Віддай усе, що в тебе в світі є,
 Ти сам боєць — усе життя твое
 Давно належить не тобі, солдате.
 Матвій не знав, як довго повз Личков,
 Як довго він од берега вертався.
 Води... Кінець? Личков... Ні, не прийшов...
 Горбенко непритомнів, але знов
 Від болю і від спраги прокидався.

На мить йому привидівсь дальній Дін,
 Станичник, що без шапки біг на гору,
 Його обличчя світле, коли він
 Лежав в своїй шинелі серед двору...
 Що ж, він дійшов... А ти, Матвію, ти —
 Чи винний в тім, що не спромігсь дійти,
 Що груди хвиля залива пекуча?
 Не вмреш — то заберуть тебе в шпиталь,
 І знов перед тобою дальня даль,
 І знов за тою даллю рідна круча...
 І знов про щастя думка, як завжди,
 Проблисла в мозку: де воно і в чому?
 У тім, що мертвих бойові сліди
 Живого приведуть тебе додому?
 Чи в тім, що іншим шлях одкрив би ти
 До їхньої зруйновачої хати
 Своім життям? Дійти — і не дійти...
 Коли б звестись, коли б на ноги стати!

Світало в небі... Та здалось йому,
 Що світ навколо поринає в тьму,
 Що залишилась лиш вузька смуга,
 Мов стежка, що веде його відсіля,
 А біль вщухає, гасне в грудях біль...
 Він над собою знов побачив друга.
 — Живий, — гукнув Личков, — авжеж, живий!
 Заледве осміхнувсь йому Матвій,
 Припавши до залізного шолому.
 Що Никанор притримував в руці.
 На переправу йдуть і йдуть бійці,
 А він не подолає смертну втому, —
 Він не озвався ні словом, та Личков
 Втираючи з обличчя піт і кров,
 Сказав, немов думки його вгадавши:
 — Що ж тут поробиш? Перебудь біду,
 І не журися, брате... Я дійду —
 А потім прийдеш ти, і вже назавше.

Ось чом в цей перший світлий день весни
 Матвієві приносив з далини
 Вологий вітер спомини про друга;
 Він бачив з кручі задніпрянську даль,
 Що сивою була, неначе сталь,
 У битві звірена, ясна й напруга.
 І скільки він навколо не глядів —
 Вже не лишилось на землі слідів
 Минулої війни, страждань і смерті;
 Навкруг лежав новий чудовий світ;
 Його, гартовані в горнилі бід,
 Творили люди вірні і уперті,
 Вчорашні воїни — сьогоднішні творці,
 Ливарники, плугатарі, митці, —
 Що в дні боїв найтяжчих і походів,
 На берегах великих рідних рік,
 Скріпили кров'ю власною навік
 Братерство неподоланих народів.

Ввійшла в серця і в душі — не в слова,
 Братів-народів дружба вікова.
 В ній наша правда, сила і надія,
 Вона для нас дороговказ і шлях,
 Навіки загартована в боях,
 Як дружба Никанора і Матвія.
 У битвах — зброя, і оплот — в біді,
 Підвалина — у творчому труді,
 Вона над нами мов зоря зоріє.
 Над обширом пробуджених світів
 Ти зорі запалила для братів
 Цієї дружби вічної, Росіє!
 Росіє! В битвах прокладаєш ти
 Народам шлях до спільної мети —
 В світ миру й праці, творчості і згоди;
 З тобою ставши на величну путь,
 До комунізму, мов брати, ідуть
 У непорушній єдності народи.

Коли рядки моїх пісень могли б
 Людських сердець сколихувати глибоко
 І в душах озиватися луною,
 Коли б з піснями братніми і ця
 Порушувала приторком серця,
 Мов свіжий вітер дерева весною;
 Коли б той жар, що жевріє у ній,
 Спалахував в найпотайнішім схові
 Вогнем живих дерзань, вогнем надій;
 Коли б в піснях, як в глибині ясній,
 Відбились сонця промені ранкові;
 Коли б перезва радісних сердець
 Моїм пісням назустріч полетіла,
 І ратай в полі, у бою — боець,
 Шаhtar, ворушачи земний щирець,
 Її приймали в серце, мов на крила, —
 Щасливий їхнім щастям поготів,
 Нічого б я у світі не хотів.

Нічого б я, повірте, не хотів,
 В житті зогрітий дружбою людською...
 Як на світанні в лісі птаства спів
 Лунає тому лиш, що час приспів,
 І як струмки, зливаючись, рікою
 До моря плинуть крізь сухі степи,
 Даруючи їм дорогу вологу;
 Як світла хмарка в небі без тропи
 Знаходить невторовану дорогу;
 Як промінь сонця, крізь запону хмар,
 Пробившись вранці, землю зогріває;
 Як в синяві нічній Волосожар
 Схиляється над обрієм і сяє,—
 Так мусить пісня рватися в політ
 Невимушена, вільна і щаслива,
 Легка, як запахущих яблунь цвіт,
 Прозора, наче ранній сонця схід,
 І дужа й щедра, як ранкова злива.

...Ходімо ж, пісне... Нам давно пора
 Вертатися на береги Дніпра,
 До повені під кручею отою,
 Де залишивсь Матвій на самоті
 Із мрією своєю дорогою,
 Ні, більше — найдорожчою в житті.
 Минає час — воно й не дивина,
 А зветься друг... Він гнівався на Личкова.
 Забув чи просто не дотримав слова?
 Чи, може, зустріч не обов'язкова?
 Коли б приїхав... Саме час — весна.
 Він одігнати тих думок не міг;
 Однакова шинеля їх еднала,
 Палило сонце й дощ періщив їх,
 Одна зоря для них вночі світала,
 Мороз в'ялив і присипав їх сніг
 В однім окопі,— чи в годину миру
 Личков забуде легко дружбу щирую?

Він озирнувся... Стежкою з села
 До нього легко й швидко жінка йшла,
 Його Килина, дівчинка колишня,
 Ота, з якою в школу він ходив,—
 Вона зросла серед оцих садів
 Струнка і світла, наче в цвіті вишня.
 Ген плутаючись в неї біля ніг,
 Малий Андрійко поруч смішно біг,
 В картузику і в довгім — по коліна,
 Новім, на виріст шитім піджачку...
 Ні, таки справді вишеньку гнучку
 Нагадувала знов йому Килина!
 Такою снилася йому вона,
 Коли їх розділяла далина,
 Завіяна снігами, тьмою вкрита,
 Такою ж він нарешті стрів її
 На пристані старій, край течії,
 Далекого і пам'ятного літа...

Він здалеку тоді її впізнав,
 Хоч, звісно, він не міг її впізнати.
 Але, коли хитнувся пароплав
 І боком став під берег підпливати,
 Він, дивлячись вперед, несамохить
 Подумав, що ото вона стоїть
 На теплих сходнях боса над рікою —
 Та вишенька його, його дівча,
 Йї хустка біла падає з плеча,
 Вона її притримує рукою,
 І дивиться — на нього? ні, убік,—
 Бо що їй цей вусатий чоловік,
 Солдат у побілілій гімнастерці,
 Що у руці тримає сундучок?
 А втім... Стривай... Зробити тільки крок —
 І відігритись у бійця на серці,
 Що пізнає тебе й не пізнає,
 Але ти знаєш вже — воно твоє!

Авжеж, воно твоє й було твоїм
 Усі ці дні, усі ці довгі ночі,
 Коли живі стояли перед ним
 Твоє обличчя і примерхлі очі,
 Увесь твій милий півдитячий вид —
 Він іншою тебе не міг згадати;
 Чи знаєш ти, чи говорити слід,
 Як бережуть свою любов солдати?
 Він міг чекати. Та чи ждала ти?
 До тебе не дійшли б його листи,
 Хіба що голуб міг перелетіти
 Через вогонь, через передній край...
 Він все пригадує — і ти згадай,
 Як враз забилося несамовите
 Твоє маленьке серце в ранній час
 На сонцем вигрітих шаблях причалу,
 Де ти в те літо, пам'ятне для нас,
 Щоранку білий пароплав стрічала!

Чом так вона до кручі поспіша?
 На плечі впала з голови хустина.
 А в погляді її — уся душа,
 Уся краса, уся його Килина.
 І наче в ту далеку першу мить,
 В мить зустрічі на пристані, на людях,
 Матвій відчув, як радісно летить
 Назустріч їй у нього серце в грудях.
 Уже не раз творилися пісні
 Про почуття високі і величні,
 Не раз вже мріяли поети, щоб вогні
 Отих пісень були, як зорі, вічні...
 Хотів би й я, щоб проста пісня ця,
 Зогріла прості й віддані серця,
 Як ширий промінь весняну билину,
 Щоб в пісні цій, як у ясній воді,
 Навік одбилися душі молоді
 Людей труда, що знають щастя ціну.

Для щастя ми народжуємось всі.
 Хоч в простій і ясній своїй красі
 Не всім, не всім воно дається, друзі!
 Бо людське щастя — пристрасне й палке
 Суворе серце віддане, яке
 У шохвилинній бореться напрузі.
 Так, щастя — це не випадок, а плід
 Твоїх в борні й труді прожитих літ,
 Це твій здобуток в життєвому бої;
 Не випрохать його і не знайти,
 Своім життям за нього платиш ти
 Ще й борг часом лишаєш за собою.
 Бо я повторюю — не зна йому ціни,
 Хто не пройшов шляхів труда й війни,
 Хто не зазнав поразок, болю, скрути,—
 Воно в житті лиш того не мина,
 Хто серцем розплативсь за все сповна,
 А все-таки спромігсь його здобути.

«Матвію! Тату!»— Він почув здаля
 І стежкою назустріч їм подався,
 Великий, певний, теплий, мов земля,
 У котру він стопою упирався.
 — Директор кличе... Я вже півсела
 Оббігала, покіль тебе знайшла.
 — А що там сталося?— Каже поспішати
 На станцію, приймати трактори...
 — Таки прийшли? Ну, саме до пори!—
 Услід йому малий Андрійко й мати
 Дивилися,— він легко на ході
 Ще вимахнув їм з віддалі рукою
 І за плотами зник. Лише тоді
 Вони пішли й спинились над рікою,
 Де й він стояв — і неозорий світ
 З новою даллю й вербами старими,
 Здобутий ним, як щастя довгих літ,
 В усій красі одкрився перед ними.

Зближається потроху до кінця
 Моя невігадана проста повість
 Про весну над Дніпром і про серця,
 Які в житті звела не випадковість.
 Матвій спитав, відходячи, про лист.
 — Прийшли газети, а листів не чути...
 Дарма й чекать,— подумав тракторист,—
 Коли б писав, давно вже мали б бути,—
 І відмахнувсь від думки, що гула
 У мозкові, неначе та бджола,—
 Бо саме тут директор з-поза тину
 Гукнув до нього:— Що ти, брате мій?
 Гуляти здумав! А сідай в машину...
 На кузов миттю вихопивсь Матвій.
 Шофер з воріт, звернув на шлях і— газу!
 Гей, легше, хлопче, адже тут з гори...
 Матвій як стій забув про все одразу—
 Уже він думав лиш про трактори.

І вже на станції, біля машин,
 Про свого друга знов подумав він.
 Директор десь подався з накладними.
 Маленька станція гула, мов рій,
 Поміж платформами блукав Матвій,
 Своїх на колії шукаючи між ними.
 Громадились тут різні вантажі:
 Цемент і скло, чавунні бандажі,
 Соснові дошки, букові колоди,
 Що в зморшкуватій берегли корі
 Смолисто-жовті й темні янтари,
 Весь пахощ лісової прохолоди.
 Білявий змазчик виліз з-під коліс,
 У букси глянув і назад поліз,
 Загравши молоточком з перебором...
 Не зупиняючись, немов циклон,
 Повз станцію з вугіллям ешелон
 Прогуркотів — і зник за семафором.

Який могутній непоборний рух!
 Мов сколихнулося усе навкруг
 І відгомоном довго ще лунало,
 Гуло і стугоніло, наче грім
 У весняному пориві своїм,
 А потім, пригасаючи помалу,
 Ледь чутний гуркіт вдалині затих,
 Пропав, немов за гору закотився.
 Матвій побачив трактори, підбіг
 І миттю на платформі опинився.
 Чи він в житті не бачив тракторів?
 А хвилювання важко побороти...
 Він усміхнувся так, немов зустрів
 Личкова між бійців своєї роти,
 Чи відповідь на давнього листа
 Прийшла нарешті,— в радості одвертій
 Аж ось він марку «СТЗ» чита,
 Немов зворотній адрес на конверті.

Він думав: щастя дружба, дні, літа,
 Чекання зустрічі чи давнього листа —
 Все тут зійшлося. Труд і перемога,
 Яку скували мільйони рук.
 Він не забув його — далекий друг,
 Це, як завжди, від нього допомога.
 «Авжеж,— подумав тракторист,— ні час,
 Ні даль не зможуть роз'єднати нас!»
 Пливла перед Матвієм синь дніпрова,
 На мить якусь заплющив очі він
 І уявив на Тракторнім прогін,
 І там біля конвейера — Личкова.
 Той голову підняв і з даліни
 Махнув йому, всміхаючись, рукою,
 Неначе знов зустрілися вони
 На березі крутому над рікою,
 І тепла, вірна, непоборна сталь
 Їм одкривала шлях у мирну даль...

На цьому й можна повість закінчить...
 Кінець? Тим кращий він, якщо вінчає
 Оповідання наше в слухну мить.
 А дружба? Дружба — їй кінця немає.
 І почалась вона не з цих рядків
 І ними не кінчається.— Як ріки,
 Не загубившись між сипких пісків,
 У грізний океан злились навіки,
 Так і для щастя створені серця
 Героїв повісті моєї — злиго
 Життям і боротьбою.— Повість ця
 Чуттів великих лиш малий відбиток.
 Коли зіходить сонце — все навкруг
 Враз оживає — і діброва й луг,
 І плідна нива й степове озерце.
 Ранковий промінь над простором нив!
 Ти розбудив для пісні і зігрів
 Мое суворе невсипуще серце.

Не пригасай, мій променю, гори...
 До світла прокидаються вітри,
 Легкий туман пливе над верболозом,
 Світає в небі — та уже в полях
 Над ріллями встає пального пах
 І світла сталь врізається в чорнозем;
 Неначе туго напнута струна,
 Легає безконечна борозна
 І вдалині за обрієм зникає,
 Але й за обрієм — поля, поля,
 Твоя безмежна даль, твоя земля,
 І ні кінця, ні краю їй немає.
 Все вище сонце, а Дніпро шумить,
 Прозору одбиваючи блакить,
 Неначе в тім свічаді, в повних водах;
 Все здійсниться — всі мрії, всі дива;
 Якої сили в груді долива
 Весняного світання свіжий подих!

Весна! Весна на берегах Дніпра —
Час оранки глибокої, пора
Сівби у теплі борозни на яре...
Нехай вологі напливають хмари —
Дощі впадуть, зітхне земля стара,
Повітря свіжого набравши в груди;
Немов коротка мить, проплине час,
І, ранніх сівачів згадавши, нас,
Пшеницю в поле вийдуть жати люди.
Коли ж, при шедрім сидячи столі,
Брати захочуть пісню заспівати —
Озветься спів радянської землі,
Що всіх єднає нас, як добра мати.
І якщо в співі тому буде мить,
Коли й моє в нім слово пробринить
На віху краю рідному і люду,
Промовлю я, що варто в світі жить,
І за своє життя — щасливий буду...

Літо 1953 р.

З М І С Т

Стор.

ВСЕ, ЧИМ ЖИВЕ ДУША

Все, чим живе душа	5
Ленін з нами	9
Київський листопад	12
На полі тім	15
Яготинський шлях	17
Степовий орел	21
В дні осені	21
Голубар	24
Травневе світання	26
Розвивайся, зелен-дубе	28
Де тече Ла-Плата	29
Машенька	31
Назим Хікмет	34
Мир	36
Наші живі серця	37
Семеро негрів Мартінсвілла	41
Балада про поета, що zostавсь молодим	43
Балада, підтверджена пізнішими подіями	44
Старий хутір	50
Грецька балада	52
Балада про негра, що співав у чистім полі	55
Назавжди	57
Коріння	59
Колгоспне весілля	62

СОЛДАТСЬКІ ПІСНІ

Партквнток	69
Я зростав на оцій неспокійній веселій землі	70
В осінньому полі між кіп почорнілого жита	71
Земля	73
Подвиг	75
Сусанна	77
Микола Шляховий	79
Мати воїнів	82
Солов'ї	84
Старий партизан	85
Хустина	86
Партизанська балада	88
Куземин	89
Ходить, бродить він за мною	90
Ніч на крилі грузовика	92
Інза	93
Потомились і ми й наші коні	94
Івангород	95
Осінь на Дону	97
В землянці	99
Пісенька	100
Давньому другові	101
Сніг летить	102
В наступі	103
День народження	104
Світає... Мўзика гармат	107
На захід	108
Уночі в Старім Осколі	109
Третя весна	109
Шлях додому	111
Сапер і смерть	112
Гармаші	114
Під Києвом	115
Квітень	117
Люлька	120
Старий фотограф	121
Вертають з ірію лелеки	123
Пам'ятаеш: в небі над Москвою	123
Голубкою бути б могла	124
Ждеш мене чи не ждеш	125
Весна	126
Ми кажемо: після війни	127

Під небом чужим	128
Лист з Будапешта	131
Серцем раз назавжди	132
Коли спитають в мене — де мій дім	134

ПЕРЕДГРОЗЯ

Моя весела молодість	137
Ми	138
Стяг	139
Нічна гроза	139
Рядки з щоденника	140
На лижах	140
Командарм	142
На допит	144
Я хочу бути терпким, як яблуко	145
Невідомий солдат	146
З фронту	148
Будова	149
Літак над містом	150
Фельд'єгер Глущенко	151
Вітчизна	155
Будьонниця	158
Пісня про братерські могили	159
Пісня про серце Сергія Лазо	160
Пісня	161
Партизанська балада	163
Бійці	164
Міст	165
Два листи	167
Старовинна козацька пісня	169

Моя Іспанія

1. Перед боєм	170
2. Смерть Сільвіо Лопеса	171
3. Третя іспанська пісня	173
4. Каталонська ніч	174

З циклу «Шість імен».

Варвара	176
Катерина	177
Докія	177
Уляна	178

Вірші без назви

Іду, іду майданами	180
В години радості і смерті	181

Барвінок стелеться в долині	181
І знов, і знов я серцем лину	182
Одна зоря горить над морем	183
В сні мені сниться	183
Русокоса, тонкого стану	184
Ой, що ж тебе принесло	185
На березі блакитну хустку	185
Підтяглися на стременах	186
Березневого неба глибінь	187
Можливо, в дощ, можливо, в стужу й сніг	188

Угорські рапсодії

1. 1849—1919	189
2. Зоря	190
3. Марш	191
4. Червоногвардієць	192
5. Клятва	193
Остання зустріч	194
Плач Ярославни	197
Клятва в степу	200
Горі, 27 грудня 1937 р.	202
Трипілля	204

З дитячої книги

Зелена трава	209
Райдуга	209
Перший дощ	210
Град	210
Знайомство	210
Олівець	211
Чорний пес та білий кіт	211
Андрійко	212
Про цукор	213
Стрибач	214
Нічна прогулянка в зоосад	216
Важкі слова	217
Про лікарів	217
Шофер	219
Хоробрий заєць	220
Білий корабель	221

Нова школа	222
Пухкий сніжок	222
Андрющенко, Великий Мандрієник	223
Вогнище	224

ПОЕМИ

Лісничиха	227
На крутих берегах	243

Редактор *О. ЖОЛДАК*
Художник *О. КОМЯХОВ*
Художній редактор *К. КАЛУГІН*
Техн. редактор *О. ОЛЕСИВІЧ*
Коректори *Н. ПОПОВА, О. СЛОВЕЦЬКО*

ЛЕОНИД ПЕРВОМАЙСКИЙ. Избранное
(На українськом язїку)

БФ 04522. Здано на виробництво 29 IV 1954 р. Підписано до друку 11 IX 1954 р. Формат паперу 84×108/32. Папер. арк. 4,5.
Друк. арк. 14,76+1 вкл. Обл.-видавн. арк. 13,5,
Зам. № 854. Тираж 8000.

Надруковано з матриць Київської книжково-журнальної фабрики
ва Книжковій фабриці Головвидаву Міністерства культури УРСР,
Одеса. Купальний зав., 5. Зам. № 5158.

GEORGIJA PERPUBOWA WILCZYKOWA